

OORLOGSKELDERS VENLO '39-'45

JACQUES PEETERS
WILLEM KURSTJENS

Oorlogskelders werd vormgegeven door Studio ShinZ.
De tekst werd gezet uit de letter Adobe Garamond.
Fotobewerking Jacques Peeters

ISBN: 978-94-91032-21-9
NUR: 689

Eerste druk voorjaar 2015

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming van de auteur en/of uitgever op enigerlei wijze worden overgenomen.

Uitgeverij ShinZ
www.shinz.nl

shinz

INHOUD

VOORWOORD

	6
1. AANLEG EN GEBRUIK VAN SCHUILKELDERS IN VENLO 1939-1945	10
2. KELDERVERHALEN	42
3. KELDERTIJD	84
4. KELDERKRIJGER	96

VOORWOORD

Het is niet gemakkelijk een nieuw perspectief te vinden voor zoets ouds en vertrouws als de Tweede Wereldoorlog, waarover bij ieder herdenkingsjaar dezelfde feiten en gebeurtenissen de revue passeren, soms met een iets ander accent, maar altijd ter zee, ter land en in de lucht.

In dit boek wordt de oorlog in Venlo e.o. beschreven vanuit een ander perspectief, namelijk vanuit de kelders waar men bij bombardementen en granaatbeschietingen naartoe vluchtte.

Onder de grond zag de wereld er heel anders uit dan boven de grond. Men voelde zich daar op zichzelf en zijn naasten teruggeworpen. Het leven was er meer gestoeld op gelijkheid en broederschap dan op vrijheid, want veel vrijheid had men er niet. Ook het contact met de buitenwereld was gering, en wat men erover hoorde, was vaak van horen zeggen.

Dit beperkte perspectief, dat met name in de laatste oorlogsmaanden steeds gebruikelijker werd, staat haaks op het ruime perspectief waarmee in 1939 in Venlo werd begonnen met de aanleg van openbare schuilkelders. Nog hetzelfde jaar werden bestaande kelders in de binnenstad aangewezen en voor gebruik als schuilkelder ingericht. De meeste van deze kelders werden in de nacht van 10 mei 1940 ook als zodanig gebruikt, en wel voor de opvang van Venlose burgers die dichtbij de Maas woonden en dreigden tussen twee vuren te geraken.

Van een ruim overzicht naar een beperkt overzicht, van een leven in vrijheid naar een leven in angst, van bovengronds naar ondergronds – dat is de ontwikkeling die in dit boek wordt geschetst.

Daarbij ben ik uitgegaan van de situatie van de stad Venlo, omdat deze beter is gedocumenteerd dan die van de omliggende gemeentes, en zich voor de beschrijving van deze ontwikkeling dan ook beter leent.

In geen enkel ander archief in deze regio vindt men zoveel gegevens over de aanleg en het gebruik van oorlogskelders als in dat van de oude gemeente Venlo.

Hier en daar zijn er terzijdes voor Tegelen en Blerick, waarbij vooral de specifieke eigenaardigheden ten opzichte van Venlo de revue passeren, zoals het grote aantal klooster- en fabriekskelders in Tegelen.

Bij de totstandkoming van dit boek heb ik van vele kanten hulp gekregen. In de eerste plaats van de zijde van het gemeentearchief en haar immer bereidwillige medewerkers.

Verder dank ik Jean Paul van Gasselt, Frank Poeth, Amandus Prick, Wim Rhebergen, Will Steeghs, Truus Verbong-Simons, Michael Walter en Jos Wolbertus en alle geïnterviewden voor het beschikbaar stellen van foto's en documenten.

Voor de interviews dank ik mevr. Door Beurskens-Huys, dhr. Jan Bijen, mevr. Truus van Heyster-Broekmans, dhr. Jacques Brauckmann, dhr. Wiel en Pierre Coehorst, mevr. Mia Dings, dhr. Jochem Gommans, dhr. Michel van Keulen, de gebroeders Jan, Piet en Wiel Kuntzelaers, dhr. Martin Manders, dhr. René Pijnenburg, dhr. Henk en Lei Sitsen, mevr. Tiny Steeghs-Joosten, dhr. Hub. Smets en dhr. Lambert Verkooijen.

Sommige interviews werden gepubliceerd in *De Trompetter/E3* *journaal*, dat ook ruime aandacht besteedde aan de overige activiteiten in het kader van het project *Oorlogskelders*. Hiervoor ben ik de redactie zeer erkentelijk.

Verdere informatie ontving ik van Twan Ernst, Herman Hermsen, Corry Heithuis-Snellen, Jan van Hoften, Marcel Hogenhuis, Jo Perrée, Gerard Verlaan, Jan Verkleij en Willem Vroom.

Voor de realisatie van het toneelproject *Kelderkrijger*, waaraan dit boek gelieerd is, dank ik de gelijknamige werkgroep bij Theater De Garage, bestaande uit Har Bloemers, Ludy Rours, Paul Niessen en productieldeider Piet Nillesen, met wie het steeds plezierig overleggen was.

Ook de spelers Hay van Hoorn, José Hayen, Albert Peulen en Harold Dückers, die onder de inspirerende regie van Loek van Rhee en met technische ondersteuning van Erik Lange, een voortreffelijke voorstelling hebben gerealiseerd, ben ik zeer erkentelijk.

De filmprojectie bij deze voorstelling vergde veel van het geduld van editor Abdulaziem Haloob, die hiervoor met mij moest samenwerken.

De prachtige spelfoto's in dit boek zijn van de hand van Peter de Ronde. Voor de inrichting van de expositie *Keldertijd* dank ik Carla Dienaar en Jan Gevers.

De website www.oorlogskelders.nl was zonder Roberto Figueira van de Stichting Erfgoed Venlo nooit van de grond gekomen en niet zo mooi geworden.

Ten slotte dank ik de Culturele Raad Tegelen, mede-initiafnemer van dit project, voor het in mij gestelde vertrouwen.

Een bijzonder woord van dank aan Jacques Peeters, mijn fotografische steun en toeverlaat, die niet alleen een aantal oorlogskelders in hun huidige staat fotografeerde, maar ook alle historische foto's voor het boek, de website en de krantenartikelen bewerkte.

Willem Kurstjens

DE AANLEG EN HET GEBRUIK VAN SCHUILKELDERS IN VENLO '39-'45

Een belangrijke pijler van het project *Oorlogskelders* is het onderzoek naar de aanleg en het gebruik van schuilkelders in Venlo van 1939 tot 1945. Hierbij speelde de Dienst Luchtbescherming een belangrijke rol. Van dit onderzoek wordt in dit hoofdstuk verslag uitgebracht.

1. Onbekende gevaren
2. Urgentie
3. Drijvende kracht
4. Aanleg openbare schuilkelders
5. Kennismaking
6. Wat er nodig is
7. Hoe het niet moet
8. Overzichten
9. Dreiging uit het oosten
10. Groeiende zorgen
11. Toenemende druk
12. Doorbreken kelders
13. Conclusie

Bronnen
Literatuuropgave

1. ONBEKENDE GEVAREN

Het bouwen en/of inrichten van schuilkelders - particulier of openbaar - was nieuw in Venlo in 1939. Wel kende men kazematten, maar schuilkelders of schuilloopgraven, nee.

Toch was men van het nut ervan wel degelijk overtuigd. Men hoefde de Eerste Wereldoorlog niet aan den lijve meegemaakt te hebben om op de hoogte te zijn van de omslag die er in de oorlogsvoering had plaatsgevonden.

Cavaleriecharges hadden plaatsgemaakt voor artilleriebeschietingen, kruisers gezelschap gekregen van duikboten, zeppelins waren afgelost door bommenwerpers en het ene gifgas had het andere opgevolgd.

Van die vernieuwingen waren er twee die de veiligheid van de burgerbevolking direct bedreigden: de bommen en het gifgas.

Wat bommen konden aanrichten wist men van dichtbij. In de nacht van 29 en 30 april 1917 vlogen Engelse vliegtuigen naar Zeebrugge om Duitse zeeschepen te bombarderen die daar op dat moment voor anker lagen. Eén van de Engelse piloten verdwaalde en dropte zijn bommen op Zierikzee. Er waren drie doden en tientallen (zwaar)gewonden en er ontstond een enorme ravage. De Middelburgsche Courant schreef: *‘De ledematen vlogen in het rond.’*

Ook van de verwoestende gevolgen van de bombardementen met Duitse zeppelins was men op de hoogte, te beginnen met het bombardement op Luik in de nacht van 5 tot 6 augustus 1914.

Later voerden de Duitsers zulke vluchten uit boven Engeland, waarbij vooral militair-strategische objecten het doelwit vormden. In de loop van 1916 maakten deze logge gevaartes plaats voor wendbare bommenwerpers en mochten van de Duitse militaire staf ook militaire doelen in vijandelijke steden worden aangevallen. Hierbij kon de burgerbevolking getroffen worden, en dit gebeurde dan ook. Bij een aanval op London op 13 juni

1916 kwamen 162 mensen om, onder wie 16 schoolkinderen, en raakten 432 mensen gewond.

Ook de angst voor het gifgas werd sterker, en ook die had zijn wortels in de Eerste Wereldoorlog. Op 15 april 1915 lanceerden de Duitsers bij Ieper een grootscheepse verrassingsaanval met chloorgas op de Franse en Algerijnse troepen, waarbij duizenden doden vielen. Enkele dagen later waren de Canadese troepen het doelwit. Ook hierbij vielen vele slachtoffers. Om zich te beschermen gebruikten de soldaten doeken die in natriumthiosulfaat, soda of urine waren gedrenkt. Later kregen ze gasmaskers tot hun beschikking. In het verdere verloop van de oorlog werden ook fosfeengas en mosterdgas ingezet, niet alleen door de Duitsers, maar ook door de geallieerden.

Over de gevolgen van deze gassen deden al tijdens de Eerste Wereldoorlog in Nederland de verschrikkelijkste verhalen de ronde, veelal afkomstig van Belgische soldaten die naar Nederland waren gevlucht. Ook kwamen er foto's van verminkte soldaten in omloop.

Een indicatie van het belang dat aan het gevaar van de gasoorlog werd toegekend was de oprichting van de Militaire Gasschool in 1926.

Het denken over de gevolgen van een lucht- en gasaanvallen kwam in een stroomversnelling, toen het Departement van Oorlog op 9 maart 1927 de burgerlijke autoriteiten opriep zich in het vraagstuk van de luchtbescherming te verdiepen. Sindsdien kwam dit onderwerp regelmatig terug op de agenda's van landelijke, provinciale en plaatselijke bestuurders, ook in Limburg. De eerste enquêtes onder gemeentes zagen het licht en er werden regelmatig landelijke voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd, waaraan ook Venlose ambtenaren deelnamen, die hiervan minutieus verslag uitbrachten.¹

Negen jaar later, op 23 april 1936, nam het parlement de Wet op de Luchtbescherming aan.²

In deze wet worden de gemeentes ingedeeld in gevarenklassen.

De hoogste gevarenklasse is gevarenklasse 1. Daartoe behoren negentien gemeentes, zoals Amsterdam, Den Haag en Rotterdam, steden waarin zich regeringsbureaus, militaire mobilisatiecentra of fabrieken voor oorlogsmaterieel bevinden, maar ook een paar kleinere plaatsen.

Gevarenklasse 2 bestaat uit zeventig gemeentes, vooral provinciale hoofdsteden, garnizoensplaatsen, gemeente met spoorwegknooppunten en waterovergangen. Hierbij hoort ook Venlo.

De overige gemeentes vormen gevarenklasse 3.

Alle gemeentes zijn verplicht een luchtbeschermingsdienst in te stellen en een hoofd luchtbescherming aan te wijzen. Ook moeten er openbare schuilplaatsen komen, met name in drukke verkeerscentra en dichtbevolkte buurten. Er wordt een inspectie ingesteld om hierop toe te zien.³

2. URGENTIE

De invoering van de wet in 1936 heeft ongetwijfeld te maken met de opkomst van Hitler in Duitsland en zijn agressieve bedoelingen jegens omliggende landen met Duitssprekende minderheden.

Ook zijn interventie in de Spaanse burgeroorlog zorgde voor de nodige opschudding. Tot dan toe was de burgerbevolking zelf nog steeds geen doelwit van een luchtaanval geweest. Dat volkenrechtelijk taboe werd op 31 maart en 26 april 1937 op flagrante wijze doorbroken, toen Duitse en Italiaanse vliegtuigskaders twee onverdedigde Spaanse steden bombardeerden, Durango en Guernica. Vooral dit laatste bombardement maakte veel indruk in Europa, niet in de laatste plaats door het schilderij dat Pablo Picasso hiervan maakte voor de wereldexpositie in Parijs, die enkele maanden later plaatsvond.

De *Anschluss* van Oostenrijk bij Duitsland op 13 maart 1938 en de mobilisatie van het Tsjechoslowaakse leger op 28 mei 1938 tegen een mogelijke Duitse inval voedden de angst voor oorlog nog verder. Het

kon bijna niet anders of zo'n oorlog zou gepaard gaan met grootscheepse luchtaanvallen. Daarop wees ook vliegtuigbouwer Anton Fokker, die groot aanzien genoot.⁴

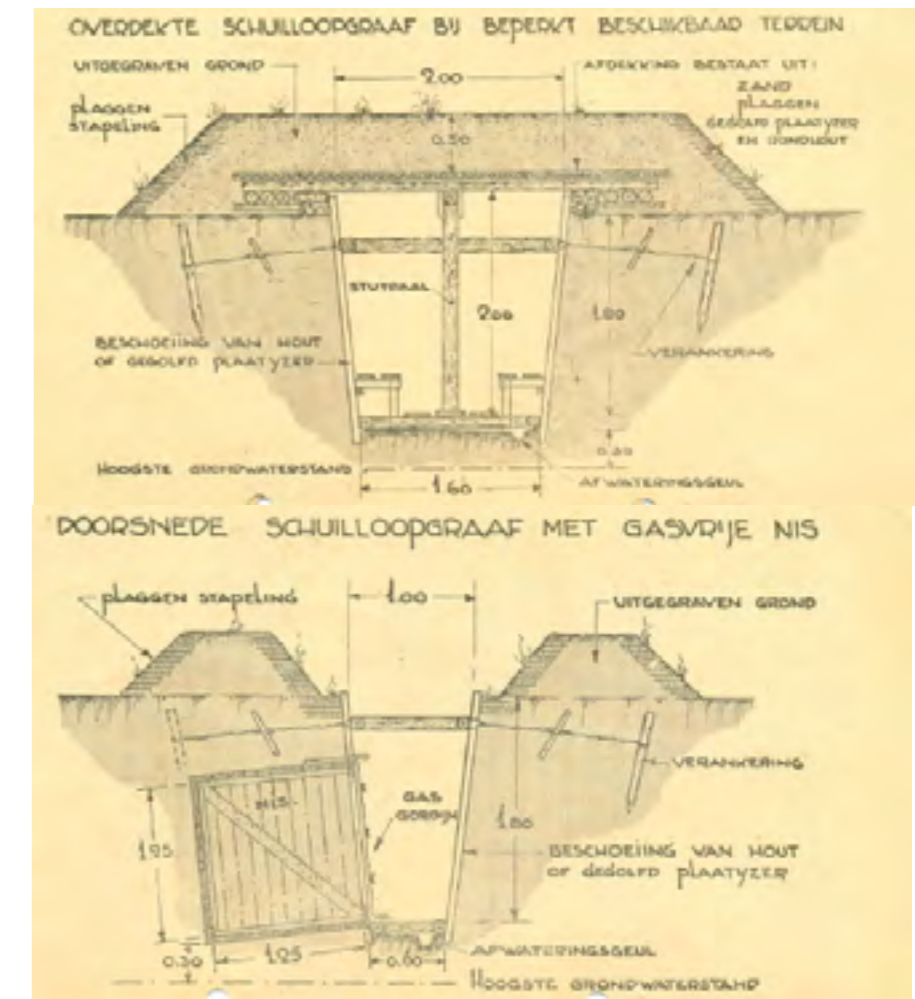
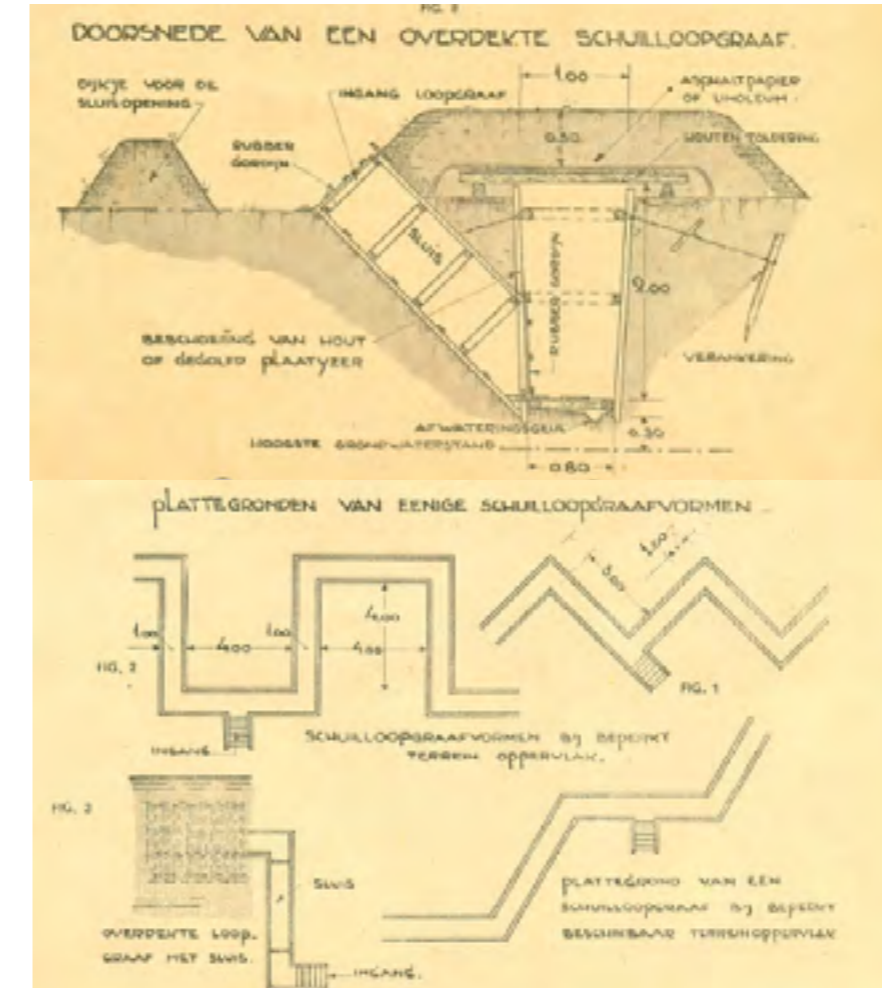
Net als in andere plaatsen in Nederland werd er ook in Venlo haast gemaakt met de organisatie van de luchtbescherming. Op 12 juli 1938 organiseerde een actiecomité van de Stichting Techniek en Ambacht een voorlichtingsbijeenkomst met als doel te komen tot de oprichting van een plaatselijke afdeling van de Nederlandse Vereniging voor Luchtbescherming. Als sprekers traden op dhr. Eissens, inspecteur van politie te Venlo en voorzitter van dit actiecomité, die het gevaar van de luchtoorlog schetste, en Jac. Winters, hoofd van de Burgerwacht, die uitlegde hoe de luchtbeschermingsdienst opereerde. Ook enkele burgemeesters voerden het woord, zoals Th. Scheltus van Sint Michelsgestel, die sprak namens het landelijk bestuur van de vereniging, en de Venlose burgemeester B. Berger, die aan het einde van de vergadering zijn voldoening uitte over het feit dat er nu ook in Venlo een plaatselijke afdeling kwam. Voor een zetel in het bestuur kandideerde ook Jac. Winters, het latere hoofd van de Dienst Luchtbescherming, die deze functie - met een korte onderbreking in 1943 - tot aan het einde van de oorlog vervulde.⁵

De oprichting van de Venlose afdeling vormde het plaatselijke sluitstuk van de landelijke campagne van de Vereniging voor Luchtbescherming, waarvan men sindsdien in rap tempo 'vlugschriften' of brochures ontving met tips en aanwijzingen voor te nemen maatregelen.

Sommige van die tips liggen nogal voor de hand, zoals het snel sluiten van deuren en ramen en het uitdraaien van elektrische kachels als men zich bij beschietingen of bombardementen naar een schuilplaats begeeft.

Nieuw waren de tips die betrekking hadden op gasaanvallen, waartegen men zich kan beschermen door middel van een gasluis met een gasluisdeur of sluisvoorhang en natte doeken. Ook de aanwijzingen voor

het gebruik van een gasfiltertoestel of een luchtversivingsapparaat waren nieuw. Nog geen twee jaar later zouden deze apparaten ook in Venlose schuilkelders staan.⁶

Plattegronden en doorsnedes van modelschuilplaatsen uit een brochure van de Nederlandse Vereniging voor Luchtbescherming (coll. G.A.V.)

3. DRIJVENDE KRACHT

De drijvende kracht achter de Venlose afdeling van de Vereniging voor Luchtbescherming en de Dienst Luchtbescherming van de gemeente is Jac. (Jacques) Winters. Zonder hem had het verenigingsleven in Venlo er vóór de oorlog een stuk schraler en de stad tijdens en na de oorlog een stuk 'uitgebomder' en kaler uitgezien.

Wie is hij en wat heeft hij bewerkstelligd?

Jacques Winters wordt op 5 juli 1888 in Venlo geboren als zoon van het echtpaar Winters-Hermans dat aan de Vleesstraat 31- toen nog gespeld als Vleeschstraat - een schoenenwinkel drijft.

Op 13 januari 1917 richt hij bij zijn woonhuis aan de Antoniusstraat zijn eigen bedrijf op, een leder- en drijfriemenfabriek annex handelsfirma in technische rubber. Later betreft hij de ouderlijke woning aan de Vleesstraat, waarna hij verhuist naar de Burgemeester van Rijnsingel. Zijn bedrijf blijft echter steeds gevestigd op hetzelfde adres met als kernactiviteit de productie van leder- en drijfriemen. Na de oorlog schakelt hij over op de handel in huiden en vellen, import en export.⁷

Vanaf 1930 komt men zijn naam in de pers tegen als voorzitter van de Venlose Vereniging voor Vreemdelingenverkeer, waarvan hij jarenlang voorzitter is. In die functie probeert hij Venlo op te stoten in de vaart der volkeren met o.a. een winkelweek, een rozenfestival en een stadsgids. Ook is betrokken bij de oprichting van zwemvereniging Mosa in 1934, waarvan hij de eerste voorzitter wordt.⁸

In 1936 wordt hij voorzitter en vorst van de heropgerichte carnavalsvereniging Jocus. Onder zijn bewind komt er een grote carnavalsoptocht van de grond, die veel bezoekers trekt.⁹

Niet veel later treedt hij wegens drukke werkzaamheden af. Hij is dan al jaren actief in de Burgerwacht waarvan hij commandant is, en staat aan de wieg van de Venlose afdeling van de Vereniging voor Luchtbescherming,

Foto uit 1936 van zwemmers en zwemsters van Mosa met Jac. Winters (voorzitter), helemaal rechts (bron: Jubileumboek Mosa 1998)

die onder zijn leiding worden samengevoegd. In die functie heeft hij zijn handen vol aan het opbouwen van een bestuursapparaat, het organiseren van oefeningen en het bouwen van schuilkelders.

Winters heeft een vooruitziende blik. In 1938 weet hij al dat het gevaar uit het oosten komt en een mogelijke oorlog vreselijke ellende met zich zal meebrengen. Hij publiceert daarover op 27 september een artikel in de *Limburger Koerier* met zeer gedetailleerde aanwijzingen per wijk en gedragsregels voor de bevolking in het algemeen. Daaruit blijkt zijn communicatie- en organisatietalent. Hij weet niet alleen precies wat er bij een luchtaanval moet gebeuren, maar kan dat ook op aansprekende wijze, helder en beknopt overbrengen.¹⁰

Op 14 augustus 1939 komt hij officieel in dienst van de gemeente Venlo tegen een vergoeding van maximum fl. 125,- per maand bij drukke werkzaamheden en minder of in het geheel niets bij minder drukke

werkzaamheden. Het is aan het gemeentebestuur hierover te beslissen.¹¹

Hij is dan al heel druk bezig met de voorbereidingen voor het aanleggen van grote openbare schuilkelders aan de rand van de stad en het aanwijzen en inrichten van schuilkelders in de stadskern. Daarbij hoort ook de kelder onder het raadhuis, waar een model-schuilkelder voor ambtenaren wordt ingericht, net als in het belendende gemeentelijke administratiekantoor, terwijl hij zijn commandopost in de parterre vestigt.¹²

Zeer voortvarend is zijn optreden aan de vooravond van de oorlog, als blijkt dat Venlonaren die dichtbij de Maas wonen, in het schootveld van de Nederlandse troepen komen te liggen die vanaf de Blerickse Maasoever de Duitsers proberen tegen te houden. In enkele maanden tijd stelt hij een evacuatieplan op, dat op 10 mei 1940 met succes ten uitvoer wordt gebracht.¹³

Het werk voor de luchtbeschermingsdienst slokt hem op, wat ten koste gaat van zijn zaak. Om die reden bedingt hij op 23 april 1940 een extra-vergoeding van fl. 5,- per dag. Het gemeentebestuur erkent zijn inzet, maar willigt zijn verzoek niet in en besluit de maandelijkse vergoeding te verhogen naar fl. 200,-, ook nu weer afhankelijk van de vraag of het een drukke maand is of niet.

Deze vergoeding ontvangt hij tot oktober 1940, als hij door de Duitsers wordt opgepakt in verband met landelijke represaillemaatregelen en als gijzelaar wordt geïnterneerd in het kamp Buchenwald. Omdat men niet weet hoe lang hij daar zal blijven, wordt hij ontslagen.¹⁴

Niet lang nadat hij wordt vrijgelaten, trouwt hij op 10 maart 1942 met Gertrude Housmans uit Sittard. Hij is dan 52 jaar en wordt volledig in beslag genomen door zijn werk voor de luchtbeschermingsdienst, die om de haverklap in actie moet komen. Venlo ligt namelijk aan de voet van een groot Duits militair vliegveld, de *Fliegerhorst* op de Grote Heide, en pal op de aanvliegroete van geallieerde vliegtuigen naar het Ruhrgebied.

Daardoor komt het in de hemel boven Venlo herhaaldelijk tot luchtgevechten die de bevolking dwingen de schuilkelders op te zoeken. Uit de ambtelijke correspondentie uit die tijd blijkt dat Winters grote autoriteit geniet en zijn adviezen vrijwel ongewijzigd worden opgevolgd. Begin 1943 wordt het hem teveel en moet hij op doktersadvies zijn functie neerleggen. Kolonel b.d. M. de Jong volgt hem op.¹⁵

Na een paar maanden is hij weer terug en blijft actief tot 27 november 1944 als hij bij een razzia door Duitse militairen wordt opgepakt en op transport naar Duitsland gezet. Hij verblijft daar tot 15 december 1944, als burgemeester J. Zanders de Duitsers weet over te halen hem vrij te laten.¹⁶

Na de oorlog wordt er van Winters weinig meer vernomen. Hij zet zijn zaak voort en wordt ook weer bestuurder van verschillende verenigingen. Op 17 september 1959 overlijdt hij. In het *Dagblad voor Noord-Limburg* van 18 september 1959 verschijnt een kort stukje over hem. Over zijn werk bij de luchtbeschermingsdienst wordt opgemerkt dat het een verantwoordelijke functie was, die hij ook een groot gedeelte van de oorlogsjaren bleef vervullen.

Er is geen portretfoto van hem overgeleverd, wel komt hij voor op een groepsfoto van zwemvereniging Mosa.

Enkele maanden later draagt zijn vrouw zijn zaak over aan een firma Biesheuvel uit Den Haag.

4. AANLEG OPENBARE SCHUILKELDERS

Terug naar 1938, het jaar van de oprichting van de Venlose afdeling van de Vereniging voor Luchtbescherming.

Al snel nadat dit in de pers wereldkundig is gemaakt, volgen de eerste offertes voor beschermend materiaal, eerst voor gasmaskers, later voor schuilkelders.

Op 5 april 1939 stuurt ene M. Gijzen, directeur van de M. Gijzen Betonwerken ENZ., de burgemeester van Venlo een brief met het verzoek een bezoek te brengen aan de modelschuilkelder die hij heeft ingericht op zijn bedrijfsterrein in Breda.

De brief heeft een open aanhef, waarbij het mogelijk is voor Venlo een andere plaatsnaam in te vullen. Kennelijk is Gijzen bezig met een landelijke campagne om zijn uitvinding, zoals hij het noemt, aan te prijzen.

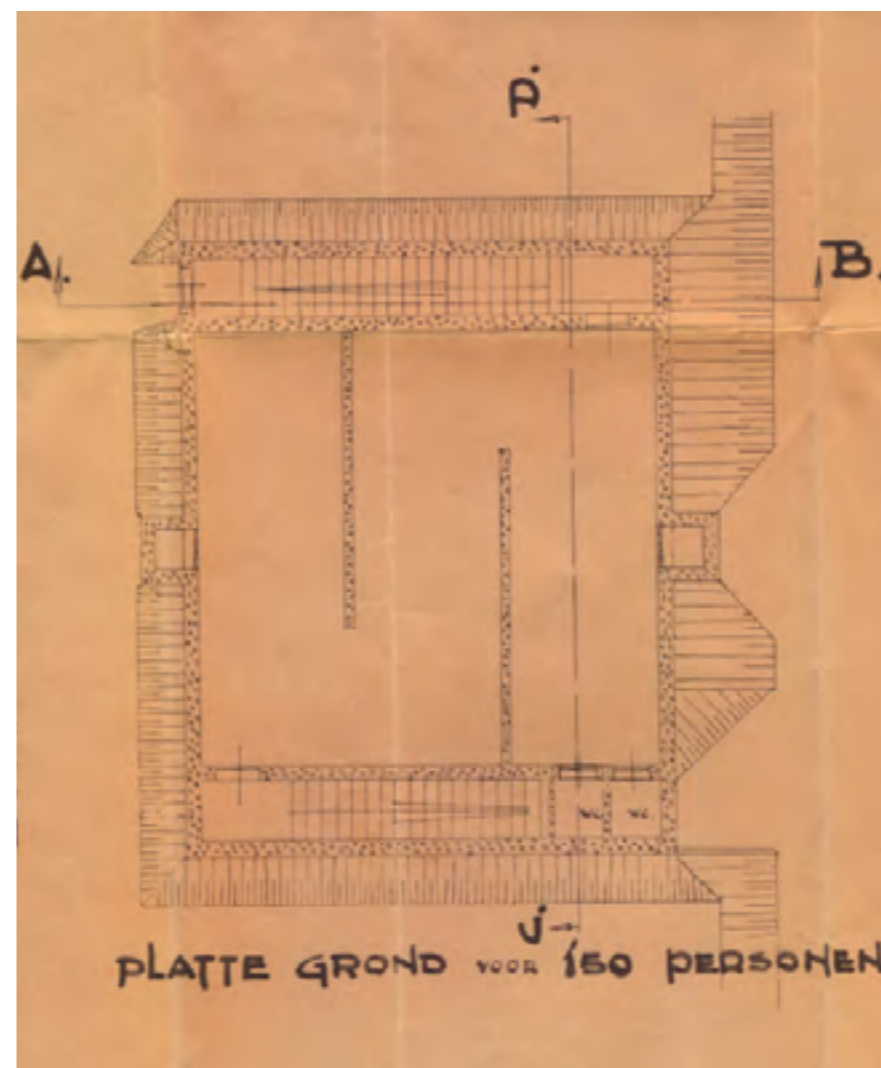
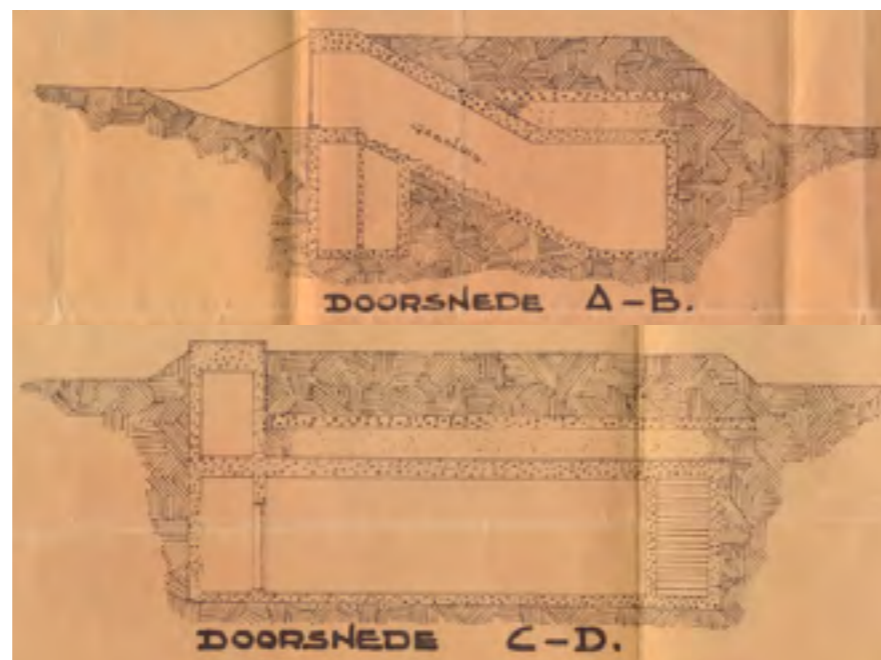
De brief aan de burgemeester gaat vergezeld van een advies van Winters, waarin deze de nieuwheid van Gijzens uitvinding relateert. Hij heeft hem gebeld en begrepen dat de schuilplaatsen worden gebouwd van losse betonnen platen, die in elkaar worden gezet en dan gasdicht gemaakt. Ze staan half in de grond en worden met zand bedekt. Volgens Winters is dat niets nieuws, de Engelsen doen het al lang zo, sterker nog: deze kleine gezinskelders worden geregeld in advertenties in Engelse kranten te koop aangeboden. Bovendien vindt hij ze te duur, maar ook de platte dakconstructie bevalt hem niet. Hij heeft voor Venlo iets beters in gedachten: een constructie met betonnen zijkanen, waarover een gewelfde golfijzer plaat kan worden gelegd, die dan geheel met aarde wordt bedekt. Dat is veel goedkoper en veel sterker.

Samen met Ir. L. de Vreeze, het hoofd van Gemeentewerken, stelt hij plannen op voor de aanleg van zulke schuilkelders voor vier buurten aan de rand van de stad, waar de mensen te klein of te slecht behuist zijn om zelf een goede schuilkelder onder hun woning te hebben. Deze moeten komen bij de Leutherweg, de Veldenseweg, Oud Stalberg en de Kleine Heide, waar zich een woonwagenkamp bevindt. De capaciteit dient te zijn afgestemd op het aantal inwoners per buurt: voor elke twee inwoners is één plaats nodig. Dat betekent dat de schuilkelder aan de Leutherberg, waar zo'n 1000 mensen wonen, plaats moet bieden aan 500 mensen, die bij de Veldenseweg met zijn 2000 bewoners aan 1000

mensen, die bij Oud Stalberg met zijn 350 bewoners aan 200 mensen en die bij de Kleine Heide met zijn 200 bewoners aan 150 mensen.

Winters baseert deze verhouding waarschijnlijk op de inhoud van de 'vlugschriften' van de landelijke Vereniging voor Luchtbescherming, maar onduidelijk is waarom hij in de eerste twee gevallen een verhouding van twee inwoners neemt en in de laatste twee gevallen een iets grotere verhouding, alsof daar meer mensen naar de schuilkelders zullen komen dan naar de eerste twee.

Voor elke twee personen is in die kelder één vierkante meter schuilruimte nodig, hetgeen betekent dat die aan de Leutherberg ongeveer 300 vierkante meter groot moet zijn, die bij de Veldenseweg 600 m² die bij Oud-Stalberg 120 m² en die bij de Kleine Heide 100 m².¹⁷

Hierboven een plattegrond van de schuilkelder op de Kleine Heide met links twee doorsnedes (coll. G.A.V.)

Tegelijkertijd attendeert hij burgemeester Berger op de mogelijkheid kelders rond en in het centrum geschikt te maken als buurtschuilkelder. Om te beginnen de kelder onder het administratiegebouw op de Markt, waarmee hij al bezig is en die zijn voltooiing nadert, maar ook de kelder van Buskes aan de Kaldenkerkerweg, waaraan volgens hem niets hoeft te gebeuren, de schuilkelder onder klooster Transcedron, die zo goed als klaar is, en de schuilkelder van de firma Laumen aan de Emmastraat, die zich onder een pakhuis bevindt. Deze kelder is nieuw en heeft een betonnen dek, wat hem zeer geschikt maakt als schuilkelder, maar er moet nog een ingang worden uitgebroken, een deur ingezet en een trap gerepareerd. De kelder beslaat 250 vierkante meter en kan dus plaats bieden aan 150 tot 200 personen, bewoners van de Zuidsingelbuurt. Hij raamt de kosten voor de aanpassingen in alle drie kelders op fl. 50,- en verzoekt de burgemeester ze door gemeentewerken in orde te laten maken. Dit verzoek wordt op 27 april 1939 ingewilligd.¹⁸

Daarmee zou het totale aantal grote schuilkelders in de gemeente op acht komen, ware het niet dat het college van B&W de aanleg van de schuilkelder in het buurtschap Oud Stalberg schraapt, omdat men vindt dat de bewoners hier zelf wel voor kunnen zorgen. In plaats hiervan opteert men - om onduidelijke redenen - voor een schuilkelder op de hoek van de Hogeschoorweg en de Dr. Blumenkampstraat, die plaats moet bieden aan 300 personen.¹⁹

Bij deze grote kelders komen nog zo'n vijftig kleinere in de binnenstad onder winkels en woonhuizen. Deze voldoen in principe aan de minimumeisen, maar hier en daar zijn nog wat aanpassingen nodig. Winters raamt de kosten hiervoor op fl. 165,- per kelder, zijnde in totaal een bedrag van fl. 8250,-²⁰

5. VOORLICHTING

Op 27 juni 1939 vraagt het college aan de gemeenteraad akkoord te gaan met de aanleg van de vier openbare schuilkelders die Winters heeft voorgesteld en hiervoor een krediet te stellen van fl. 42.935,- .

De commissie openbare werken, die over dit voorstel advies moet uitbrengen, vindt het bedrag te hoog en stelt voor eerst maar eens te beginnen met de aanleg van de schuilkelder op de Kleine Heide om ervaring op te doen. Hiervoor wil men een bedrag van fl. 4000,- uittrekken. Het college raadt dit af, maar aan de andere kant wil men deze commissie ook niet voor het hoofd stoten, en dus komt het tot een compromis: het college vraagt de gemeenteraad het hele bedrag te voteren, maar zegt toe de aanleg 'zeer geleidelijk' te doen plaatsvinden, te beginnen met de schuilkelder op de Kleine Heide.

Het collegevoorstel wordt besproken in de raadsvergadering van 5 juli, waarin het unaniem wordt goedgekeurd. Slechts twee raadsleden hebben iets op te merken. Het ene vraagt waarom er in de buurt van een complex met arbeiderswoningen in Venlo-Zuid geen openbare schuilkelder is gepland, waarop burgemeester Berger toezegt dit te zullen onderzoeken, het andere wil graag weten in welke volgorde de aanleg zal plaatsvinden. Gezien de ernst van de internationale toestand dringt hij erop aan 'zeer geleidelijk' te veranderen in 'betrekkelijk vlug.' Ook hierin komt het tot een compromis en wordt besloten voor de term 'geleidelijk' te kiezen.²¹ Niet lang nadat de gemeenteraad met het voorstel van het college akkoord is gegaan, neemt de bouw een aanvang.

Om het publiek een indruk te geven van wat een schuilkelder behelst, worden de modelschuilkelders in het centrum, gelegen onder het stadhuis en het administratiegebouw, opengesteld voor bezoek; op zaterdag 19 augustus voor de leden van de afdeling Venlo van de Nederlandsche Vereniging voor Luchtbescherming en op zondag voor

de overige bezoekers.

Ook de pers is present en de journalist van de *Limburger Koerier* bericht later dat het er stormliep. Terwijl er op zaterdag enige honderden afdelingsleden kwamen kijken, waren er op zondag meer dan duizend bezoekers, die werden rondgeleid en bijgepraat: '*Tal van propagandamateriaal was in de openbaren schuilkelder onder het administratiegebouw ter distributie neergelegd. Algemeen toonde men zich tevreden over wat gedaan is, en het feit dat er een groot aantal dezer schuilkelders over de stad verspreid in gereedheid is of gebracht wordt, verwekte grote voldaanheid. Talrijke adviezen voor bescherming in eigen huis werden gevraagd en gegeven. Kon het niet direct afgedaan worden, dan werd verwezen naar de zittingen dinsdagsavonds in het stadhuis (voorheen Politiebureau) van 7 tot 9, waar én het Hoofd van de Luchtbescherming én de Technische Commissie van de afdeling Venlo zitting houden en gratis alle mogelijke adviezen en inlichtingen geven. A.s. zaterdag van 2—6 uur en zondag van 11 tot 2 is nogmaals voor iedereen gelegenheid de schuilkelders te bezichtigen. Dus onder het stadhuis (ingang Lomstraat) en onder het Administratiegebouw (achter de Hal). Men mag gerust roken, doch kinderen zonder geleide worden absoluut geweerd.*'²²

Niet veel later vinden er luchtarmoefeningen plaats, zoals op 23-8 1939 voor de oostelijke sector van Venlo. Het doel hiervan is de bekendheid van de hulpdiensten met het terrein te vergroten en hen te leren snel en doeltreffend te handelen, zodat men niet voor verrassingen komt te staan als de nood aan de man is. De schuilkelder op de Kleine Heide krijgt dan zijn vuurdoop. Op het signaal 'luchtalarm' moeten de omwonenden zich hierheen spoeden.

Ook op 4-11 1939 wordt er geoefend. Dan speelt men dat het Slachthuis in brand staat, een benzinetank bij de Maasbrug de lucht in vliegt en twee brisantbommen worden afgeworpen, waarbij tal van doden en gewonden vallen.²³

6. WAT ER NODIG IS

Terwijl de schuilkelder op de Kleine Heide is opgeleverd, zijn de andere nog in aanleg. Ook is men bezig aanpassingen in de particuliere kelders in de binnenstad te realiseren

Waar let men op, aan welke eisen moeten zij voldoen?

Op deze foto ziet men de voormalige villa Thywissen op de hoek van de Kaldenkerkwerkerweg en de Vierpaardjes, die eigendom was van de gemeente Venlo en waarin na de oorlog de sociale dienst zou worden gehuisvest. Over de kelder merkt Jac. Winters in een brief aan burgemeester Berger van 10-7 1939 op dat het een prachtige ruimte is van ongeveer 15 bij 15 meter, die met weinig kosten geschikt is te maken als schuilkelder. (coll. G.A.V.)

Bij de aanpassingen gaat het vooral om het scherfvrij maken van de kelders, het gasvrij maken van de toegangen en het aanbrengen van gassluizen. Ook moeten er werktuigen komen waarmee de mensen zichzelf kunnen uitgraven, verbandkisten, noodlantaarns en emmers. Verder moeten er in elke kelder voldoende zitplaatsen zijn. Ten slotte moeten er bij de ingang herkenningborden worden aangebracht, waarnaast blauwe lantaarns kunnen worden gehangen.²⁴

Onder scherfvrij maken wordt verstaan dat de openingen naar buiten toe worden afgedicht, zodat niemand het slachttffer wordt van rondvliegende granaat- of glasscherven.

Winters werkt dit zeer gedetailleerd uit in een brief aan moeder overste van het klooster Bethanië, die hem om advies heeft gevraagd. De nonnen kunnen hun schuilkelder het beste scherfvrij maken door zandzakjes voor de vensters te plaatsen. Volgens Winters hebben ze genoeg sleetse jutezakken in voorraad, die ze kunnen afknippen tot 65 x 35 centimeter. Ze hoeven die niet nu al met zand te vullen, dat hoeft pas als de nood dringt, maar ze moeten er wel voor zorgen dat ze voldoende zand bij de hand hebben. Per zakje is ongeveer 25 kilo zand nodig. Een kubieke meter zand weegt 1500 kilo, daarmee kunnen ze dus ruim 50 zakjes vullen. Die zakjes moeten ze als metselstenen op de vensterbanken opstapelen met de lengteas loodrecht op het ruitvlak. De laag daarboven moet bestaan uit twee rijen dwars, enzovoort. Hij adviseert de zakken per venster klaar te maken en af te vullen, zodat de nonnen die hiervoor zijn aangewezen, er alvast mee kunnen oefenen. Vooral de schuin aflopende vensterbanken blijken vaak problemen op te leveren, oefenen kan geen kwaad.

Ook voor het gasvrij maken van de toegang en de aanleg van gassluizen weet hij raad. Om te beginnen moet de toegang tot de kelder hermetisch dicht zijn. Dat kan door de toegangsdeur te voorzien van rubbersponningband dat bij het dichtmaken tegen een houten raam

perst, dat op zijn beurt in het stenen kozijn moet worden aangebracht. Dit kozijn moet zijn voorzien van een houten dorpel beneden, zodat ook dit afsluit.

Verder kan het het gedeelte vóór de deur - 'waar nu kolen liggen' - als gassluis worden gebruikt. Door het aan een balk ophangen van een paar lagen dekkleden of een geheel van op en aan elkaar genaaide oude zakken, kan een afdoende afdichting van zolder tot vloer verkregen worden.

Verder somt hij de gereedschappen op die binnen handbereik moeten zijn en waarmee men zich bij een mogelijke instorting kan uitgraven: een platte schop, een bijl, een breekijzer een houweel, een hamer, een nijptang en een zaag, benevens enkele emmers voor water en enkele stallantaarns gevuld met petroleum en droge lucifers voor de noodverlichting.²⁵

Dit soort voorzieningen kunnen ook bij de particuliere kelders in de binnenstad toegepast worden.

Bij de aanleg van de vier openbare schuilplaatsen aan de rand van de stad komt natuurlijk veel meer kijken. Winters denkt aan een constructie van gewapend beton, zodat ze bom- en gasvrij zijn, terwijl de gasluizen moeten worden afgesloten met stalen gasdichte deuren.

Verder moeten ze zijn voorzien van één wc per 50 personen en er moeten gereedschapskisten, nooduitgangen en vaste banken zijn, terwijl die van de Rummerkampstraat en de Leutherberg ook over een verbandkamer moeten beschikken. De bedoeling is dat ze ondergronds komen met een grondafdekking van 1,50 m., die boven het maaiveld ligt.²⁶

Ten slotte moeten ze beschikken over luchtpompen. De kosten hiervoor zijn aanzienlijk en belopen voor de kelder op de Kleine Heide, die als proefkelder dient, tegen de duizend gulden. Aanvankelijk zijn ze niet in de begroting meegenomen, maar Winters is er snel bij om dit euvel te herstellen. Met Ir. De Vreeze van Gemeentewerken aan zijn zijde weet hij burgemeester Berger over te halen om deze alsnog aan te schaffen.²⁷

7. HOE HET NIET MOET

Omdat luchtaanvallen in de oorlogsvoering een betrekkelijk nieuw verschijnsel zijn, is het natuurlijk even zoeken naar de beste manier om je hiertegen te beschermen. Er doen in die tijd allerlei verschillende opvattingen de ronde over de aanleg van schuilplaatsen.

Ook Winters heeft daar een mening over en steekt die niet onder stoelen of banken.

Zo is hij mordicus tegen de aanleg van open loopgraven. In een brief aan het hoofd van de luchtbescherming in Eindhoven van 22 november 1939 zegt hij dat deze zeer geschikt mogen zijn voor militairen tegen grondvuur en, als ze beschikken over luchtafweergeschut, tegen luchtaanvallen, maar 'voor ongewapende burgers zullen het ware rattenvallen blijken te zijn.'²⁸

In een brief aan de stationschef van Venlo schrijft hij dat je bij het aanleggen van schuilplaatsen bij het station moet letten op de afstand tot de dichtstbijzijnde gevel, zodat daarvan nooit brokstukken op de dekking van deze schuilplaatsen kunnen vallen. Van open schuilplaatsen in zigzagvorm moet hij niets hebben. Bij de inslag van een brisantbom zal iedereen door de luchtdruk gedood worden. Liever heeft hij kleinere stukken overdekte loopgraven.²⁹

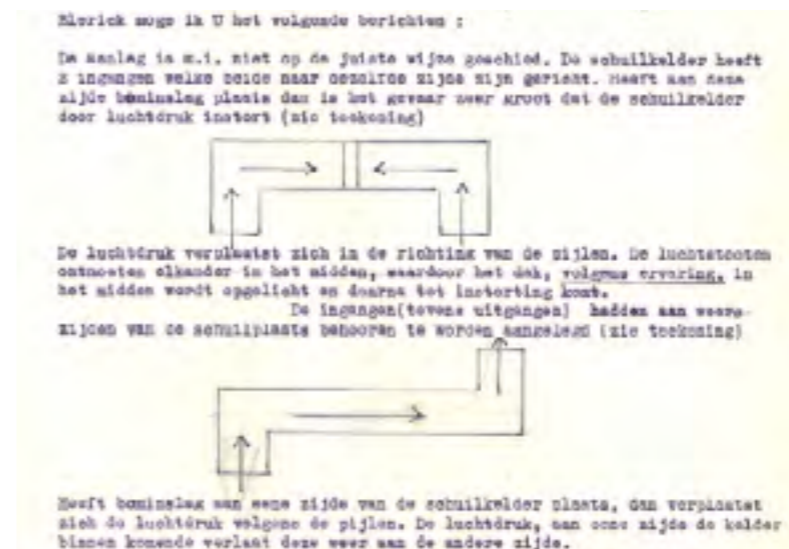
Winters staat in zijn mening over overdekte loopgraven niet alleen. Tot tweemaal toe wordt hij door landelijke autoriteiten in het gelijk gesteld: vóór de Duitse inval door de militaire staf in Den Haag, na de Duitse inval door de Inspectie voor de Bescherming van de Bevolking tegen Luchtaanvallen.³⁰

Ook in Venlo wordt zijn mening gerespecteerd en geschiedt de aanleg van de schuilplaatsen volgens zijn aanwijzingen. Dat geldt ook voor de mening van kolonel b.d. M. de Jong, die hem waarneemt tijdens zijn ziekte. De Jong heeft een bezoek gebracht aan de nieuw aangelegde

schuilkelder bij de Verbindingsstraat in Blerick, die in zijn ogen niet goed is aangelegd, nl. met twee uitgangen aan dezelfde zijde, waardoor het gevaar van instorting door luchtdruk zeer groot is. De luchtstromen door beide deuren ontmoeten elkaar namelijk in het midden, waardoor het dak daar wordt opgelicht en instort. Hij voegt een tekening bij.

Verder stelt hij vast dat de toegangen zo hoog boven het maaiveld uitsteken dat ze de luchtstoot van een bominslag in zijn volle kracht moeten opvangen. Ze hadden beter precies zo aangelegd kunnen worden als bij de schuilkelders aan het Nolensplein, waar de grootste kracht van de luchtdruk over de schuilplaats heen strijkt.

Ten slotte is er geen luchtverversingsinstallatie. Hij adviseert daarom zo snel mogelijke enkele gresbuizen aan te brengen voor de afvoer van bedorven lucht.³¹

Fragment uit een brief van kolonel b.d. M. de Jong over de in zijn ogen verkeerde aanleg van de schuilkelder te Blerick. Rechts een deel van de openbare schuilkelder op de Kleine Heide anno 2014 (coll. T. Ernst)

8. OVERZICHTEN

Op 1 september 1939 valt het Duitse leger Polen binnen en breekt de Tweede Wereldoorlog uit. De regering mobiliseert het leger, want voor een aanval valt te vrezzen.

Hoe is het op dat moment met de schuilkelders gesteld?

Op 9 september stuurt burgemeester Berger een overzicht van de schuilkelders aan de Rijksdienst voor de Werkverruiming, die de aanleg als werkverschaffingsproject wil realiseren, waardoor deze minder hoeft te kosten.

In het overzicht worden twee schuilloopgraven opgevoerd voor een bedrag van fl. 1000,- aan loonkosten, vier schuilplaatsen voor 350 personen met fl., 3400,- aan loonkosten en ten slotte een schuilplaats voor 150 personen met fl. 655,- aan loonkosten.

Op de plattegrond is de stad door middel van rode lijnen in sectoren verdeeld, die allemaal hun eigen nummer hebben, terwijl de schuilplaatsen met groene kruisen zijn gemarkeerd.

Het overzicht geeft een geflatteerd beeld van de Venlose plannen, waarschijnlijk om zoveel mogelijk rijkssubsidie in de wacht te slepen.³²

Op 22 november 1939 stelt Winters een overzicht op voor het hoofd van de luchtbeschermingsdienst van Eindhoven, die hem kennelijk heeft benaderd voor meer informatie. Dit lijkt aanzienlijk realistischer.

Winters onderscheidt voor Venlo drie soorten kelders:

- A. Openbare schuilgelegenheden voor de passant, *'de man op de straat'*. Deze zijn of worden gemaakt op drukke verkeerspunten, waarbij gebruikt wordt gemaakt van stevige oude stevige kelders. Winters doelt hiermee waarschijnlijk op de gewelven in de historische binnenstad. Wat hiervan klaar is, biedt plaats aan ongeveer 1500 personen, terwijl eenzelfde arsenaal nog in de pijplijn zit.

- B. Openbare schuilkelders voor dat deel van de bevolking dat in buurten woont, waar geen of zeer onvoldoende gelegenheid is voor zelfbescherming. Hiervoor zijn door de gemeente gebetonde schuilkelders aangelegd, die plaats bieden aan 150, 350 en 375 personen, terwijl een overdekte schuilloopgraaf voor 100 personen is gebouwd aan de Verrekamp in Venlo-Zuid, die echter nooit zal worden gebruikt.

- C. Dienstschuilkelders voor de onderbrenging van het hoofdkwartier en sectordiensten. Hiermee worden kennelijk de kelders van het administratiegebouw en het stadhuis bedoeld.

Winters voegt hieraan toe dat men in Venlo niet is uitgegaan van een bepaald percentage van de bevolking waarvoor schuilgelegenheid gerealiseerd moet worden, maar dat men wel rekening heeft gehouden met het publiek dat zich normaal op drukke punten in de stad bevindt. Ook schrijft hij dat hij gekant is tegen de aanleg van open loopgraven, die hij rattenvallen noemt.³³

Niet veel later vindt een tweede inventarisatie plaats. Dit gebeurt op verzoek van de Inspecteur voor de Bescherming van de Bevolking tegen Luchtaanvallen.³⁴

Op dit overzicht staan alle schuilplaatsen voor het publiek dat zich ten tijde van een luchalarm op straat bevindt (A), waarvan er sommige zijn gerealiseerd (A1), andere nog in voorbereiding of aanleg zijn (A2), en ook van de door de gemeente aangelegde schuilplaatsen voor buurten waarin geen schuilruimte aanwezig is (B). Niet opgenomen zijn de vijftig eerder aangewezen schuilplaatsen in de kelders in de binnenstad voor de bewoners aldaar.³⁵

A, B en C tezamen vormen dus alle schuilplaatsen bij het begin van de Duitse inval op 10 mei 1940:

Op de stadsplattegrond rechts is de stad verdeeld in sectoren en zijn de vier openbare schuilkelders met een groen kruisje gemarkeerd. (coll. G.A.V.)

Kelders A1	Locatie	Beschikbare plaatsen
Administratiegebouw	Markt	300
Klooster paters Dominicanen	Spoorstraat	60
Woning Buskes	Kaldenkerkerweg	30
Villa Thijwissen	Kaldenkerkerweg - Vierpaardjes	200
N.V. Nedinsco	Molensingel	350
Laumen & co	Roermondsestraat	200
N.V. Drost	Emmastraat	300
Kelders A2		
Apotheek Schrijnen	Markt	30
Woning Schatorjé	Steenstraat (?) ³⁶	30
Café Jean Cornet	Oude Markt	30
Woning dr. Berendsen	Oude Markt	30
Schreurs	Beekstraat	50
Caubo	Vleesstraat	60
Van Boom	Vleesstraat (?) ³⁷	60
Zoutziederij Goossens	Nieuwstraat	50
Kuipers	Lomstraat	50
Kortjaens	Gasthuisstraat	30
Van de Schoor	Gasthuisstraat	30
Patronaat	Begijnengang	50
Mariaweide	Nieuwstraat	60
Patronaat	Straelseweg	50
Nedinsco	Molensingel	200
Klasse B		
Bomvrije schuilkelder	Kleine Heide	150
Bomvrije schuilkelder	Rummer(kamp)straat ³⁸	375
Bomvrije schuilkelder	Manresa	375
Overdekte loopgraaf	Verrekamp	75

Over de kelders van de firma Nedinsco merkt Winters in een brief van 2-9 1939 op dat er niet alleen plaats is voor het personeel, maar ook voor een brandweerpost van de gemeente en nog eens 170 burgers. De kelders zijn volgens hem 'tamelijk bomvrij', omdat er betondekken op liggen. Er zijn alleen nog zo'n 800 tot 1000 zandzakken nodig. Rechts de ravage na de bombardementen (coll. auteur)

9. DREIGING VANUIT HET OOSTEN

Intussen is het Nederlands leger gemobiliseerd en neemt de dreiging vanuit het oosten toe. Daarmee wordt ook de kans op oorlogsgeweld in Venlo en Blerick groter, temeer daar de legerleiding de Duitsers wil beletten de Maas over te steken door ze vanaf de westelijke oever van de Maas te beschieten. Daardoor komt de gehele oostelijke oever met alle huizen en gebouwen die daar staan, onder vuur van het Nederlandse leger te liggen, destijds 'eigen wapenwerking' genoemd.

Op 1 december 1939 schrijft burgemeester Berger aan Winters dat hij

hierover met de garnizoenscommandant heeft gesproken en dat het een gebied betreft tot 500 tot 600 meter van de oever vandaan, Hij vraagt Winters te onderzoeken welke huizen of huizencomplexen in dat gebied niet beschikken over geschikte schuilkelders en hoeveel plaatsen er voor de bewoners uit dat gebied in openbare schuilkelders voorhanden zijn.³⁹ Winters reageert in eerste instantie verbaasd: in de genoemde strook van 500 tot 600 meter woont 80% van de Venlose bevolking, dat wil zeggen zo'n 25.000 personen. Dat zijn er nogal wat, en hij wil hierover dan ook graag zelf met de garnizoenscommandant spreken. Op voorhand zullen volgens hem in elk geval die straten ontruimd dienen te worden die het dichtst bij de Maas liggen: de Tegelseweg en het gebied ten oosten daarvan, de Vleesstraat tot aan de Grote Beekstraat en de Kleine Beekstraat, de Havenkade, Maaskade, gedeelten van de Bolwaterstraat en Puteanusstraat en het Villapark. Voor al deze straten kent hij wel kelders waar de bewoners terecht kunnen.

Voordat hij met de commandant gaat praten, wil hij graag een bijgewerkte bebouwingskaart hebben, aan de hand waarvan zij samen kunnen nagaan welke huizen en gebouwen gevaar lopen.⁴⁰

Na afloop van het gesprek stuurt hij de burgemeester een brief, waarin hij preciseert om welk gebied het gaat. Hierbij horen nu ook de Dr. Mathijssenstraat, de St. Urbanusweg en de wijk Genooi. Mede namens de commandant doet hij een aantal voorstellen. Om te beginnen moet er een lijst komen van alle mensen die daar wonen met opgave van naam, straat en huisnummer. Aan de hand daarvan kan nagegaan worden hoeveel mensen er in veiligheid moeten worden gebracht. Ook moeten de gezinshoofden opgeroepen worden voor een buurtvergadering, waarin zij uitleg over de plannen krijgen en kunnen zeggen bij wie van hun familie of kennissen ze terecht kunnen. Voor de bewoners die op zichzelf zijn aangewezen, moeten aparte schuilplaatsen worden gezocht. Een paar dagen later komt hij met een eerste indicatie van de aantallen burgers waar het om gaat: zo'n zeshonderd mensen op en bij de Tegelseweg en ruim duizend personen in de directe omgeving van de Roermondse Poort, waarbij de leerlingen van de zustersschool, de bijzondere jongensschool en de ambachtsschool niet zijn meegerekend. Als de Duitsers mochten besluiten overdag te komen, lopen ook die gevaar en moeten ook voor hen extra voorzieningen worden getroffen. Mochten de Duitsers buiten werktijd komen, dan kunnen er heel wat mensen in de kelders van de firma's Nedinsco, Laumen en Drost worden opgevangen.

Tien dagen later heeft Winters de volledige lijst van de bewoners in de gevarenzone compleet. Het gaat om in totaal 2041 burgers en 288 scholieren in 431 bewoonde woningen, 16 onbewoonde woningen, 22 fabrieken of kantoren en één school.⁴¹

Hierop volgt een enquête onder de betrokkenen. Op een vragenlijst kunnen ze aangeven of een of meer gezinsleden hulpbehoevend zijn,

wie het gezinshoofd vervangt als deze onverhoopt niet thuis is, en bij wie men in geval van nood elders in de stad terecht kan. Deze vragenlijst moet men binnen acht dagen invullen en wordt huis aan huis door gemeenteboden opgehaald.

Op 26 februari 1940 informeert gedeputeerde M. Höppener, provinciaal commissaris voor de Afvoer van de Burgerbevolking, bij burgemeester Berger hoe het ermee staat. Deze bericht hem dat er ongeveer 500 woningen in de gevarenzone liggen met zo'n 2400 bewoners. Verder ligt daar ook een school met zo'n 280 leerlingen. Van de bewoners kan 2/3 bij familie of kennissen terecht.⁴²

Kennelijk is Winters op dat laatste niet helemaal gerust. Hij laat een aanvullend onderzoekje uitvoeren onder de mensen bij wie men heeft gezegd terecht te kunnen. Daaruit blijkt dat sommigen van hen voor de eer bedanken, zodat voor de afgewezenen alsnog elders plaats gezocht moet worden.⁴³

Ook stelt hij een lijst op van zaken die volgens hem nog wettelijk geregeld moeten worden, zoals de bewaking van de huizen en de inboedel, en stuurt die aan de burgemeester. Ook wil hij graag dat iedereen een identiteitskaart in de kleur van zijn sector krijgt en voor 24 uur aan levensmiddelen bij zich heeft.

Ten slotte bericht hij de burgemeester dat hij voor elk van de drie sectoren over twee koks en een kookplaats beschikt.

Voor alles lijkt gezorgd.⁴⁴

Op 9 april maakt burgemeester Berger op last van de commandant publiekelijk bekend dat het leger de Maasbrug wellicht zal laten springen. Hij roept de inwoners binnen 1 kilometer van de brug op de vensters open te zetten, zich niet op straat te begeven en niet in de ramen en deuren te gaan staan.

Winters stelt hierop verschillende circulaire's op: een voor de bewoners van de gevarenzone met laatste aanwijzingen en een voor andere

Een van de vele keldergewelven in de binnenstad, en wel onder het pand van La Plaza, voorheen Bervoets, Bedaux en Meyer & Meyer en Djive. (coll. Jo Achten).

Venlonaren om hun kelders ter beschikking te stellen als tijdelijke evacuatieverblijfplaats.⁴⁵

Het gaat in totaal om 1315 personen die in allerijl uit het gevarengedebied weggeleid en snel in veiligheid gebracht moeten worden. Dat kan alleen als het vlak in de buurt gebeurt. Voor de goede orde specificceert Winters per sector en straat naar welke schuilplaats men zich moet begeven.⁴⁶

We schrijven inmiddels 18 april, vier weken voor de Duitse inval.

Over verdere voorbereidingen kunnen in het archief geen stukken meer worden aangetroffen. Wel bevindt zich in het archief een verslag van Winters aan burgemeester Berger van 1 juli 1940, ruim anderhalve maand na de Duitse inval, waarin hij beschrijft hoe een en ander op 10 mei 1940 is verlopen.

Hieruit blijkt dat hij de regie op 10 mei 1940 niet is kwijtgeraakt. Hij schrijft dat na het loeien van de sirenes *‘de mensen zeer spoedig vertrokken naar de binnenstad. Tegen 4.10 uur waren de mensen op de Havenkade reeds door de politie volgens gegeven opdracht aangezegd zich klaar te maken. Praktisch was de evacuatie naar de binnenstad om half vijf voltooid. Geen enkel ongeval schijnt zich hierbij te hebben voorgedaan. Weinig mensen hadden gevolg gegeven aan de opdracht om voor 24 uur levensmiddelen mee te nemen. Over het algemeen begaf men zich naar de opgegeven evacuatieplaatsen, doch deze konden niet alle bereikt worden door de zich in tegengestelde richting bewegende invallers. Hiervan was het gevolg dat de schuilkelders onder het administratiegebouw en stadhuis het eerste uur overbelast waren. Nadat verbinding verkregen was met een officier der invallers kon ik deze verder expediëren naar de Begijnengang, wekliedenvereniging en jeugdhuis Straelseweg. De Minderboederskerk is niet gebruikt.*

Bijna niemand had levensmiddelen bij zich, en waar er zeer veel kinderen, en heel kleine, onder waren was de allereerste zorg melk te verschaffen. Dit lukte, zij het gedeeltelijk door geconserveerde melk in blik te verdunnen. De heren Nico Joosten en Jean Minten hebben hier zeer verdienstelijk werk verricht.

Later op de morgen heb ik de bezetting der kelders op sterkte en algemene toestand laten controleren. Lof verdienen hiervoor de heren Receveur (raadslid), Mol, ontvanger Hermans en Stokkink e.a. De meeste schuilkeldermeesters bleken op hun post, twee hadden echter verstek laten gaan.

Toen ik een overzicht had over de aantallen – er bleken circa 2800 mensen in de schuilplaatsen te zijn – werd de broodvoorziening ter hand genomen, benevens drinken en ligging op stro.

In de nacht van 10 op 11 mei zijn de evacuatieplaatsen alle bezet gebleven. Zaterdag 11 mei voormiddag van 4 uur tot 8 uur ben ik persoonlijk alle

evacuatieplaatsen af geweest. Er bleken toen nog de volgende aantallen personen aanwezig te zijn. (volgt een gedetailleerde opsomming per kelder, in totaal 2360 personen voor alle kelders; W.K.) Verschillende mensen waren al weg toen ik kwam. Overal was voldoende eten en drinken. De dames van het Rode Kruis hadden ’s nachts overal dapper meegeholpen, verzorgd en toezicht gehouden. Kleinere ongevallen waren bijna in alle evacuatieplaatsen gebeurd, meestal kinderen die van banken gevallen waren. In de schuilkelder in de Rummerstraat was een vrouw ontijdig bevallen. De meeste evacuatieplaatsen zijn bezet gebleven tot en met Pinkstermaandag (13 mei). Successievelijk heb ik toen alle kelders doen ontruimen en die onder het administratiegebouw opengehouden voor daklozen. (volgt een opsomming van gemaakte kosten, in totaal fl. 298,-, W.K.)⁴⁷

Van de schuilplaatsen uit het overzicht in de vorige paragraaf is er op 10 mei 1940 een aantal gebruikt, te weten: Nedinsco, Enfa, Drost, Laumen, CVV, Dominicanenklooster, Mariaweide, Rectoraat Omloo, Jeugdhuis, Openbare school, stadhuis, administratiegebouw, Venlonzaal, Werkliedenvereniging, Jeugdhuis Straelseweg, Rummerstraat en diverse andere kleinere schuilkelders in de stad verspreid.⁴⁸

10. GROEIENDE ZORGEN

Door de Duitse inval is het nut van schuilkelders overtuigend bewezen en begint menigeen zich zorgen te maken over het ontbreken van voldoende schuilgelegenheden in zijn buurt.

Zo richten eind oktober 1940 dertig bewoners van de Antoniusstraat zich tot de burgemeester met het verzoek hen te helpen met de realisatie van een schuilkelder in hun buurt. Ze weten wel een geschikte plaats en willen hem zelf aanleggen, en nog wel op zaterdagmiddag, maar het ontbreekt hen aan geld en materiaal. Ook willen ze graag deskundig advies hebben.⁴⁹

Ook de bewoners van de Stalbergweg maken zich zorgen. P. Heijnen, secretaris van Blokdienst Oost XI van de luchtbescherming, verwoordt ze in een brief aan het college, waarin hij schrijft dat het grootste gedeelte van de kelders zich in slechte toestand bevindt: sommige staan dikwijls onder water, boven andere bevinden zich zogenaamde opkamers en geen van de kelders is voorzien van een betondek. Verder liggen ze vlakbij het in aanleg zijnde vliegveld op de Grote Heide, waardoor dit buurtschap *‘een der gevaarlijkste plaatsen van Venlo zal worden.’* Namens de blokdienst vraagt hij het college een openbare schuilkelder aan te leggen.⁵⁰

Een derde verzoek komt van W. Vestjens, blok-leider van de sector Henschriksel en Bergstraat. Hij vraagt de burgemeester om gezien de ernst der tijden de kelders van de gemeentebedrijven aan het Henschriksel-Maasschriksel beschikbaar te stellen voor de omwonenden aldaar, van wie driekwart geen of geen geschikte kelders hebben.⁵¹

Ook W. Peters, de exploitant van het Rembrandttheater op de Parade, richt zich tot het college. Hij heeft van de rijksinspectie begrepen dat hij de parterre, benedenzaal en benedenhal van zijn bioscoop als schuilruimte ter beschikking moet stellen, en wil de toegangen voorzien van verdikte staalplaten. Deze zijn echter niet meer te krijgen en daarom vraagt hij het college op het trottoir zandbekisting te mogen plaatsen.⁵² Ook de bewoners van de Havenkade willen een betere schuilgelegenheden, en wel achter de paardenstal van de marechaussee. Ze willen die graag zelf inrichten, maar onder toezicht van een persoon die door de gemeente is aangewezen.⁵³

Hoe gaat de gemeente met deze verzoeken om?

De brief van de bewoners van de Antoniusstraat wordt behandeld door N. Ammerlaan, die Jac. Winters vervangt of bijstaat. Hij is ter plaatse geweest en heeft gesproken met de hoofdondertekenaar, maar vindt de voorgestelde ruimte veel te klein en stelt voor de zaak door te verwijzen

naar gemeentewerken.⁵⁴

De adjunct-directeur van deze dienst is het met Ammerlaan eens en stelt de burgemeester voor de bewoners te adviseren gebruik te maken van de schuilkelder aan het Sportfondsenbad en aan de Emmastraat. Die liggen wel een stuk uit de buurt, maar de Antoniusstraat is geen uitzondering: *'dit is met meerdere straten het geval.'*⁵⁵

Al snel blijkt echter dat de schuilplaats aan de Emmastraat door een organisatie van de Duitse bezetter, de zgn. *Bauleitung*, als opslagplaats voor cement wordt gebruikt. Ammerlaan wijst burgemeester Berger erop dat de bewoners van de Zuidsingel, Antoniusstraat en omgeving, die niet zelf over een kelder beschikken, nu geen schuilgelegenheid meer hebben. Hij stelt voor in het verhoogde voetpad van de Emmastraat een alternatieve schuilgelegenheid aan te brengen.⁵⁶

Enkele maanden wordt het nog erger als ook de schuilkelders van de firma's Laumen en Drost in de buurt aan hun bestemming worden onttrokken. Hoogste tijd dat daar iets gebeurt: *'Indien de gemeente daar in de buurt over geen terrein beschikt, is het misschien mogelijk op particulier terrein een gemetselde bovengrondse schuilkelder in te richten.'*⁵⁷

Ammerlaan behandelt ook het verzoekschrift van de bewoners van de Stalbergweg. Hij heeft die straat op papier in stukken verdeeld en een passende schuilgelegenheid voor de bewoners van elk stuk gezocht én gevonden. Alleen voor de bewoners aan de uiteinden van de straat adviseert hij speciale voorzieningen te treffen, zoals een ingraving in een zandberg voor de bewoners verder dan de Waterleidingssingel en een overdekte schuilgelegenheid in het middengedeelte van de Hertog Reinoudssingel voor de bewoners van de Van Pontstraat die geen kelder hebben.⁵⁸

Ook nu worden Ammerlaans voorstellen getoetst door de adjunct-directeur van Gemeentewerken, die de ingraving in de zandberg een goed idee vindt, maar het geen taak van de gemeente vindt om deze zelf

Dat een schuilgelegenheid in of bij de Antoniusstraat geen overbodige luxe was, bewijst deze foto van de ravage die de bombardementen en beschietingen in de laatste oorlogsmaanden hebben aangericht. (coll. auteur)

aan te brengen, daar er in de Waterleidingssingel genoeg goede huizen staan, waar met weinig moeite een goede schuilplaats te maken is.

Ook is hij het niet eens met Ammerlaans voorstel een overdekte schuilgelegenheid in het middengedeelte van de Hertog Reinoudssingel aan te leggen, omdat dat ten koste gaat van de bomen die daar staan. Hij heeft een beter voorstel, namelijk het terrein achter de centrale werkplaats in de buurt, waarin voor vijftig mensen voor fl. 2000,- een gemetselde schuilplaats te maken is.⁵⁹

Kennelijk weet hij Ammerlaan te overtuigen, want deze stemt hiermee in.

Op het verzoek van W. Vestjens om de kelders van de gemeentebedrijven aan het Maasschriksel beschikbaar te stellen, adviseert Ammerlaan

negatief, omdat het gebouw na de diensturen is gesloten en bij luchtalarm het personeel moet opkomen om het te openen, waardoor er teveel tijd verloren gaat.⁶⁰

Met het verzoek van de directie van het Rembrandttheater voor het aanbrengen van staalplaten, is hij het eens, temeer daar de politie en de Dienst Gemeentewerken bezwaren hebben tegen het aanbrengen van zandbakken bij de nooduitgangen op het trottoir. Als deze dienst bij nader inzien zandzakken toch niet zo'n probleem vindt, omdat de trappen van de nooduitgangen het verkeer toch al belemmeren, komt hij op zijn standpunt terug en verzet zich alsnog tegen het aanbrengen van staalplaten.⁶¹

Ten slotte het voorstel van de bewoners van de Havenkade om de schuilkelder achter de paardenstal van de marechaussee in orde te mogen maken. Dit wordt weer door Jac. Winters behandeld, die het resoluut afwijst. Hij schrijft: *'De verantwoording om in die kelder, of liever kazemat, veel mensen op te nemen, durf ik niet aan. Een lichte bom van b.v. 25 à 50 kilo slaat er waarschijnlijk doorheen als door karton met het gevolg dat alle in de schuilplaats aanwezige personen kans lopen om te komen.'*

Hij wijst erop dat alle bewoners van de Havenkade onderkelderde woningen hebben en de scheidsmuren daartussen slechts hoeven door te breken, dan *'zijn ze beter af dan in welke schuilkelder ook, omdat ze thuis zijn, met hun gezin, en toch in onmiddellijk bereik der burens.'*⁶²

11. TOENEMENDE DRUK

In de zomer van 1942 nemen de zorgen verder toe.

In een brief van 17 juli 1942 meldt W. Vestjens dat er enkele weken geleden iets is voorgevallen dat de bewoners van het blok Bergstraat - Henschriksel grote angst heeft aangejaagd.⁶³

Hij doelt waarschijnlijk op de bominslagen die in de eerste week van juni

's nachts hebben plaatsgevonden. Hierbij werden de kantoorgebouwen van de dienst gemeentebedrijven aan het Maasschriksel en enkele belendende panden getroffen. De schade bleef beperkt tot magazijn, archief en glasschade. Ook het dak, de koepel en het interieur van de synagoge moesten er aan geloven.⁶⁴

Een andere briefschrijver, Ed. Hermans, bericht de burgemeester op 29 juli 1942 dat in de week daarvoor 246 personen in de schuilkelder op Grote Beekstraat 25 zaten, en er nog een troep buiten stond.

Dit is het gevolg van de luchtgevechten die zich van dinsdag 21 juli tot en met vrijdag juli 1942 boven Venlo en Blerick hebben afgespeeld, waardoor de bewoners bijna dagelijks, zij het voornamelijk 's nachts, in

De Duitse school was net voor oorlog gebouwd en beschikte over een stevige kelder met een betonnen plafond en dikke pijlers, een ideale schuilgelegenheid. Hier een foto van de opening. (coll. Dötsch)

de schuilkelders moesten verblijven.⁶⁵

Vestjens dringt aan op ingebruikname van de kelder onder de gemeentebedrijven, waarvoor hij een toezichthouder heeft gevonden, terwijl Hermans pleit voor aanwijzing van kelderruimte in de Hoogstraat of Jodenstraat, waar zich volgens hem goede schuilkelders bevinden.

Omdat het antwoord van de gemeente op zich laat wachten en de bewoners van zijn blok het hem naar eigen zeggen heel lastig maken, herhaalt Vestjens zijn verzoek een tijdje later.⁶⁶

De afhandeling van beide verzoeken is niet bekend, ondanks de urgentie die er door de briefschrijvers aan wordt toegekend.

Twee maanden later ontvangt de burgemeester een brief met petitie van Th. Buskes, directeur van de N.V. Enfa en bewoner van de Kaldenkerkerweg, die hem verzoekt de kelder van de Raad van de Arbeid als openbare schuilkelder aan te wijzen. De petitie is ondertekend door een groot aantal bewoners van de Kaldenkerkerweg met Buskes voorop. De burgemeester stuurt hierop een brief aan de voorzitter van de Raad van de Arbeid, die hiermee instemt.⁶⁷

Ook van Duitse zijde wordt meegewerkt. Op 11 februari 1942 dragen de Duitsers de schuilkelders aan het Nolensplein – ook schuilkelders bij de HBS of in het Klein Park genoemd – aan de gemeente Venlo over. Winters vindt dat ze eruit zien als varkenstallen en vraagt de burgemeester ze door de Dienst Gemeentewerken te laten reinigen. Als ze daarna als openbare toiletten worden gebruikt, stelt hij voor er luiken in aan te brengen.⁶⁸

Tegelijkertijd geeft burgemeester Zanders de directeur van de Dienst Gemeentewerken opdracht te onderzoeken of er in de buurt van de Hamburgersingel een openbare schuilkelder kan worden aangelegd. Ook wil hij graag een overzicht hebben van alle beschikbare kelders in Venlo en Blerick.

In dit nieuwe overzicht blijken voor Venlo tal van particuliere kelders

te staan die niet op eerdere overzichten voorkomen, maar volgens de samensteller, de directeur van gemeentewerken, met geringe kosten tot schuilkelders zijn om te vormen. Daarbij noemt hij ook de nog aan te leggen schuilkelder bij de Hamburgersingel, waarvan hij de kosten op fl. 5000,- schat.

Voor Blerick blijkt slechts één kelder als openbare schuilkelder te zijn aangewezen, namelijk die onder het voormalige raadhuis. Verder zijn er op zo'n vier andere plaatsen nog kelders voor een paar honderd mensen, die met betrekkelijk geringe kosten als schuilkelder kunnen worden ingericht. Hoe groot het tekort aan geschikte schuilkelders is blijkt uit zijn verzoek om er minimaal vier aan te leggen.⁶⁹

Dit verzoek wordt ondersteund door een anonieme petitie vanuit de Blerickse burgerij die gericht is aan de Commissaris der Provincie in Maastricht, die deze doorstuurt naar burgemeester Zanders, die hem weer voorlegt aan zijn ambtenaren.

De anonieme schrijvers breken een lans voor de aanleg van een schuilkelder voor de bewoners van de Verbindingsstraat, Nieuwborgstraat en Fort St. Michelstraat. Hun actie heeft succes en resulteert uiteindelijk in de aanleg van een openbare schuilkelder op de hoek van de Verbindingsstraat en Nieuwborgstraat. Het gaat om de schuilkelder die hierboven reeds is aangehaald, omdat hij volgens het hoofd van de luchtbeschermingsdienst, M. de Jong niet goed is aangelegd.⁷⁰

Inmiddels komt ook de kwestie van de schuilkelder op het Maasschriksel in een stroomversnelling. Daar is begin juni 1943 de kelder van de voormalige zeepfabriek van Wolters vrijgekomen, die met enige aanpassingen kan worden ingericht als schuilkelder.⁷¹

Tegelijkertijd zijn er ook weer nieuwe verzoeken om schuilkelders, zoals die van de bewoners van de Bisschop Schrijnenstraat, terwijl oude aanvragers zich opnieuw melden, zoals die van de Hertog Reinoudsingel – Hoge Kampweg en van de Antoniusstraat.⁷²

Ook de directie van de Duitse school voegt zich in het koor en spant *Der Reichkommissar für die besetzte Niederländischen Gebiete* voor zijn karretje om bij de gemeente een ‘*zureichender Lutschutzraum*’ aan te vragen. Bij nader inzien blijkt het niet te gaan om het aanleggen van een schuilkelder, want de school is al geheel onderkelderd, maar om zitbanken en grintschermen tegen inslagen.⁷³

Overigens is het niet zo dat de gemeente alleen reageert op verzoeken. Ze voert ook zelf inventarisaties uit. Het initiatief hiertoe gaat uit van burgemeester Zanders, die op 23 maart 1943 het hoofd van de dienst gemeentewerken verzoekt hem met spoed een opgave te sturen van alle schuilkelders in Venlo.

Dit leidt tot een uitwisseling van overzichten tussen de dienst luchtbescherming en de dienst gemeentewerken.⁷⁴

12. DOORBREKEN KELDERS

In de loop van 1944 komen de aanleg van nieuwe schuilplaatsen en de aanpassing van oude vrijwel stil te liggen, waarschijnlijk door de steeds grotere wordende tekorten aan bouwmaterialen, maar zeker ook vanwege de ambtelijke complicaties waarmee de toewijzing daarvan gepaard gaat. Zo laat het Bureau Goedkeuring Werken Limburg, dat kantoor houdt in Maastricht, aan burgemeester Zanders weten dat hij de aanvraag voor twee nooduitgangen aan de openbare schuilkelder onder de fabriek van de N.V. ENFA heeft ontvangen, maar dat hij nog graag zeven ontheffingsformulieren, drie situatietekeningen en drie gespecificeerde materiaalstaten nodig heeft.⁷⁵

Ook de Duitse bezetter mengt zich in de discussie. Op 14 augustus 1944 richt ene majoor dr. Beck van de Technische Noodhulp Nederland een brief aan de burgemeester van Venlo om oude gangen en gewelven schoon te maken. Het is niet alleen eerste klas schuilgelegenheid, maar

ook nog eens goed om voor de interesse van de burgers in de oude Nederlandse Geschiedenis.⁷⁶

We bevinden ons inmiddels in de vooravond van de serie van dertien grootscheepse bombardementen op Venlo.

Een week voor het eerste bombardement op vrijdag 13 oktober richt een Venlose vrouw zich anoniem met een hartenkreet tot de burgemeester. Namens honderden Venlose moeders smeekt zij hem om werk te maken van de verplichte doorbraak van kelders. Onder de brief staat: ‘*Als de mogelijkheid bestaat dit te dwingen dan gaarne*’ met een handtekening van Jac. Winters en aan de voet van de bladzijde: ‘*Het treffen van een dergelijke maatregel acht ik gewenst,*’ met een handtekening van architect Jules Kayser, die kennelijk om advies is gevraagd.⁷⁷

De dag na het tweede bombardement op woensdag 18 oktober 1944 stelt Zanders een oproep voor de bevolking op en verzoekt iedereen elkaar zoveel mogelijk ter wille te zijn bij het doorbreken van aan elkaar grenzende keldermuren.⁷⁸

Voor een aantal heren aan de Tegelseweg – destijds een aanzienlijke straat – is dat verzoek aan dovemans oren gericht. Zij vertikken het hun keldermuren door te breken en moeten door de burgemeester hiertoe schriftelijk aangemaand worden.⁷⁹

Wat betrokkenen heeft bezield hun kelders niet voor hun medeburgers open te stellen, net nu de eerste bombardementen hebben plaatsgevonden, is niet duidelijk: er zijn hierover geen verdere archiefstukken voorhanden.

Venlo 15/10/44
 INGEKOMEN 43
 VENLO
 13 OCT 1944
 7 E.A.F.D. NO. 201
 Edelachtbare Heer
 Broggen
 Een van de Honderde Hoeders van
 Venlo vragen te bevelen om er
 werk van te maken om verplichte
 doorbraak van de kelders.
 Waarom kan dat hier niet net
 zoo als in Duitsland, wij
 staan toch aan de heerde
 geweren bloot. Een woord
 van de Edelachtbaren en het
 gebeurt. Wierende vrouwen
 zijn er te dankbaar voor.
 Een aanspraak bijt en wij

en wij zijn klaar, en ruitig
 wanneer dat door zou gaan.
 Heel wat mensen hebben
 dan met het Slachtoffer
 zijn van die ellende. Somer
 dat het gevaar dan heel
 wat minder is.

In de kroep Edelachtba
 dat te aan ons Verhoef Gede
 Valdaen, Heeren is
 een van de Honderde
 Hoeders van
 Venlo

als de omroepsterker bestaat dat te dwingen,
 dan jaone.
 Het hebben van een verplichting met het
 gemaakt. J. Hagen

13. CONCLUSIE

Een vraag die men zich achteraf zou kunnen stellen, is of alle voorbereidingen en maatregelen voor de aanleg en het gebruik van oorlogskelders in Venlo ook hebben geresulteerd in een effectieve bescherming van de bevolking. Was het wat men ervan had verwacht? Had men 'eer' van zijn werk?

Om die vraag goed te kunnen beantwoorden, moet men zich afvragen wat men vooraf redelijkerwijs had kunnen weten over het gevaar waaraan de Venlose bevolking werd blootgesteld.

Hierboven is reeds opgemerkt dat men wist dat Venlo aan de voet van een Duits militair vliegveld lag, de *Fliiegerhorst* op de Grote Heide, en op de aanvliegroute van geallieerde vliegtuigen naar het Ruhrgebied, het grootste industriegebied van Europa met de grootste wapenindustrie van Europa.

Hierdoor waren zowel aanvallen op het vliegveld als op het Ruhrgebied te verwachten. De Duitsers verweerden zich hiertegen door middel van afweergeschut en tegenaanvallen met vliegtuigen, die als doel hadden de geallieerde vliegtuigen te onderscheppen. Dit resulteerde tot veelvuldige luchtgevechten boven de stad en haar omgeving. Bij die gevechten vielen ook bommen, hetzij als gevolg van navigatiefouten, hetzij van noodafwerpen. Het kon bijna niet anders of bij het inslaan van die bommen zouden slachtoffers onder de bevolking vallen. Met die mogelijkheid werd terdege rekening gehouden en hierop bereidde de Dienst Luchtbescherming de burgers voor door middel van een intensieve voorlichtingscampagne.

Lange tijd wees niets erop dat de stad en indirect ook haar bevolking doelwit zouden van strategisch-militaire bombardementen, zoals op de Maasbruggen in het najaar van 1944, waarbij de burgerbevolking oneindig veel meer risico liep.

Toen dat scenario zich aftekende, was het te laat en kon men zich hiertegen niet nog beter beschermen dan men al had gedaan. De dertien grootscheepse bombardementen in het najaar van 1944 vormden geen proef op de som meer, maar een regelrechte beproeving, waarvan men zich vooraf geen voorstelling had kunnen maken. Ze waren alleen te vergelijken met de Duitse bombardementen op Rotterdam of de geallieerde bombardementen op het Ruhrgebied.

Ook op de toepassing van gifgassen was men voorbereid. Elke nieuwe schuilkelder die werd aangelegd beschikte over een gasluis en bij bestaande schuilkelders werden de gebruikers erop gewezen op welke manieren men zich tegen de inwerking van gifgas kon beschermen.

Gelukkig waren deze voorzorgsmaatregelen overbodig, want bij de bombardementen en beschietingen werden geen gifgassen gebruikt.

Kortom: als men overziet wat de Dienst Luchtbescherming en de overige gemeentelijke diensten hebben gedaan om de bevolking veiligheid te bieden, kan de conclusie bijna niet anders zijn dan dat zij zich naar vermogen van hun taak hebben gekwetend.

Het contingent kelders in de binnenstad is volledig angesproken en benut als schuilkelders. Ook is men, toen de nood het hoogste was, snel en doeltreffend opgetreden tegen mensen die weigerden hun schuilkelders voor hun buurtgenoten ter beschikking te stellen.

Voor de aanleg en het gebruik van de openbare schuilkelders aan de randen van de stad, geldt hetzelfde. Ook hier geschiedde de aanleg op tijd en zijn de kelders goed benut. Het hoofd van de luchtbescherming en de keldermeesters hebben de wantoestanden in de kelders tijdig gesignaleerd. Ze konden hier echter nauwelijks iets tegen uitrichten, omdat ze het gevolg waren van overbezetting. Deze werd op zijn beurt weer veroorzaakt doordat ze steeds meer gebruikt werden door mensen die geen woning meer hadden, de zgn. 'uitgebomden.'

Natuurlijk is het mogelijk deze kwestie dieper uit te zoeken. Daarvoor

zou men de dagrapporten van de Dienst Luchtbescherming moeten vergelijken met de proces-verbalen van de politie en die weer met de schaderapporten van de Dienst Gemeentewerken om tot een zogenaamde 'bevind van zaken' te komen van elke bominslag afzonderlijk. Deze zou men dan weer af moeten zetten tegen de voorschriften en voorzorgsmaatregelen van de luchtbeschermingsdienst.

Een gigantisch karwei, waaraan niemand zich direct na de oorlog heeft durven te wagen. Men was te druk bezig met de wederopbouw. Ook tijdens de Koude Oorlog heeft er nooit een diepgravende analyse van het werk van de luchtbeschermingsdienst plaatsgevonden. Het nut daarvan was natuurlijk ook gering in het zicht van de atoomoorlog die men toen verwachtte en waarvoor geheel andere beschermingsmaatregelen noodzakelijk worden.

Daaraan is weinig veranderd. Nog steeds is een atoomoorlog niet helemaal uitgesloten, terwijl daarnaast een hele nieuwe generatie wapens in opkomst is: *drones*, laserstralen en computervirussen. Daartegen kan men zich niet beschermen op de wijze als de Vereniging voor Luchtbescherming dat in 1939 propageerde of de Dienst Luchtbescherming in Venlo dat tijdens de oorlog in praktijk bracht.

Kijkt men echter naar de journaalbeelden uit oorlogsgebieden van dit moment - of het nu Oekraïne of Syrië is - dat ziet men daarin de schuilkelder als toevluchtshaven voor de bevolking veelvuldig opduiken.

VOETNOTEN

(G.A.V.) = Gemeentearchief Venlo

(R.H.C.L.) = Regionaal Historisch Centrum Limburg

- 1 Zie archief 13 Luchtbeschermingsdienst Venlo, inv. nr. 33 en 34 (G.A.V.)
- 2 Uit: Staatsblad 302 van 23 April 1936.
- 3 Uit: *Wettelijke regeling van de luchtbescherming*; een uitgave van de Nederlandse Vereniging voor Luchtbescherming te 's Gravenhage (Den Haag 1937)
- 4 Nieuwe Venlosche Courant van 10-8 1934
- 5 Nieuwe Venlosche Courant van 13-7 1938
- 6 Brochures en vlugschriften Nederlandse Vereniging voor Luchtbescherming in arch.nr. 13 Luchtbeschermingsdienst, inv. nr. 26 tot en met 30 (G.A.V.)
- 7 Winters, in archief Kamer van Koophandel Venlo onder nr. 07.206.2, inv. nr. 42, dossiernr. 933 (R.H.C.L.)
- 8 *50 jaar Mosa regio, Mosa-iek van een halve eeuw zwemmen en waterpolo* (Venlo 1984)
- 9 Zie voor zijn voorzitterschap van de V.V.V.V. de Limburger Koerier van 29-3 1930, 28-9 1932 en 24-4 1934 en voor zijn Jocus-activiteiten de Limburger Koerier van 14-1 1936, 19-2 1936 en 10-11 1938, alsmede De Telegraaf van 10-11 1938
- 10 Limburger Koerier van 27-9 1938
- 11 Notulen en besluiten van burgemeester en wethouders, in arch.nr. 233, inv. 42-47 (G.A.V.)
- 12 Nieuwe Venlosche Courant van 11-7 1938
- 13 Zie het hoofdstuk 'Dreiging uit het oosten'
- 14 Notulen en besluiten van burgemeester en wethouders, in arch.nr. 233, inv. 42-47 (G.A.V.)
- 15 Nieuwe Venlosche Courant van 24-4 1943
- 16 Dagboek C.T. Kokke, in archief nr. OV 45, Oorlogsdoden gemeente Venlo, inv. nr. 13-15 en op www.wo2venlo.nl
- 17 Brief Winters aan burgemeester d.d. 21-4 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 995 (G.A.V.)
- 18 ibidem
- 19 Brief burgemeester aan directeur Openbare Werken in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 995 (G.A.V.)
- 20 Brief Winters aan burgemeester van 27-4 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 995 (G.A.V.)
- 21 Raadsvoorstel en advies commissie in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 995 en Handelingen van de Gemeenteraad Venlo over het dienstjaar 1939 in de bibliotheek van het G.A.V.
- 22 Limburger Koerier van 23-8 1939
- 23 Limburger Koerier van 23-8 1939 en Limburgsch Dagblad van 6-11 1939
- 24 Brief Winters aan burgemeester: van 27-4 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 995 (G.A.V.)
- 25 Brief van 17-8 1939 aan moeder overste van Bethanië in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 996 (G.A.V.)
- 26 Brief Winters aan burgemeester van 25-5 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 995 (G.A.V.)

- 27 Brief van Winters aan burgemeester van 14-7 1939 en 17-8 1939 en brief van De Vreeze aan burgemeester van 21-8 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 996 (G.A.V.)
- 28 Brief Winters aan hoofd Luchtbescherming te Eindhoven van 22-11 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 996 en brief Winters aan burgemeester van 4-4 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 29 Brief van Winters aan burgemeester op 4-3 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 30 Brief van Winters aan burgemeester op 12-2 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 en rondschrjiven Inspecteur voor de Bescherming van de Bevolking tegen Luchtaanvallen op 28 juni 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 31 Brief van M. de Jong aan burgemeester van 16 november 1943 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 999 (G.A.V.)
- 32 Brief burgemeester aan Rijksdienst voor Werkverruiming van 9-9 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 996 (G.A.V.)
- 33 Brief Winters aan hoofd luchtbescherming te Eindhoven van 22-11 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 996 (G.A.V.)
- 34 Brief van Inspecteur voor de Bescherming van de Bevolking tegen Luchtaanvallen aan burgemeester van 18 april 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 35 Brief van Winters aan burgemeester op 27-4 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 995 (G.A.V.)
- 36 In het overzicht staat geen straatnaam. Gezien het grote aantal beschikbare plaatsen in de kelder moet het om een groot pand gaan. Dat van veekoopman Schatorjé in de Steenstraat dat genoemd wordt in het Adresboek voor Venlo, Tegelen, Maasbree komt hiervoor wellicht in aanmerking.
- 37 ibidem, het gaat hier wellicht om het pand van Metaalhandel H. van Boom
- 38 De naamgeving van voor en tijdens de oorlog (Rummerstraat) verschilt van de huidige naamgeving (Rummerkampstraat)
- 39 Brief burgemeester aan Winters van 1-12 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 40 Brieven van Winters aan burgemeester van 2-12 en 5-12 1939 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 41 Brief van Winters aan burgemeester van 22-12 en 27-12 1939 en 6-1 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 42 Brief burgemeester aan M. Höppener, commissaris voor Afvoer der Burgerbevolking voor de provincie Limburg van 1 maart 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 43 Brief van Winters aan burgemeester van 14-3 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 44 Brief van Winters aan burgemeester van 21-3 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 45 Circulaires in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 46 Brief van Winters aan burgemeester van 18-4 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 47 Rapport Winters aan burgemeester inzake het verloop van de evacuatie van 1-7 1940 in

- 48 arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 48 Rapport Winters aan burgemeester inzake het verloop van de evacuatie van 1-7 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 1040 (G.A.V.)
- 49 Brieven ingekomen op 28 oktober 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997
- 50 Brief van P. Heijnen namens Blokdienst Oost XI aan college van B en W van 28-11 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 51 Brief van W. Vestjens, blokleder, aan burgemeester op 11-12 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 52 Brief W. Peters aan college van burgemeester en wethouders van 7-2 1941 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 53 Brief J.G. Wijnands aan burgemeester van 14 juni 1942 in in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 54 Brief N. Ammerlaan aan burgemeester van 9-12 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 55 Brief adj. directeur gemeentewerken aan burgemeester van 8-2 1941 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 56 Brief N. Ammerlaan aan burgemeester van. 14-2 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 57 Brief N. Ammerlaan aan burgemeester van 21-12 1940 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 58 Brief N. Ammerlaan aan burgemeester van 5-3 1941 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 59 Brief adj. directeur gemeentewerken aan burgemeester van 10-2 1941 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 60 Brief N. Ammerlaan aan burgemeester van. 8-1 1941 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 61 Brief van N. Ammerlaan aan burgemeester van 8 maart 1941 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 62 Brief Jac. Winters aan burgemeester van 1 juli 1942 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 63 Brief van W. Vestjens aan burgemeester van 20-7 1942 in in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 64 Dagrapporten over deze periode in arch. nr. 13, Luchtbeschermingsdienst Venlo, inv. nr. 91 (G.A.V.)
- 65 Dagrapporten over deze periode in arch. nr. 13 Luchtbeschermingsdienst Venlo, inv. nr. 92 (G.A.V.)
- 66 Brief van W. Vestjens aan burgemeester van 5-8 1942 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 67 Brief Th. Buskes aan burgemeester van 18-9 1942, brief van burgemeester aan voorzitter van Raad van Arbeid van 2-10 1942 en brief van Jac. Winters aan burgemeester van 9-10 1942 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 997 (G.A.V.)
- 68 *Uebergabeverhandlung des Luftschutzraumes am Nolensplein* en brieven van Jac. Winters aan burgemeester van 12-2 en 24-2 1943 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 998 (G.A.V.)
- 69 Brief van directeur van gemeentewerken aan burgemeester van 8 april 1943 in arch. nr. 228,

- Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 998 (G.A.V.)
- 70 Brieven hierover in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 998 (G.A.V.)
- 71 Brieven van 12 juni 1943 en 17 juni 1943 7 juli 1943 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 998 (G.A.V.)
- 72 Brief bewoners Bisschop Schrijnenstraat van 24 maart 1943, bewoners van de Hertog Reinoudsingel – Hoge Kampweg van 21 april 1943, brief Th. Maessen voor bewoners Antoniusstraat op 1 juni 1943 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 998 (G.A.V.)
- 73 Brief van Der Reichkommissar für die besetzte Niederländischen Gebiete van 14-1 1944 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 998 (G.A.V.)
- 74 Zie hiervoor interne correspondentie in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 998 (G.A.V.)
- 75 Brief Bureau Goedkeuring Werken Limburg aan burgemeester Venlo van 11 april 1944 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 999 (G.A.V.)
- 76 Brief dr. Beck van Technische Noodhulp Nederland aan burgemeester van Venlo van 14-8 1944 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 999 (G.A.V.)
- 77 Brief van anonieme Venlose moeder aan burgemeester van 15-10 1943 (waarschijnlijk een verschrijving: 1944; W.K.) in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 999 (G.A.V.)
- 78 Oproep burgemeester Zanders aan bevolking van 19-10 1944 in arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 999 (G.A.V.)
- 79 Brieven van burgemeester Zanders aan de bewoners Tegelseweg inzake doorverbinden kelders onder de woningen op nr. 4, 6, 10, 12, 14 en 16 op 28 oktober 1944. Op 20-11 1944 deelt Jac. Winters hem mee dat de schuilkelder van een firma in de buurt, die eerder als openbare schuilkelder fungeerde, niet langer voor het publiek blijkt te zijn opengesteld. Hij vraagt de burgemeester of hij hier iets vanaf weet, en zo niet, of hij dit onmiddellijk ongedaan wil maken. Voor de exacte namen van betrokkenen zie arch. nr. 228, Gemeentesecretarie Venlo, inv. nr. 999

BRONNEN

1. Geraadpleegde archieven:

A. Gemeentearchief Venlo (G.A.V.), hieruit:

Archief 13 Dienst Luchtbescherming Venlo 1924-1944

- inv.nr. 1 Persartikelen betreffende de noodzaak van luchtbescherming 1930-1939

- inv.nr. 25-30 Publicaties van de Nederlandse Vereniging van Luchtbescherming

- inv.nr. 31-43 Correspondentie

- inv.nr. 76-88 Uitvoering van takeN

- inv.nr. 89-92 Dagrapporten L.B.D. 1941-1942

Archief 228 Gemeentesecretarie Venlo

- inv. nr. 991-992 Bevordering van de zelfbescherming van de bevolking tegen

luchtaanvallen, 1939-1944

- inv.nr. 995 - 999 Aanleg, inrichting en gebruik van openbare schuilplaatsen voor de bevolking en passanten, 1939-1944

- inv. 1018 - 1030 Dagrapporten van het hoofd van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst inzake uitgevoerde controles, gehouden oefeningen en bijzondere gebeurtenissen, 1941 -1944

- inv. 1031 - 1032 Overige mededelingen van het hoofd van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst inzake bommeldingen en andere bijzondere gebeurtenissen, 1940-1944.

- inv. 1033 - 1036 Mededelingen aan de hoofdinspectie voor de luchtbescherming en Duitse instellingen van bijzondere gebeurtenissen, hieruit inv. nr. 1036. proces-verbalen inzake luchtalarm van 1-7 1944 tot en met 5 – 11 1944

- inv. 1037 Mededelingenblad voor de bevolking, 1944-1945

- inv.nr. 1038 - 1040 Voorbereidingen van een mogelijke evacuatie van delen van de bevolking in geval van een Duitse inval, 1939-1940

- inv.nr. 1379-1381 Geneeskundige hulpverlening bij ongevallen en oorlogsgeweld

Overige verzamelingen nr. 33

- collecte Mercus, inv. nr. 14:

- collectie Keulards, inv. nr. 199-201

B. Regionaal Historisch Centrum Limburg (R.H.C.L.), hieruit:

Archief Kamer van Koophandel Venlo e.o. onder nr. 07.206.2, inv. nr. 42

2. Dag- en logboeken

A. Voor Tegelen en Steyl:

Baum, K.: *Brief aan zijn familie* (Tegelen, augustus 1944 – maart 1945; typoscript, origineel bij P. Jacobs, kopie bij W. Kurstjens)

Doumen, W. P. : *1st Dagboek Oorlogswinter 1944-1945*, in: W.P. Doumen en S.G.

Plamper: *Tegelen/Belfeld 1944/’45, een heemkundig onderzoek* (Tegelen 2004)

Helmes, A.: *Dagboeken* (manuscript; niet openbaar; origineel bij A. Helmes; kopie bij W. K.)

Helmes, M.: *100 dagen in de kelder* (in: W.P. Doumen en S.G. Plamper: *Tegelen/Belfeld 1944/’45, een heemkundig onderzoek* (Tegelen 2004)

Hopster, H.: *100 dagen in de kelder* (typoscript; gepubliceerd in : P. Poeth: *Zij kwamen en gingen* (Tegelen 1985))

Passier, T.: *Vier maanden in de vuurlinie*; (in: P. Poeth: *Zij kwamen en gingen* (Tegelen 1985))

Thurlings, J. e.a.: *Dagboek Brandweer Tegelen vanaf 12-12 1944* (manuscript;

origineel bij M. Stoffels; kopie bij W. Kurstjens)

Verstraelen, F.J.: *Tegelen en Steyl ’44/’45 - Oorlogsbeleving van Noord-Limburgse mensen in het laatste oorlogsjaar* (Leiden 1985)

Verstraelen, J.M.H.: *Oorlogsdagboeken* (origineel bij F. Verstraelen; kopie bij W.K.)

Ververs, C.: *Dagboek Rode Kruis Tegelen vanaf 16-12 1944* (manuscript; origineel bij C.Ververs; kopie bij W. K.)

Werps, A.: *Twee maanden schuilkelder-leven vóór Nederland’s bevrijding* (in:

Tegelenaren in oorlogstijd; red. W.K.):

Windhausen, P. : *Dagboeknotities van 2 september 1944 t/m 4 februari 1945*

(typoscript in verschillende varianten; kopie bij W. Kurstjens).

B. Voor Venlo:

Blondel, M.: *Die Swaere Noodt* (Venlo 1945; heruitgave 1980)

Burgt, J.J.A. v.d.: *Van duisternis tot licht. Oorlogsdagboek Venlo van 1 september ’44 t/m 1 maart 1945*, (Lutterade 1945)

Dolder, van de C. - Van Munster: *Oorlogsmemoires*, bezorgd door J. Verkleij.

Kokke C.T.: *Dagboek*, in OV 45, Oorlogsdoden gemeente Venlo, inv. 13-15

Lokven, M. A.M. : *Drie bewogen maanden* (Blerick 2007)

Poel van der, J, bewerkt door J. Gielen: *Venlo Fronstad* (Venlo 2012)

Coehorst, J.: *Dagboek* (onuitgegeven manuscript bij W.K.)

dhr. Jan van Hoften

dhr. Jo Perrée

3. Krantenartikelen

Nieuwe Venlosche Courant bij G.A.V.

Het Dagblad voor Noord-Limburg bij G.A.V.

Overige kranten via www.delpher.nl

4. Interviews

mevr. Door Beurskens-Huys

dhr. Jan Bijen

dhr. Jan Duys

dhr. Jacques Brauckmann

dhr. Pierre Coehorst

mevr. Mia Dings

dhr. Jochem Gommans

mevr. Truus van Heyster-Broekmans

dhr. Michel van Keulen

de gebroeders Jan, Piet en Wiel Kuntzelaers,

dhr. Martin Manders

dhr. René Pijnenburg

dhr. Henk en Lei Sitsen

mevr. Tiny Steeghs-Joosten

dhr. Hub. Smets

dhr. Lambert Verkooijen

5. Bijdragen per mail

mevr. Corry Heithuis-Snellen

KELDERVERHALEN

De verhalen in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op interviews, publicaties en archiefstukken. Zie hiervoor de bronvermelding op pagina 38 en 39.

1. Augurken tegen droge keel.
2. Van de ene naar de andere kelder.
3. Met achttien in één kelder
4. Een slimme vogel
5. Hoge hoeden, dikke muren
6. Venlose broeders onderdak bij Tegelse kloosterzusters
7. Bij de burens in de kelder
8. Ravage in de Nieuwstraat
9. Prop in de mond
10. Voltreffer op wasserij
11. Onder de grond in Genooi
12. Pope-kelder
13. Met zijn dertien in een bankkluis
14. Tussen wal en schip
15. Bij de Vos in Tegelen
16. Onder het patronaat aan de Straelseweg
17. Tussen twee werelden
18. Slakken
19. Manresa-kelder
20. Onder het Piusgebouw
21. In de oven
22. Hotel Luxor te Steyl
23. Bij de broeders op het land
24. Onder de verffabriek Drost
25. Schuilkerk aan de Hertog Reinoudsingel
26. Catacomben
27. Bij de Trappisten
28. In de Doolhof

AUGURKEN TEGEN DROGE KEEL

De ouders van mevr. Tiny Steeghs-Joosten (85 jaar) hadden een schoenenzaak op de hoek van de Vleesstraat en de Klaasstraat waar het pand grensde aan de binnenplaats van de St. Nicolaaskerk, in de volksmond de Klaaskerk genoemd. Het portaal dat toegang gaf tot de binnenplaats, is bewaard gebleven en staat nu vlak naast de St. Martinuskerk. Op de binnenplaats was het druk met Duitse soldaten als die naar het oostfront moesten. Ze waren bang en kwamen bidden. Het gezin Joosten, dat bestond uit vier personen, sliep op de derde etage boven de winkel, maar ging een etage lager wonen, toen de oorlogssituatie dreigender werd, om eerder bij de kelder te zijn. Het was een lange kelder met dikke gewelven en een keldergat dat uitkwam op de Klaasstraat, waardoor men in geval van nood gered kon worden. Via de telefoon werd men gewaarschuwd voor overkomende bommenwerpers door iemand die in de buurt van de Nedinscotoren woonde. Hij liet de telefoon drie keer overgaan en dan wist men bij de familie Joosten genoeg. Moeder Joosten, die altijd ontzettend bang was, stook dan de slaapkamer op, maakte de kinderen wakker en riep ze toe direct naar beneden te gaan. In de kelder stond een emmer met water, daarnaast lag een stapel keukendoeken voor het stof dat vrijkwam bij een bombardement. Ook had ze voor kaarsen gezorgd, voor het geval dat het licht zou uitvallen. Er werd veel en intensief gebeden. Na afloop van een bomalarm, dat in duur varieerde van één uur tot enkele uren, kreeg iedereen een augurk tegen het droge gevoel dat je door de angst in je mond had gekregen, en ging men weer naar bed. Ook andere families uit de buurt zochten in deze kelders een goed heenkomen, zoals de familie Jongstra met vier personen, de familie Hovens, eveneens met vier personen, en een apothekersassistente met

haar vader en haar moeder. In totaal zat men er met vijftien personen. De Dienst Luchtbescherming die regelmatig kwam controleren, wist hiervan.

De bommenwerpers kwamen meestal rond tien, elf uur 's avonds over, soms ook wel eens later. Men bracht de tijd door met praten en wachten. Ook werd er soms gebeden.

Het gezin heeft geluk gehad dat er aan de overkant, waar de familie Ex haar zaak had, een blindganger die daar neerkwam, niet is ontploft.

Na het eerste bombardement op 13 oktober is men halsoverkop uit Venlo vertrokken.

Moeder Joosten hield het niet meer in de stad uit. Moeder en kinderen hebben toen hun intrek genomen bij haar ouders, die een boerderij hadden, de *Nieuwe Berckt*, achter het huidige Floriade-terrein.

Een zus van haar moeder kwam daar met haar twee kinderen ook naartoe. Er waren ook Duitse soldaten ingekwartierd, *Fallschirmjäger*.

Vader Joosten zou nakomen, maar die kwam niet meer op tijd de

Maasbrug over. Hij heeft toen samen met zijn zwager Leo Linssen in een huis aan 't Riënke ondergedoken gezeten, waar burgemeester Zanders hen kwam waarschuwen voor een razzia. Pas na de bevrijding voegde hij zich weer bij zijn gezin.

Mevrouw Steeghs-Joosten is door haar verblijf in de oorlogskelder nog steeds enigszins beducht voor afgesloten ruimtes.

De winkel van Joosten-van de Ven vanuit de Vleesstraat gezien in 1941. Links daarnaast het portaal van de Klaaskerk, waarvan sprake is in het interview. (coll. Will Steeghs)

Een blik op de Steenstraat voor of in de oorlog. Waar de drie mannen lopen, was de banketbakkerij van Broekmans, waarvan hier de etalage te zien is, met rechts daarnaast het sigarettenwinkeltje van Schmitz en daar weer naast de pianozaak van Van Lokven. De beschreven oorlogskelders bevonden zich direct onder de winkel en liepen ver naar achteren door. (coll. auteur)

VAN DE ENE NAAR DE ANDERE

De familie Broekmans had voor en tijdens de oorlog een banketbakkerij in de Steenstraat. Onder dat pand waren drie eeuwenoude kelders met dikke gewelven. In de voorste kelder stond het afgewerkte gebak om uitgeleverd te worden en in het verlengde daarvan lagen de tweede en derde kelder.

Naast de banketbakkerij was een sigarettenwinkel van Schmitz en daarnaast de pianowinkel met woonhuis van de familie Van Lokven, waarover Mia van Lokven heeft geschreven in haar oorlogsdagboek.

De kelders tussen die panden waren doorgebroken om bij een bombardement of een razzia sneller weg te komen.

Tot de vaste bezoekers van de Broekmans-kelders behoorde de heer Hermsen, die met zijn gezin verderop in de straat woonde en blokhoofd van de Dienst Luchtbescherming was. Hij had een bijzonder gevoel voor humor. Zo zegende hij eens de hele kinderkluit met een kwast die hij in een vat zuurkool stak. Ook zat hij graag met vader Broekmans en de mannen van de luchtbescherming tot in de kleine uurtjes te *'klasjenere,'* tot ergernis van diens vrouw, die het stel de wacht aanzegde met woorden: *'Wat jullie doen, moeten jullie zelf weten, maar ik ga slapen,'* en prompt alle glaasjes afruimde.

Op zondag 5 november werd de hele Steenstraat door bommen getroffen. Truusje van Heyster-Broekmans herinnert zich dat Mia's vader tegen haar vader zei: *'Sjraar, heel Venlo brandt. We hebben helemaal niks meer.'* Bij het bombardement werd een voorraad porselein vernield die moeder Broekmans voor een joodse familie verderop in de straat in hun kelder had opgeslagen. Daar zou het wel veilig staan. Nog heel lang was ze doodsbang het verwijt te krijgen er niet voorzichtig genoeg mee te zijn omgesprongen. Maar van de joodse familie kwam na de oorlog niemand meer terug.

Na het bombardement op zondag 5 november, waarin de Venlose binnenstad één grote vuurzee werd, vertrok het gezin Broekmans naar het patronaat aan de Heilig Hartkerk, vanwaar men zijn intrek nam in het huis aan Oostsingel 13, waar een klant van haar vader woonde.

Daar voelde men zich ook niet veilig, en toen is men geëvacueerd naar een boerderij aan de noordkant van Tegelen, waar het gezin Schreurs woonde, van wie een zoon bij haar vader in dienst was. Ook dat verblijf was maar van korte duur.

Uiteindelijk kwam men terecht bij het echtpaar Huys-Driessen dat een drukkerij had op de hoek van de Spoorstraat-Stationsstraat in Tegelen.

Daar pas voelde men zich veilig en op zijn gemak. Het echtpaar wist als geen ander een sfeer van geborgenheid en gezelligheid te creëren. Aan voedsel had men er geen gebrek, want haar vader had nog meel in voorraad, dat hij ruilde voor ander eten.

Mevrouw Van Heyster-Broekmans meent aan deze tijd een zekere angst voor tunnels te hebben overgehouden. Ze herinnert zich nog maar al te goed dat ze bij het laatste bombardement dat ze in Venlo meemaakte, de muren zag bewegen. Ze raakte in paniek en schreeuwde het uit.

Jochem Gommans op de keldertrap, anno 2014, rechts onder hem was hun kelder doorgebroken naar die van de burens. (foto Jacques Peeters)

MET ACHTTTIEN IN EEN KELDER

Jochem Gommans, die toen 10 jaar was, herinnert zich over de situatie in het najaar van 1944 het volgende. Toen het front in de loop van oktober 1944 Tegelen en Venlo naderde, de granaatbeschietingen vanuit Baarlo en de luchtgevechten tussen geallieerde en Duitse vliegtuigen toenamen, dook het gezin Gommans-Driessen aan de Riethstraat 22 te Tegelen, net als vele andere Tegelse gezinnen, de kelder in om te schuilen.

Het gezin bestond uit de ouders en zes kinderen, maar er zat ook een Russisch meisje bij, dat voor de Duitsers dwangarbeid had moeten verrichten. Ze was gevlucht en bij de Gommansen ondergedoken.

Daarnaast logeerden ook een verre verwant van vader Gommans, Marie Sturznickel-Verschuuren met haar vader, zus en haar twee kinderen, bij het gezin. Haar man was als Rijksduitser opgeroepen voor militaire dienst. Ze woonden aan de Hendriksstraat in Venlo. Boven hen woonde het gezin Hagens - man, vrouw en één kind - dat ook bij de Gommansen verbleef. Ten slotte woonde er ook nog een meneer Van de Beuken uit Helden, die bij de Sturznickels op bezoek was en niet meer naar Helden kon terugkeren, toen de beschietingen begonnen. Hij was doofstom.

Met zijn achttien zaten ze tot zondag 3 december 1944 - de dag van de bevrijding van Blerick en aanhoudende beschietingen op Tegelen - in een kelder van 3,50 bij 5,50 meter en 1,80 hoog. In een hoekje van de kelder was een raampje en onderaan de trap was de muur doorgeslagen, waardoor een gat was ontstaan dat moest dienen als nooduitgang. Hiervoor stond een houten schot. De nooduitgang hoefde gelukkig nooit gebruikt te worden.

Na zondag 3 december veranderde het scenario. De logés uit Venlo en

Helden vertrokken naar kennissen van hen in het buurtschap Ronkenstein te Reuver en in hun plaats kwamen twee Tegelse echtparen met hun kinderen, de gezinnen Nooten-Driessen en Noten-Driessen, verwanten van moeder Gommans. Beide gezinnen woonden oorspronkelijk aan de westzijde van de Grotestraat, in de vuurlinie aan de Maas, en verhuisden daarom naar de Muntstraat, waar hun huizen door granaten werden getroffen.

Toen op 24 november 1944 de gehele westzijde van de Grotestraat door de Duitsers tot *Sperrgebiet* werd verklaard, kwam daar er nog een gezin Driessen-Nooten met zeven kinderen bij.

Op die dag telde het huis van het gezin Gommans in totaal dertig bewoners, vier echtparen en 22 kinderen.

Om in de kelder te kunnen slapen werd een stellage gemaakt van drie stapelbedden naast elkaar. In elk bed konden drie kinderen slapen, in totaal achttien. De overige vier sliepen samen in één bed, naast die van de bedden van de ouders, die ook aaneengesloten naast elkaar stonden. Er was geen ruimte om je te draaien of te keren, in bed niet, maar tussen de bedden in evenmin.

Deze toestand duurde tot aan de bevrijding van Tegelen op 1 maart.

Hoe hielden deze mensen zich in leven? De grotere kinderen van de gezinnen ondernamen voedseltochten naar Reuver, waarbij ze bij boeren aanliepen en vroegen om het serviesgoed, bestek en linnengoed, dat ze bij zich hadden, te mogen ruilen tegen veldvruchten. Ook gingen ze geregeld naar een zwager van de vader, die slager in Reuver was en vlees voor hen achterhield van het vee dat hij voor de Duitse soldaten moest slachten. Daarnaast hadden de inwonende gezinnen recht op soep uit de centrale keuken van de Tegelse voedselvoorziening aan de Kerkstraat. Ook hadden ze bonnen, maar daarop was bijna niets te krijgen, alleen

wat brood, dat meestal nogal klef was, en melkpoeder.

Elk gezin had op de begane grond zijn eigen huiskamertje met eigen kookfornuis, waar men zijn eigen maaltje kookte en met de kinderen overdag verbleef, als deze ten minste niet om het huis heen speelden.

's Avonds en 's nachts zat men in de kelder.

EEN SLIMME VOGEL

De familie Brauckmann had voor de oorlog - en nog lang daarna - een garage op de boek van de Kaldenkerkerweg en de huidige Groenveldsingel, waar nu een groot stuk braakliggend terrein is.

Tijdens de bombardementen op Venlo was Jacques Brauckmann een jongetje van zeven. Toch - of misschien juist daardoor - heeft hij nog steeds levendige herinneringen aan die tijd, waarin je niet meer naar school hoefde, de juf aan huis kwam om je bij te spijkeren en je voor het grootste deel van de tijd vrij was om te spelen. Hij had in de buurt van het Dr. Poelsplein veel vriendjes en er werd vaak gespeeld met attributen die op het garageterrein werden aangetroffen. Zo werden van lege olieblikken '*wierikspotten*' gemaakt en lege binnenbanden verknipt tot riemen voor katapulten.

Het gezin Brauckmann - Schins woonde in een huis naast de garage, maar als er bombardementen dreigden, zocht men zijn toevlucht in een noodkelder tussen de garage en het woonhuis in, waar men bleef tot het gevaar was geweken. Dat kon uren, soms wel hele nachten duren.

De kelder was van beton, zo'n drie meter breed en vijf meter lang, en afgedekt met afval en schroot uit de garage. In de lengte stonden aan één kant van de muur vier stapelbedden haaks op de muur, waarin de zes gezinsleden sliepen. In de loopruimte voor de bedden langs aan de andere kant van de muur was een houten zitbank en een klaptafel met

Vooraanzicht van het garagecomplex van de gebroeders Brauckmann, de Gebra Garage, een foto van na de oorlog toen aan de overzijde van de straat (op de foto rechts) pas nieuwe bomen waren geplant (coll. Jacques Brauckmann)

een schaar eronder. Daar zat iedereen die niet in bed lag in die tijd. Om zich niet te vervelen speelde men allerlei spelletjes, zoals kleuren, knikkeren, kaarten, monteren met meccano. Ook werd er veel gebeden. Moeder Brauckmann was heel rooms en ging vaak voor in gebed, maar het kon nog erger, zoals in de kelder van de burens, waar men geen gelegenheid onbenut liet om de rozenkrans te bidden.

Je kwam in de kelder door middel van een ijzeren trap aan de korte zijde van de muur, die uitkwam op een draaideur die als nooduitgang diende. Tussen de voet van de trap en deze deur was de vloer altijd nat van het grondwater, dat met een handpomp opgepompt werd en door een gat in de deur werd afgevoerd. Het was kwelwater van de steilrand, dat als grondwater naar boven kwam. Over wie er moest pompen, hadden de broertjes Brauckmann vaak onenigheid.

Aan de andere korte zijde was een noodreservoir met drinkwater, een

noodtoilet en een extra nooduitgang.

Op de betonnen vloer lagen planken en onder de bedden stonden inmaakglazen. Aan voedsel was geen gebrek. Het gezin profiteerde van de voorraad benzine, die vader Brauckmann achter in de garage had verstoppt. Regelmatig ging hij stiekem met een blik benzine de Maas over en verkocht dat aan boeren in Sevenum en omgeving in ruil voor etenswaar. Jacques Brauckmann herinnert zich nog de naam van een van hen: Simons met als bijnaam de hengstenboer.

In de kelder zat ook Gerrit Sluijs, de latere begrafenisondernemer, die vanuit Schoonhoven waar hij vandaan kwam, als dwangarbeider was tewerkgesteld op de *Fliegerhorst* en toen deze door de Duitsers werd opgegeven, bij de familie Brauckmann werk en een kosthuis vond.

Toen moeder Brauckmann in de kelder moest bevallen, werd hij erop uitgestuurd om een vroedvrouw te halen. Hij werd aangehouden door een Duitse patrouille en moest met handen en voeten uitleggen wat een vroedvrouw in zijn ogen deed, want hij kende het Duitse woord voor vroedvrouw - *Hebamme* - niet. Uiteindelijk slaagde hij daar in en verscheen de vroedvrouw ook daadwerkelijk, maar het verhaal heeft later steeds voor veel hilariteit gezorgd.

De kinderen wisten niet eens dat er aan de bevalling een vroedvrouw te pas kwam en werden door hun vader in de waan gebracht dat de ooievaar zijn snavel door een kier in de buitendeur had gewurmd en die verder had opengeduwde, zodat hij toch naar binnen kon komen om de pasgeborene af te leveren.

Als de bombardementen voorbij waren, rende men direct de straat op om te zien wat deze hadden aangericht. Een keer bleek de gevel van het woonhuis te zijn geraakt, een andere keer waren rond het kruispunt bij het huis drie bommen neergekomen, waarvan een bij het klooster van de Franciscanen, waar nu het CAD-gebouw ligt.

Ook herinnert Brauckmann zich nog dat hij als kind aan de hand van zijn vader naar het in brand vliegen en neerstorten van de toren van de St. Martinuskerk op zondag 5 november heeft staan kijken. Dat was een angstaanjagend en machtig gezicht.

Hij hoort zijn vader nog zeggen: *‘Kijk, daar gaat hij.’*

HOGE HOEDEN, DIKKE MUREN

In veel Venlose oorlogskelders waren de muren met de kelders van de burens doorgebroken. Dat had een dubbel doel: bij een bominslag kon de luchtdruk van de ontploffing beter weg en je kon sneller vluchten als de kelder dreigde in te storten.

Het was vaak een kwestie van solidariteit of *‘naoerhulp’* of de burens dat toelieten. Van het voormalige Rood Dorp in Tegelen, een typische arbeidersbuurt, wordt verteld dat alle kelders daar waren doorgebroken. Men kon bij wijze van spreken onder de grond een rondje om het Emmaplein lopen.

Ook in de Steenstraat in Venlo was dat bij sommige panden het geval. Ten minste dat schrijft Mia van Lokven in haar dagboeknotities, die in 2007 door haar buurjongen Herman Hermsen zijn uitgegeven. Mia is zelfs lyrisch over hun *‘gaat’* en schrijft: *‘Ja, ons “gaat” was onbetaalbaar. Was er het een of andere spannende radiobERICHT te bepraten, ons “gaat” deed dienst. Had er een verjaardag of andere feestelijke herdenking plaats, ons “gaat” bracht de feestvierende burens bij elkaar. Wilden de Duitsers ons treiteren en vervroegden zij de zogenaamde Spertijd, via het “gaat” konden we onze hete gemoederen toch lucht geven.’*

Maar niet overal stonden de burens toe dat de keldermuren werden doorgebroken.

In een handschreven briefje aan burgemeester Zanders, dat zich in het gemeentearchief bevindt - zie voor een kopie pagina 31 - smeekt een anonieme Venlose moeder hem om ervoor te zorgen dat dit wel gebeurt.

‘Edelachtbare Heer Burgemeester, Een van de honderde Moeders van Venlo vragen u beleefd er werk van te maken om verplichte doorbraak van de kelders. Waarom kan dat zoo niet als in Duitsland, wij staan toch aan de zelfde gevaren bloot? Een woord van U edelachtbare en het gebeurt. Duizende vrouwen zijn er dankbaar voor. Een aanplakbiljet en wij zijn klaar, en rustig wanneer dat door zou gaan. Heel wat menschen zullen dan niet het slachtoffer zijn van die ellende. Temeer dat het gevaar dan heel wat minder is. In de hoop Edelachtbare dat u aan dit verzoek zult voldoen, teeken ik, een van de honderde Moeders van Venlo. Als de mogelijkheid bestaat dit te dwingen dan gaarne.’

Onder de brief staat: *‘Als de mogelijkheid bestaat dit te dwingen dan gaarne’* met een handtekening van Jac. Winters en aan de voet van de bladzijde: *‘Het treffen van een dergelijke maatregel acht ik gewenst,’* met een handtekening van architect Jules Kayser, die kennelijk om advies is gevraagd.

Eind oktober 1944, nadat er al vier grote bombardementen hadden

plaatsgevonden waarbij tientallen mensen het leven hebben gelaten, weigeren sommige Venlose burgers nog steeds hun kelders te laten doorbreken. Onder hen enkele gegoede bewoners van de Tegelseweg, toen een heel aanzienlijke straat. Kennelijk waren ze bang dat hun buurtgenoten hun huis op stelten zouden zetten. Burgemeester Zanders neemt dat niet en maant hen schriftelijk aan hun kelders door te breken.

VENLOSE BROEDERS ONDERDAK BIJ TEGELSE KLOOSTERZUSTERS

Als Venlo op zaterdag 4 november voor de achtste keer hevig is gebombardeerd, vertrekt broeder Josaphat van der Poel met twee medebroeders van het gehavende Huize Groenewold, naar Tegelen op zoek naar een veilig onderkomen voor hun medebroeders en de oude mannen die ze verplegen. Het eerste grote gebouw dat ze tegenkomen is het St. Antonius jongenspensionaat van de zusters van O.L. Vrouw, dat in de volksmond de Nieuwe Munt wordt genoemd. Daar logeren dan al heel wat Venlonaren, maar de broeders hebben geluk: ze krijgen van de zusters de gehele derde en een deel van de tweede verdieping tot hun beschikking. De koning te rijk haasten ze zich terug om de verhuizing te regelen, die de volgende ochtend in alle vroegte zijn beslag krijgt. Net op tijd, want in de loop van de dag wordt Huize Groenewold volledig verwoest, waarbij een van de broeders wordt gedood.

Onder de nieuwe bewoners van de Nieuwe Munt bevinden zich ook Tegelenaren, zoals het gezin Werps, dat tegenover het internaat woont. De Duitsers hebben die kant van de straat tot *Sperrgebiet* verklaard. Net als Josaphat houdt Anna Werps een dagboek bij. Op 24 november 1944 schrijft ze *‘t Antoniusklooster is in plaats van jongenspensionaat wel een groot hotel geworden. De zusters hebben zich, ook na de hevige*

bombardementen op Venlo, zéér verdienstelijk gemaakt en veel mensen liefderijk opgenomen. t Huis is propvol. En nog dagelijks komen er vragen of er geen gelegenheid is om de nacht hier door te brengen. Er zijn op t ogenblik drie paters in t klooster en sinds zondag 19 november wordt de Heilige Mis dagelijks in de kelder gelezen. We hebben dan t idee of we in de Catacomben zijn.(...) De Zusters hebben ook t oudemannenhuys, t Groenewold uit Venlo, dat totaal was uitgebomd, opgenomen.’

Het woord *‘uitgebomd’* is een vernederlandsing van het Duitse woord *‘ausgebommt’* en wordt zowel voor gebouwen als voor mensen gebruikt: een huis kan *‘uitgebomd’* zijn, wat wil zeggen dat het grotendeels in puin ligt, maar ook mensen kunnen *‘uitgebomd’* zijn, ofwel dakloos.

In Tegelen brengen de broeders en oude mannen van het Groenewold hun dagen in betrekkelijke rust door, totdat de geallieerden Blerick omsingelen en Duitse stellingen in Venlo en Tegelen bestoken. Nu zijn ze ook in dit klooster niet veilig meer, althans niet bovengronds. In allerijl installeren ze zich ondergronds, waar ze ook nog eens uit handen moeten zien te blijven van de Grüne Polizei, die op 27 november een grote razzia houdt.

Bij de bevrijding van Blerick op zondag 3 december regent het granaten op Tegelen. Anna Werps schrijft: *‘Onder het uitreiken van de H. Communie sloegen de eerste granaten in en hoorden we het gerinkel van de glasscherven. t Licht ging uit. t Werd hoe langer hoe erger. Na t beëindigen van de Mis bleven we natuurlijk in de kelder, want t was levensgevaarlijk om naar boven te gaan. t Was een spektakel van jewelste en ongeveer tien uur lang duurde dat zo voort. De Zusters hadden intussen in de kelder toch koffie gezet en boterhammen gemaakt voor ongeveer 225 personen.’(…) ‘Onder al dat geschiet door werd er door de Zusters gekookt en ondanks dat wij een dag in de kelder moesten doorbrengen, hebben we nog tweemaal middageten*

gehad, wat zich heerlijk liet smaken. We voelden ons in de kelder veilig en we wisten nog niet hoe het er boven ons hoofd uitzag.'

Broeder Josaphat schrijft: *'De dag brachten we met 225 in de kelder door. Sidderende mensen met koortsachtige ogen. Met bleke gezichten of hoogrode kleurpjes. Ze sprongen op als een deur uit haar hengsels werd geslagen. Dan gingen ze weer langzaam zitten, alsof ze een nieuwe schrik verwachtten, nog voordat ze weer zaten. Een kelderraam sloeg in gruzelementen. Een regen van granaatscherven kwam naar binnen. Een zuster raakte gewond. Zo'n moedige zuster. Ze waren toch zo moedig, deze vrouwen. Of er nu geschoten werd of niet, zij kookten de pot voor al die 225 mensen, terwijl wij in de kelder zaten.'*

Later blijkt het klooster grote schade te hebben opgelopen. De kapel heeft enkele voltreffers gekregen en er is bijna geen ruit meer heel. Buiten het klooster woeden verschillende branden, waarvan de gloed tot in het klooster te zien is.

De beschietingen die volgen zijn niet meer zo erg als op die dag, maar in plaats daarvan nemen de voedseltekorten toe en er dreigt evacuatie, die gelukkig keer op keer wordt uitgesteld.

Niettemin: *'Drie maanden lang hebben wij nog in de kelder geslapen. Drie maanden, want zo lang zou de bevrijding nog op zich laten wachten.'*

Uit de dagboeken blijkt niet dat Anna en Josaphat elkaar hebben ontmoet en van elkaar geweten hebben dat ze allebei een dagboek bijhielden. Het is wel toevallig dat ze precies het aantal van 225 kelderbewoners noemen, alsof ze ze samen hebben geteld.

Boven: zij aanzicht van het pensionaat voor de oorlog, onder: vooraanzicht van het pensionaat na de oorlog (coll. B. Nooten)

BIJ DE BUREN IN DE KELDERS

Mia Dings is 86 jaar en catechiste in Breda, waar ze ook woont. Toen de oorlog uitbrak was ze elf jaar en woonde ze bij het gezin van haar ouders Wiel Dings en Ida van Cleef op de Beekstraat 1 te Tegelen, waar nu de tandartsenpraktijk van Van der Putten en Vercoulen is.

Haar vader was slager/slachter. Aan de voorkant van het huis was de slagerswinkel, aan de zij- en achterkant de slachterij. In het midden van dit complex bevond zich het woonhuis, dat door middel van een tussendeur in de keuken en op een bovenetage verbonden was met de belendende woning van Antoon Dings, een broer van Wiel. De twee werkten samen: Antoon zorgde voor de inkoop van het vee, Wiel voor het slachten, de vleesverwerking en de verkoop.

Het lag in de bedoeling dat de gezinnen van de broers bij bombardementen en beschietingen in de kelders van Antoon zouden gaan schuilen. Wiels kelder was hiervoor niet geëigend, omdat die vol stond met allerlei huisraad en slagersbenodigdheden en daar ook de koelcel met de pekelpakken was, waar het vlees werd bewaard.

Na de bombardementen op Venlo was dit echter geen optie meer, omdat Antoon twee Venlose families had toegestaan hun intrek in zijn kelders te nemen, de families Boitelle en Haenen of Haanen.

Wiel moest toen op zoek naar een andere schuilplaats. Hij kwam al snel uit bij de kelders van het pand naast de slachterij op Posthuisstraat 2, dat hij in 1935 had laten bouwen voor Nic. Ewals, die bij hem werkte. Tussen de twee panden in liep een steegje waar veewagens koeien en varkens konden lossen.

In de kelders van dit pand zochten het gezin van Nic. Ewals en dat van Wiel hun toevlucht als er bomalarm was. Ze hadden ieder hun eigen

kelders, maar deelden een vluchtweg naar de kelders van het belendende pand van de familie Rossel. Daartoe was de tussenmuur doorgeslagen. De toegang tot de kelders voor het gezin Dings-van Cleef bevond zich in een hok, waar een grote stookketel en een wasmachine stonden. Daar was de trap naar beneden, waar men drie kelders en een berghok ter beschikking had.

In deze ruimtes bracht het grote gezin, dat in totaal uit twaalf personen bestond, maar waarvan niet iedereen steeds thuis was, heel wat avonden en nachten door. Men verdreef de tijd met kaartspelen en bordspelen, zoals Halma en Mens-erger-je-niet en met vertellen. Ook werd er regelmatig hardop gebeden en gezongen, het ging vaak gelijk op met de granaatbeschietingen. Tot de meest gezongen liederen behoorde *Té Lourdes op de bergen*, *Sterre der Zee* en *Maria te minnen*.

Nu en dan werd er zelfs een heilige mis opgedragen, waaraan iedereen, ook de burens, deelnam. Welke geestelijke deze mis celebreerde, weet Mia niet meer. Het kan pastoor Lemmens, maar ook kapelaan Cremers zijn geweest.

Men waste zich 's morgens in het hok bij de ingang van de kelder, waar een grote ketel met water stond. Daar stond een bak bij waarmee men water uit de ketel kon scheppen. In die ketel werd ook de was gedaan. Het afvoerwater werd gebruikt om te poetsen. Ook werd het water gebruikt om koffie te zetten, surrogaatkoffie wel te verstaan. Dat gebeurde op een spiritusbrander.

Omdat vader Wiel vee slachtte voor de Centrale Keuken kreeg het gezin vlees van de gaarkeuken toegewezen.

Tussen de beschietingen door kwam men weer naar boven toe en probeerde men de draad van het gewone leven weer op te pakken. Dat was niet altijd even gemakkelijk, temeer daar er bij Wiel in huis een

twintigtal Duitse soldaten was ingekwartierd.

Toen op 24 november 1944 de Duitsers de westzijde van de Grotestraat - Roermondseweg tot *Sperrgebiet* uitriepen, trok het gezin Dings-van Cleef naar het huis van de familie Kurstjens-Doesborgh aan de Kruisstraat. Hun oudste dochter Truus had verkering met de middelste zoon van dat gezin, Harrie.

In de kelders daar sliep men op houten rekken aan de muur, waar anders de inmaakglazen stonden.

Daar bleef men tot aan de bevrijding van Tegelen op 2 maart.

Het pand van slagerij Dings in de jaren zestig met achter het witte huis rechts op de foto het belendende pand van Antoon Dings en links het pand van het gezin Dings-Van der Sterren, voorheen Willy Dings en daarvoor Nic. Ewals. Achter de blauwe deur bevond zich de slachterij en links daarvan het steegje waar de veewagens werden gelost. (coll. auteur)

RAVAGE IN DE NIEUWSTRAAT

Lambert Verkooijen woonde ten tijde van de bombardementen op Venlo als vijftienjarige jongen met zijn ouders, vijf zussen en vier broers in de Nieuwstraat op nr. 30, tegenover de uitgang van de *Floddergats*. Daar had zijn vader een groothandel in suikerwaren en een winkel voor groenten en fruit.

Hij vertelt: ‘Op de middag van vrijdag 3 november ging ik naar het Slachthuis, want daar was een noodslachting en konden we vlees krijgen voor grote gezinnen. Met dat vlees kwam ik terug, en ik liep onder het viaduct aan de Roermondsepoort door de Vleesstraat in. Ome Nico, een oom van moederskant, die daar een winkel had, stond aan de deur en zei tegen mij: *‘Bert, ga maar vlug naar huis, want er komen weer vliegtuigen aan.’*

Ik vlug naar huis. We hadden daar een kleine kelder, waar nog een waterput in stond, met een enge opening, je kwam er moeilijk in. Mijn moeder ging daarom met de kinderen die op dat moment thuis waren liever naar een grotere kelder bij de familie Heil op nr. 24. Ze stond voor de keldertrap, toen ik eraan kwam. Het was me teveel dringen daar en ik liep door de gang naar achteren toe, waar ook een ingang was. Ik was nog niet beneden of de bommen vielen en ontploften. De grond trilde en we zaten met zijn allen bijeen in een iets kleinere bijkelder. Er was veel lawaai en we waren allemaal bang.

Toen alles weer rustig was, kwamen we er weer uit en wat zagen we: de halve straat in puin! De huizen waren zowel aan de voorkant als aan de achterkant getroffen. Hier en daar zaten nog mensen in de huizen. Ik ging helpen en kwam bij het huis van de familie Martens. Onder de trap, die nog overeind stond, was de ingang naar de kelder, maar

de kelderdeur was dicht en met geen mogelijkheid open te krijgen. Ik liep daarom terug naar ons huis om een handbijl te halen. Daarmee kregen we de deur open en toen kwam mevrouw Martens tevoorschijn, ongedeerd. Later hoorde ik dat haar zoon Leo bij het bombardement was omgekomen. Hij zat blijkbaar niet in die kelder.

Het huis ernaast, waar Maria de Vree-Van Vliegen woonde, een alleenstaande vrouw, was ook getroffen. Ze is een week later aan haar verwondingen bezweken.

Op de Nieuwstraat vielen voor zover mij op dat moment bekend geen verdere doden of gewonden. Sommige mensen hebben veel geluk gehad, zoals de familie Van Megen op de Hutjensplaats. Die waren tijdig de kelder in gegaan, maar hun huis was volledig weg. Daar kwamen ze achter, toen ze weer boven kwamen. Er was voor de kleine poort op de straat een enorme bomkrater.

Van het dak van ons huis was bijna geen dakpan meer heel. De ruiten waren kapot. Op de kleine tussenkamer op de eerste verdieping was een straatsteen door het dak en het plafond naar beneden gekomen, pal op de kleerkast, die volledig was vernield.

Wij zijn toen vertrokken naar de Kaldenkerkerweg, waar kennissen van ons woonden. Eenmaal daar ging ik weer terug om kleren op te halen en een geldkistje op zolder, waarin 3000 gulden zat. Dat stond er nog. Vanuit het huis aan de Kaldenkerkerweg zijn we later naar Tegelen vertrokken. Via een oom van ons, Ties Verkooijen, in Tegelen beter bekend als *Tiés Kêrboët*, konden we daar in een huis van een gevluchte N.S.B.’er aan de Bergstraat. Toen op 3 december de Engelsen Blerick innamen, werd ook Tegelen hevig beschoten. Het plafond van de kelder was van hout, dat was niet bestand tegen inslagen, dus daar konden we niet blijven. Naast ons lagen de tabaksfabriek en de woonhuizen van de

familie Bors. Gelukkig konden we daar terecht, in de kelder onder het woonhuis naast de fabriek, maar toen daar een granaat insloeg, begon het dak te branden en moesten we maken dat we daar wegkwamen. Het gat met de kelder van het woonhuis daarnaast was niet groot genoeg, de muur was van beton en we konden het ook niet groter krijgen, en ook daar begon het dak te branden. Toen zijn we, ook weer door bemiddeling van oom Tiés, naar een familie Ewals op de Industriestraat gegaan en daarvandaan naar de St. Aloysiuschool aan de St. Annastraat, waar we in de stook- en verwarmingskelder hebben gezeten, totdat de oorlog was afgelopen.’

Foto van de Nieuwstraat in de jaren zestig, het huis van de familie Verkooijen-Schreurs stond waar links het Volkswagenbusje staat. Goed te zien zijn de gevolgen van de verwoestingen door de bombardementen. Op lege vlakte rechts stond het klooster Trancedron van de paters Dominicanen. (coll. auteur)

PROP IN DE MOND

Mevrouw Corry Heithuis-Snellen: ‘Wij woonden in de Van Bommelstraat, een zijstraat van de Kaldenkerkerweg: mijn moeder met een zoon en drie dochters, van wie ik de jongste was. In september 1944 bevrijdden de geallieerden een deel van het Zuiden en geleidelijk kwam men tot aan de Maas in Blerick. Terwijl ze aan de overkant vrij waren, leefden wij hier nog onder Duitse bezetting. Toen volgden de bombardementen en granaatbeschietingen. Ik was ongeveer 11 jaar en erg bang en schrikachtig. Vanuit onze achtertuin zagen wij de toren van de Martinuskerk branden. De hele binnenstad en een deel van de Kaldenkerkerweg lagen in puin. Een meisje van onze school kwam op de Parade om. Op een gegeven moment hadden de Duitsers besloten de Venlose bevolking te evacueren naar Friesland. Wij moesten allemaal klaar staan en onze spullen meenemen voor een langer verblijf elders. Wij stonden al buiten op de stoep voor ons huis met een handkar vol en toen besloot mijn moeder niet te vertrekken en in onze kelder te blijven, waar wij op matrassen op de grond sliepen. Wij mochten niet laten merken dat we nog in huis zaten. Ook bij ons was een flink gat in de keldermuur naar de burens toe. In geval van nood konden we daardoor wegluchten. Voeg bij dit alles nog het feit dat er zeer weinig te eten was en men op alle mogelijke manieren aan eten moest zien te komen. Tijdens die bombardementen heb ik ook de

Het gezin Snellen in de deuropening van hun woning aan de Van Bommelstraat: links mevr. G.Snellen, de moeder van Corry, die naast haar staat, verder haar iets oudere zus, M. Linssen-Snellen, en dan zittend mevr. H. Verberne-Snellen, die inmiddels is overleden, net als haar broer. (coll. Heithuis-Snellen)

keldermuren zien bewegen. Ik zat bij mijn moeder op schoot met een prop in de mond, om te voorkomen dat mijn longen zouden barsten. Ze dacht dat dat hielp. Ik zal dit nooit meer vergeten en ben als gevolg van deze ellende nog steeds schrikachtig. Ik hoop zo iets nooit meer mee te maken.’

VOLTREFFER OP WASSERIJ

De gebeurtenissen in de kelders van het gezin van Charles Hoofd aan de Nassaustraat op de hoek met de Picardie behoren tot de gruwelijkste van de oorlog. Hoofd had er lang voor de oorlog een was- en strijkinrichting in ondergebracht, een *Amerikaansche Wasch- en Strijkinrichting*, zoals op de gevel en in het telefoonboek stond. Wat dat inhield vertelt zijn nicht Miek Van Thiel-Hoofd in haar boek *Mijn Venlo* uit 2012: ‘*Vanuit de Picardie kwam je via een paar brede stenen traptreden direct binnen in de bedrijfsruimte, een grote, hoge zaal vol lawaai, hitte en stoom. Dat alles werd geproduceerd door indrukwekkende machines die langs de witgekalkte muren stonden en die geheimzinnige dingen deden. (...) Het toppunt van ontzagwekkendheid vormde de grote mangel, midden in de ruimte. Die bestond uit twee drie meter brede walsen van ongeveer een halve meter doorsnede, die tegen elkaar in draaiden.*’

Tijdens de oorlog dwongen de Duitse bezetters Hoofd de was voor de Wehrmacht te doen. De zeep die hij daarvoor nodig had, moest hij zelf maken. Daarvoor kreeg hij natron- en kaliloog toegewezen, die in manshoge flessen in de kelder stonden. Tijdens het eerste bombardement op de stad, op 13 oktober 1944, werd de wasserij van Hoofd met de bovenliggende woning volledig vernield. De familie en het personeel waren naar de kelders gevlucht, waar ze dachten veilig te zijn. Daar leek het aanvankelijk ook op, maar

in de kelders stonden die manshoge flessen met kali- en natronloog, en die braken: ‘*Het duurde uren voordat de reddingswerkers mijn oom en tante onder het puin vandaan konden halen. En al die tijd lagen ze in plassen van het bijtende loog en liepen derdegraads verbrandingen op over hun hele lichaam. Oom Charles stierf nog dezelfde dag. De (tweede) zoon en beoogde opvolger Sjraar, 17 jaar oud, was naar de kelder gevlucht via het trapje dat langs de stoomketel van de wasserij liep. Op dat moment ontplofte de ketel en Sjraar viel in de gloeiende kolenmassa. Reddingswerkers konden hem er nog levend uithalen, maar hij stierf twee dagen later. De twee andere zoons, Jo en Peter, waren tijdens het bombardement op voedseltocht en overleefden. Tante Trinette leefde nog zes afschuwelijke weken. Haar wonden verspreidden op het laatst zo’n doordringende geur van verrotting dat het verplegend personeel haar in een niet gebruikte gang in het ziekenhuis moest leggen. Kort voor haar dood zei ze tegen mijn moeder dat ze vrede had met haar dood, de pijn en ellende werden te groot.*’

Rechts: Puin was alles wat er van de wasserij overbleef (coll. GAV)

ONDER DE GROND IN GENOOI

De buurtschuilkelder aan de Rummerkampstraat is een van de drie openbare schuilkelders die in 1939 door de gemeente werden aangelegd. Voor de bewoners van de binnenstad waren er meer dan genoeg kelders onder woningen, winkels en bedrijven die met betrekkelijk weinig moeite en geld tot schuilkelder konden worden omgevormd, maar voor de inwoners aan de rand van Venlo lag dat anders. Ze waren te slecht behuist om over zo'n kelder te beschikken. Daarom werden er buurtschuilkelders aangelegd in de vorm van overdekte loopgraven met betonnen wanden en een betonnen bovendek, waarop een flinke laag aarde kwam te liggen.

De schuilkelder aan de Rummerkampstraat was de grootste. Hij moest officieel plaats bieden aan 375 personen. In de eerste oorlogsjaren wordt hij sporadisch gebruikt, maar na het eerste grote bombardement op 13 oktober 1944 des te meer. Dan wordt de toestand er snel onhoudbaar. Op 11 november 1944 stuurt Jac. Winters, het hoofd van de Dienst Luchtbescherming, een briefje aan burgemeester Zanders, waarin hij schrijft dat deze kelder, net als die bij Manresa en op de Kleine Heide, overdag vol zit met 'uitgebombden', mensen die door een bombardement huis en haard zijn kwijtgeraakt. Ze hebben te weinig te eten en zijn niet warm genoeg gekleed. Hij waarschuwt voor een uitbraak van difterie en

Noëit zal ik vergaete de kelder in genui
Och wat zoots dao toch dieke vluu
Ikzal't noëit vergaete 't waas dao ouk neet pluus
De minse zoöte al önder de luüs
Dao heerste toen ouk den bitterste noët
Ze hadde nog neet miër ein klein stökske broëd
Kinder op den erm begaasjes in de hand
Trokke wëj nao 't Noorde van ös land

Fragment van het *Evakewasieleedje* op tekst van Lei frits, alias *De Golde*, en de melodie van Sterrenhemel van Hawaï (coll. Truus Verbong-Simons)

ergert zich aan de slechte verlichting. Hoogste tijd dat hierin verandering komt.

Die verandering komt er niet, integendeel, het wordt alleen nog maar erger, getuige een recente beschrijving van de kelder in het boek van Paul Seelen over Genooi: *'De laatste oorlogswinter was één lange nachtmerrie. Als de geallieerde bommenwerpers op weg naar Duitsland Genooi naderden, ging het luchtalarm af. Mensen renden in paniek naar de schuilkelder. De vaders bepakt met dekens, de moeders met huilende kinderen op de arm en aan de hand. De beheerder, Nelis Bosman, een losse arbeider uit de Schutroestraat, had de deur al opengemaakt, zodat iedereen direct naar beneden kon om een plaatsje te zoeken op de houten banken. Dicht tegen elkaar gedrukt, wachtte men in spanning op wat komen ging. De kelder was bestemd voor hooguit tweehonderd mensen. Er zaten er soms meer dan driemaal zoveel. In het donker, want de elektrische leiding was vrijwel altijd overbelast. De stank was niet om te harden. Voor in de kelder stond een pomp die frisse lucht naar binnen moest brengen, maar die haperde om de haverklap. Vlooiën sprongen in het rond. Vier mannen van de Luchtbescherming Blok Genooi - Tinus Schuurs, Sjeng van de Hoeven, Hubert Bosman en Grad Weijers (Moele Graad) - zaten klaar om als dat nodig was de helpende hand te bieden. Doortje Buchholtz uit de Van Postelstraat, een gediplomeerd verpleegster, verstrekte medische hulp. Veel mensen waren ziek. Ze hadden schurft, dysenterie, mazelen, difterie of roodvonk. Als na verloop van tijd het geluid van ontploffende bommen, huilende granaten en het 'keffen' van de Flak (het Duitse afweergeschut) verstomde, werd het sein veilig gegeven: de mensen schuifelden opgelucht naar buiten. Als laatste verliet Tinus Bosman de schuilplaats en sloot af.'*

Het beeld dat hier wordt geschetst, komt overeen met dat van twee belangrijke oorlogschroniqueurs uit die tijd, voedselcommissaris Gijs Bertels, alias Martien Blondel, en gemeentesecretaris Kokke.

De eerste schrijft in *Die Swaere Noodt* op 24 december, kerstavond: *'Zeshonderd van de allerarmste mensen in een schuilkelder vlakbij de Maas, welke voor hoogstens 250 man bestemd is. Nu al meer dan een maand lang. Vrijwel altijd in het donker, want de elektrische leiding is daar steeds overbelast. Ongedierte, schurft, dysenterie, mazelen, difterie en roodvonk hebben de verzwakte mensen aangetast. Een vrouw is aan tyfus gestorven. Acht kinderen uit dit vreselijke hol, waar de bedorven lucht de binnetreden walgend terug doet deinzen, zijn naar het ziekenhuis gebracht. Hongeroedeem, totaal verkleumd. De sterfte onder de kleine kinderen is groot.'*

Minstens zo erbarmelijk is de gedwongen evacuatie zoals gemeentesecretaris Kokke die beschrijft op zondag 14 januari 1945, als de Duitsers de kelderbewoners naar buiten jagen: *'De 1^e en 2^e compagnie soldaten hielden halt bij de schuilkelder en gingen vervolgens de schuilkelder binnen en zegden de mensen om er uit te gaan. De schrik en ontzetting, hierdoor veroorzaakt, was niet te beschrijven. Hartverscheurende tonelen speelden zich hier af. Ondertussen werden de huizen der omliggende wijken aangezegd dat ze zich gereed moesten maken voor vertrek.. (...) Op de Pope werden de mensen door de gemeente van warme pap voorzien. Verder werd wat kledij en schoeisel meegegeven om de allerergste nood te leningen. De vrouwen en kinderen, alsmede de grote gezinnen, werden nog uitgeschift en om 11.30 uur vertrok een groep van circa tweehonderd man naar Geldern.'*

Let op en lees nauwkeurig.

1. De bevelen van de evacuatie van de **zaterdagmorgen** worden strekt luidend (zaterdag) van 8 uur gepakt en getakt op de Pope (1).

Voerzwaartekanten worden **gedurende de nacht** verzorgd. Men behoeft zich hierin **niet afzonderlijk** te bezighouden.

2. De bevelen van de **zaterdagavond** worden **zonder verdere aanmelding** op vrijdagavond 17 januari om 8 uur gepakt en getakt op de Pope (2).

In het opgevoerde geval, hetgeen de **aanval** van de Duitsers met zich medebrengt, moet **een half uur na aanvang** de evacuatie uitgetrokken worden.

Verder wordt medegedeeld, dat **een en ander** van deze bevelen niet meer op de Pope worden afgevoerd. **Alleen trein- en wagenbewijzen.**

VENLO, 15 januari 1945.

De Venlonaren, die de Irontwintertoren in Venlo doormaakten, herinneren zich deze toegang tot de Pope-kelders.

POPE ALS TOEVLUCHTSOORD

Vijftien jaar geleden werd algemeen de kelder als het belangrijkste deel van een huis beschouwd. Een goed gestutte kelder bood de beste bescherming bij luchtaanvallen. Het grootste fabriekscomplex van Venlo, dat van **Pope's Brand- en Lampenfabrieken N.V.**, heeft de uitgebreidste kelders van de stad. Ze dienen als voorraadmagazijnen, maar waren in het laatste oorlogsjaar door de bezetter vrijwel geheel leeggemaakt. Ze strekten zich onder alle gebouwen uit en waren reeds langere tijd een verblijfplaats voor tal van onderduikers. De Duitsers, die zo gretig de voorraden kwamen opnemen hebben niet vermoed, dat binnenin de hoog opgestapte rollen draad mannen waren verscholen, die zij maar al te graag voor „Arbeitsinsatz“ hadden willen deporteren. Toen de bombardementen Venlo in gruwels begonnen te slaan en er reeds tientallen slachtoffers onder de burgerij waren gevallen, vluchtte de distributiedienst, welke tot dan in de oude school aan de Gultiusstraat was gehuisvest, naar de Pope-fabriek, waar bevolking en personeel zich bij luchtaanvallen in deze enorme kelders konden veiligstellen.

Aldus werd „de Pope“ het centrum, van waaruit men de getroffen bevolking zo goed mogelijk trachtte te helpen. Dakloos geworden inwoners konden er niet enkel extra-distributiebescheiden bekomen maar ook servisgoed, daartoe gebracht omdat de binnenstad weder ogenblik opnieuw door een bombardement kon worden getroffen. In die oktoberdagen hield de distributie op een der bovenverdiepingen en kreeg daar gezelschap van de verschillende gemeentedienssten, voor welke het evenmin raadzaam was in het stadscentrum te blijven. Honderden kwamen zich daar verdringen om onderdak, kleding en schoeisel. Maar toen de stad vanaf 18 november 1944 onder het bereik van het geallieerde middelzware geschut was gekomen en op vrijdag 24 november er zelfs op het binnenplein van de Pope mortiergranaten vielen, welke menselijke levens kostten en een ernstige paniekstemming veroorzaakten, vluchtten de diensten blijvend in de kelders. Vanaf die datum bleef nog maar een kleine staf ambtenaren over om zijn diensten te verrichten en zij deed dat wanneer de elektriciteit was uitgevallen, bij het licht van kaarsen. De luchtbescherming, de brandweer en het Rode Kruis waren er geconcentreerd, daarbij kwamen

nog een apotheek, een kleine drukkerij en niet te vergeten de gemeentelijke voedselvoorraden, van graan, voer voor een karig aantal zakken meel e.d. Er werden H. Missen gelezen en er werd biecht gehoord. Verscheidene Venlose echtparen kunnen zich erop beroemen in de Popekelders te zijn getrouwd. Toen de Duitsers de evacuatie der burgerbevolking eindelijk konden door-drijven vestigde zich in dezelfde kelders een evacuatiediens, welke aan menige Venlonaar een bewijs heeft afgegeven met behulp waarvan hij zich de Grune Polizei een tijdlang van het lijf kon houden. Zodra de Duitsers dit sabotagespelletje ontdekten begonnen zij de bevolking massaal weg te drijven. De eerste evacuatievluchten geschieden te voet of per fiets over de hoog ingesneeuwde Duitse wegen en in een bittere koude. Uitgangspunt daarvan was alwaar de Pope. De verdrevenen liepen bij hun tragische tocht de troepen-verplaatsingen zo voor de voeten dat de Duitse legerleiding ze spoedig verbood. In een later stadium van de fronttijd waren brandweer- en luchtbescherming-diensten om praktische redenen ondergebracht in de Bellstabieschool aan de verre buitenrand van de stad, gevolgd door de distributiedienst. De brandweer had haar eigenlijke taak moesten opgeven en maakte zich verdienstelijk met het dorren van graan en het aanvoeren van rundvee.

Er heeft ook al eens een groep slachtoffers bij de Pope gelogeed. Op 18 februari 1945 verhuisden de gemeentedienssten eveneens naar de B.L.O.-school en nog op diezelfde dag vielen er een flink partijtje granaten op de binnen-pleins van de Pope, waar zich de stadscommandant had genesteld. Dien adjunct werd ernstig gewond en het incident werd door de Duitsers als een kwade strek van de ondergrondse fel gehekeld. De Amerikanen hebben op 1 maart 1945 nog twee Duitse krijgsleden van amper achttien jaar bij het Popegebouw gevang, maar de stadscommandant was nergens te vinden... Op deze wijze heeft de N.V. Pope in de donkerste tijd van Venlo's geschiedenis goede diensten aan de burgerij bewezen. Ze gaat daarmee in deze jaren van welvaart voort door ruime werkgelegenheid te verschaffen aan tal van ingezetenen.

Uit herdenkingseditie Dagblad voor Noord-Limburg van mei 1960

MET ZIJN DERTIENEN IN EEN BANKKLUIS

Meneer J. Duys van de Graaf van Hornestraat in Blerick vertelt: 'Ik was zestien jaar en we woonden met ons gezin in de Van Pontstraat. Mijn vader en mijn broer werkten bij het spoor. Tijdens de operatie Market Garden werd er een nationale spoorwegstaking uitgeroepen, waar zij ook aan meededen. Prompt kwam de Duitse politie aan de deur en vroeg hen te spreken, maar mijn moeder speelde de hevig verontruste echtgenote die van niets wist, en zei dat ze niet thuis waren. De Duitsers vertrokken met de mededeling dat ze zich voor twee uur moesten melden, anders volgden er represailles tegen het gezin. Daarop zijn we ondergedoken. Gelukkig konden we via via terecht bij de familie Haffmans - Steegh van de gelijknamige bank aan de Spoorstraat, waar we een paar kamers tot onze beschikking kregen. Bij luchtalarm konden we in de kelder schuilen. Het waren grote kelders, die waren doorgebroken in de richting van de Koninginnesingel. Dan kon je bij een inslag sneller weggkomen.'

Op donderdag 12 oktober was er een razzia. Met mijn vader en broer en tien andere mannen kroop ik de bankkluis in, waarvan we de dikke stalen deur achter ons dichttrokken. Het was er aardedonker. Na een tijdje hoorden we mensen de trap af komen. Het bleken mevrouw Haffmanns en een paar Duitse soldaten te zijn, die op hoge toon van haar de sleutel van de kluisdeur eisten. Die was bij haar man, die dezelfde ochtend door de Duitsers bij een razzia was opgepakt, ondanks het feit dat hij de dag ervoor een overleg had gehad met de *Ortscommandant* om het economische leven op gang te houden. Woedend sloeg een van die Duitsers met zijn geweerkolf tegen de kluisdeur. Ik had de neiging 'binnen' te roepen en grinnikte in mezelf, maar werd van verschillende kanten aangestoten. De Duitsers dropen af.

De dag erna vond het eerste grote bombardement op de Maasbruggen

plaats. Ik stond in de tuin achter het huis en zag boven mij vliegtuigen overkomen, maar in ongewone formaties en richtingen. Ik voelde nattigheid en liep snel naar de kelder toe. Nog maar net was ik beneden of de bommen vielen. Zo ging het vanaf die tijd vaker en we vertrouwden het daar niet meer. Omdat de Duitsers hun belangstelling voor de spoorwegstakers gaandeweg verloren hadden, vonden we het beter om maar terug te gaan naar ons huis aan de Van Pontstraat, waar we het einde van de oorlog hebben afgewacht.'

Sloop van een aantal panden in de Spoorstraat in het kader van het Brugplan in januari 1956. Rechtsvoor de bank van Haffmans en Steegh. (coll. GAV)

TUSSEN WAL EN SCHIP

Michel van Keulen, nu 79 jaar oud, was vier toen de oorlog uitbrak en zeven, toen hij voor het eerst beseftte wat oorlog was. Hij woonde toen met zijn ouders en een oudere zus en twee broers, van wie er een in 1943 aan difterie is overleden, in een van de twee opzichterswoningen aan de Egypteweg.

Hij vertelt: 'In 1943 kreeg ik enig besef van wat oorlog was. Links van ons huis was net een dennenbos geplant, maar daarnaast was een groot Duits kampement. De hele vlakte stond vol met legertenten, legervoertuigen en schijnwerpers, waarmee de Duitsers 's nachts de hemel afzochten naar geallieerde vliegtuigen. Een machtig schouwspel, maar ook een gevaarlijke plek, juist vanwege die schijnwerpers en ook vanwege alle goederen die de Duitsers daar hadden opgeslagen. Er zijn daar heel wat granaten terechtgekomen, en bij één van die beschietingen is ook ons huis aan de zijkant geraakt.'

In de herfst van 1944 is mijn vader door de Duitsers opgepakt. Tot dan toe had hij zich bij razzia's verborgen weten te houden in een zelfgemaakte schuilkelder in een helling achter het huis. Op een morgen kwam hij zoals gewoonlijk daar rond 8.00 uur uit om de karbidlampen die wij in huis gebruikten leeg te maken, toen daar opeens een paar Duitsers in gele uniformen stonden. Ze pakten hem op en brachten hem naar de fabriek van Paul Teeuwen aan de Kaldenkerkerweg. Vandaar werd hij op transport naar een kamp in Westfalen gezet waar hij aan het spoor moest werken. Daar had hij ervaring mee, want dat was zijn werk, hij werkte aan het spoor in Venlo.

Toen hij weg was, waren we helemaal op onszelf aangewezen. Gelukkig mochten we van de Trappisten op hun velden naar korenaren zoeken die bij het oogsten waren blijven liggen. Dat zoeken noemen ze in het Tegels 'zeumere.'

We hebben toen heel wat 'aafgezeumerd'. Die aren werden gemalen in de koffiemolen en van dat meel werden koekjes gemaakt.

Ook gingen we naar de Trappisten toe om te kijken of we daar geen vlees konden krijgen. Er zaten daar ook Duitsers. Ze hadden zich in de schuren aan de buitenkant genesteld en slachtten daar het vee dat ze in de omgeving hadden weggehaald. Van een 'goede Duitser' die bij dat slachten betrokken was, kregen we dan wat vlees.

Verder ging ik wel eens met een keteltje naar de centrale keuken in Tegelen, waar je soep kon krijgen. Op de terugweg kon ik het niet laten ervan te drinken en ook bij het schuilen voor de granaten ging er het

Hierboven een zijaanzicht van het huis aan Egypteweg 9 nu. (foto Jacques Peeters). Op de rechtse pagina een vooraanzicht van sigarenfabriek Vossen-Breuers in de jaren dertig (coll. Jos Wolbertus). Op de volgende pagina een foto van de kelders van Vossen-Breuers eind 2014 (foto Jacques Peeters)

nodige verloren, zodat ik maar met de helft thuis aankwam. Dan werd ik natuurlijk goed op mijn nummer gezet.

Later ben ik nog eens met mijn moeder de grens overgestoken naar Duitsland om in huizen die leeg stonden, te zien wat daar nog te halen viel. Ik herinner me dat ik eens voor een keldergat lag en zag dat die kelder helemaal vol met inmaak stond, maar ik kon er niet bij, het gat was te klein.

Zoiets vergeet je niet.

Aan hout hadden we geen tekort, daar stond het bos vol mee. Dat stopten we in het *duvelke*, dat midden in onze kelder stond, een potkachel met een pijp naar buiten. Een vrouw die bij ons de kelder in vluchtte, is daar nog eens pontificaal op gaan zitten, dat heeft ze geweten.

We schuilden niet in die kelder, maar woonden er, want de Duitsers hadden ons huis in beslag genomen. Daar zat toen een Venlose vrouw in, die hen goed gezind was. Die deelde daar de lakens uit.

Wij kwamen er niet aan te pas en moesten ons behelpen met de kelder, die ongeveer twee meter lang en vier meter breed was. In de binnenmuur zat een gat naar die van de burens, het gezin Janissen. Na de oorlog zijn ze geëmigreerd.

Toen zette de vorst door en werd het echt winter. Het was te koud, we konden daar niet langer blijven. Gelukkig heeft een goede kennis van mijn vader, Van der Aart uit het Rood Dorp, ons toen geholpen en bij zich in huis genomen. Ik zie de verhuizing nog voor me. Het sneeuwde en we trokken de spiraal van het bed met de matras en het beddengoed erop door de sneeuw de berg af naar zijn huis. De dag erna zijn we teruggegaan om de aardappelen uit te kuilen, die mijn vader had ingegraven, maar alles was weg.

In dat huis van Van der Aart zijn we tot het einde van de oorlog gebleven.'

BIJ DE VOS IN TEGELEN

De kelder van sigarenfabriek Vossen-Breuers aan de Roermondseweg in Tegelen, in de volksmond *De Vos* genoemd, barstte bij wijze van spreken uit zijn

voegen van alle mensen die daar zaten om bescherming te zoeken tegen de inslagen van de granaten die de Engelse militairen van de overkant van de Maas op Tegelen afvuurden. Dat herinnert zich de 81-jarige Martin Manders, die nog steeds aan de overkant van de straat woont. Na de bombardementen op Venlo kwamen er zoveel vluchtelingen uit Venlo dat er geen plaats meer voor hen was. Ze werden bij de ingang geweigerd.

Hij was toen tien jaar. Als de dag van gisteren herinnert hij zich de geur van de fosfor uit de fosforbussen die de Engelsen op Tegelen afvuurden. Hij droeg in die tijd klompjes, en aan de afdrukken van de klompjes in de fosfor konden ze precies zien waar hij gelopen had. Vochtig kon het spul geen kwaad, maar droog des te meer.

Hij herinnert zich alleen nog maar flarden uit die tijd, geen namen. Er is veel veranderd in de straat. Van de mensen die er toen woonden, woont er bijna niemand meer, alleen Alda Hovens, één van de gezusters Hovens, die verderop in de straat een naaiatelier en sauna hadden. Zij herinnert zich van de Vossen-Breuers kelders amper nog iets.

ONDER HET PATRONAAT AAN DE STRAELSEWEG

De kelders onder het Jeugdhuis of Patronaat, dat naast de pastorie aan de Straelseweg ligt, komen als schuilkelders voor op het overzicht dat Jac. Winters, hoofd van de luchtbeschermingsdienst, op 18 april 1940 opstelt voor de Inspecteur van de Luchtbescherming. Ze worden gebruikt in de nacht van 10 mei 1940 als de Duitsers Nederland binnenvallen en tijdens de oorlog bij luchtgevechten boven de stad, als er ook bommen worden afgeworpen, maar doen - zoals alle schuilkelders in Venlo - vooral dienst in de laatste oorlogsmaanden tijdens de bombardementen en granaatbeschietingen.

Het gezin Van Lokven vlucht er op zaterdag 4 november 's avonds naartoe, nadat hun huis aan de Steenstraat tijdens het bombardement aan het einde van de middag door een voltreffer is getroffen en op het achterhuis na volledig verwoest. Ze schrijft in haar dagboek, dat door haar buurjongen Hermans Hermsen in 2007 werd gepubliceerd: *'Hoe droevig lag daar de Steenstraat. Naast de Scala tot en met onze woning was alles een puinhoop. Tegen de muur van Hermsen was ons kruisbeeld blijven hangen. Tegen dezelfde muur het toen nog onbeschadigde behang van mijn gezellige kamer. Daaronder grijsde de muur van de eens zo prettige en mooie huiskamer met zijn prachtige gebeeldhouwde meubels. Nu alles weg.'*

Ze haasten zich, want de geallieerden zijn nog niet klaar met bombarderen, en ze moeten eerst nog dekking zoeken in de kelders van de *Venlosche Courant* op de Grote Kerkstraat en die van Garage Nefkens op de Straelseweg, voordat ze bij de zaal van het patronaat aankomen. Daar treffen ze veel straat- en buurtgenoten, met wie ze de laatste droevige nieuwtjes uitwisselen, waarna ze teruggaan naar de Steenstraat om het beddengoed uit hun schuilkelder te halen dat ze op een handwagen naar

het patronaat brengen.

Daar is al iedereen bezig zich voor de nacht in te richten. Van slapen komt niets. Als ze 's morgens in de spiegel kijkt, stelt ze zichzelf de vraag: *'Ben ik dat?'* Ze lijkt wel een vreemde.

's Middags komen de geallieerde bommenwerpers terug. Iedereen haast zich de kolenkelder in, onder de hal van het gebouw. Het is er anders dan ze thuis in hun eigen schuilkelder gewend is, want iedereen staat hier dicht tegen elkaar aangedrukt. Op alle gezichten staat de angst te lezen. Bij elke bom die valt, krimpen ze ineen. Als het weer rustig is en ze boven komen, zien ze tot hun ontzetting de St. Nicolaaskerk, het voormalige ziekenhuis het Groenewoud, de St. Martinuskerk, de Zusterschool aan de Grote Kerkstraat en de broederschool aan de St. Martinusstraat in vlammen opgaan. Gelukkig begint het tegen tien uur 's avonds te regenen, waardoor het vuur wordt getemperd. Als ze midden in de nacht naar bed gaan, kunnen ze de slaap amper meer vatten. Ze slapen onder en op het toneel in geïmproviseerde bedden.

De acht daaropvolgende dagen gebeurt er niets bijzonders. Dat betekent dat men overdag in de zaal kan blijven, waar de vrouwen koken op de kachel die daar staat. Het is de taak van de mannen om ervoor te zorgen dat die blijft branden. Zij moeten de sintels losstoten en kolen gaan halen, acht tot tien emmers per dag: *'Wat was het er altijd warm. Kon ik dichten, dan maakte ik een loflied op de kachel.'*

Om de kachel heen staan kleine tafeltjes en patronaatsstoelen. Wanneer men aan tafel gaat, worden ze aan elkaar geschoven. Het is voor Mia wennen om in zo'n groot gemengd gezelschap te leven: *'Doch het ging werkelijk keurig. Des morgens ging het heel onopgemerkt. Wanneer men ontwaakte, stond men stil op om de anderen niet wakker te maken. Soms waren de heren ons voor. Des avonds waren de heren zo beleefd ons voor te*

laten gaan. Wanneer wij goed en wel onder de wol lagen, kwamen de heren de 'Buun' op. Menige geestige kwinkslag werd dan verkocht. We lagen soms op onze matrassen te schudden van het lachen.'

Als op maandag 27 november de Duitsers een grote razzia houden, zijn de heren in een wip onder de vloer verdwenen. Daar hebben ze in de weken daarvoor een hol uitgegraven. Het uitgegraven zand hebben ze voor de vensters van de kelders gedeponerd, die een stuk boven de grond uitsteken, waardoor deze tegen inslagen beschermd worden. De bodem hebben ze belegd met lopers waarop ze kunnen zitten. Men kan er zich alleen maar kruipende verplaatsen, maar meer is ook niet nodig, want de razzia's duren meestal niet zo lang, en het is er gelukkig kurkdroog. Mia posteert zich buiten op straat om de bewegingen van de zoekende Duitsers in de gaten te houden en brengt daarvan geregeld rapport uit aan de onderduikers in de zaal.

Behalve gegeten en geslapen wordt er in de kelders ook intensief gebeden, ook door Mia, die zich op de morgen van zondag 3 december met een helm op naar de kelder van de belendende pastorie rept om daar aan de H. Mis deel te nemen: *'Het was een aandoenlijke plechtigheid. Een H. Mis in de kelder. Het deed je denken aan de Catacombentijd.'*

Op 5 december 's avonds wordt in de kelders Sinterklaas gevierd: *'We zongen met zijn allen alle bekende sinterklaasliedjes die we kenden. Het front liet zich geweldig horen. We trokken er ons geen sikkepit van aan.'*

Als het eten schaars wordt trekt ze erop uit om groenten te halen: *'De kant van het ziekenhuis uit, daar staat nog een land vol boerenkool en koolrapen. Wat hebben we gesjouwd. Ik voelde mijn armen niet meer. Ik ontdekte spruiten en natuurlijk plukten we daar ook een mand van vol. Daar de granaten weer vlogen, sneed ik de stronken maar af, om ze dan thuis af te plukken.'*

En zo slaat men zich door de fronttijd heen, zo goed en kwaad als het gaat, tot aan de bevrijding.

TUSSEN TWEE WERELDEN

Er was genoeg plaats in de oorlogskelders van het gezin Kuntzelaers dat in de laatste maanden van de oorlog woonde in het achterste gedeelte van de Haanderthoeve in Tegelen, bekend van de jeugdhonken in de jaren vijftig en zestig en de jeugdsozen in de jaren zeventig.

Terwijl het in de voorkant van het gebouw wemelde van de Duitse militairen, die daar waren ingekwartierd en hun eigen onderkomens en voorzieningen hadden, zoals een garage, zaten er aan de achterkant verspreid over negen kelders zo'n dertig Tegelse en Venlose burgers, van wie de meeste hun huis kwijt waren of dat hadden moeten achterlaten. Om te beginnen de zeven leden van het gezin Kuntzelaers zelf, dat daar woonde sinds 1940. Het gezin bestond uit vader Sjeng, moeder Leida en de kinderen Jan, Piet, Wiel Harrie en Annie. Toen pastoor Peeters van de Heilig Hartparochie de ouders vroeg beheerders te worden van het patronaat bij de Haandert, hadden ze daar wel oren naar en lieten hun woning aan de Brachterweg voor wat die was. Omdat de Duitsers het Haandert-gebouw al snel genoeg in bezit namen, kwam er van dat beheer aanvankelijk weinig terecht.

Verder het gezin Schouwenberg-Schrömbgens met de ouders Sef en Grit en de kinderen Annie. Joke, André, Mien en Noortje, ook met zijn zevenen. Uit Venlo kwamen na de bombardementen op Venlo het gezin Sorée van de Pastoor Op Heijstraat met zes personen, het gezin Broekman met zo'n acht personen en het gezin Rutten met een onbekend aantal kinderen.

Ze schuilden daar tot aan de bevrijding van Tegelen op 1 maart, terwijl het gezin Smets, dat in Venlo-Zuid een groothandel in groente exploiteerde, het al na een week voor gezien hield en doortrok.

Elk gezin had in de kelder zijn eigen hoek, die was afgezet met houten schotten. Daar lagen matrassen en strozakken. Als men niet sliep, verdreef men de tijd met praten of kaarten. Ook werd er veel en intensief gebeden.

In het algemeen voelde men zich in de kelders veilig tegen de granaatbeschietingen, die soms overdag, soms 's nachts plaatsvonden, maar er waren ook mensen voor wie het nooit veilig genoeg was en die bij iedere beschieting in paniek raakten. Zo iemand was Sef Schouwenberg, chauffeur bij Smets. Hij was altijd als eerste beneden als het weer loos ging en zat dan gehurkt tegen de muur met zijn hoofd tussen zijn handen. Toen een van de jongens Kuntzelaers eens een lichtkogel naar beneden zag komen en daar commentaar op gaf, riep hij hem toe: *'Man, houd je mond, moeten ze ons horen!'*

Weer een ander, zoals vader Kuntzelaers, liet van angst of ongerustheid niets blijken en zei toen er vlakbij een bom insloeg: *'Zo, die ligt, die doet niks meer.'*

Ook de oudste jongens Kuntzelaers waren zelf nogal laconiek aangelegd en kwamen op den duur hun bed nog niet meer uit als er werd geschoten. Na de beschietingen ging iedereen weer naar boven of naar het huis in de buurt waar men woonde of logeerde. Men pakte de draad van het leven weer op, de kinderen gingen naar school, de ouderen deden wat ze moesten doen.

Aan eten en drinken had het gezin Kuntzelaers geen gebrek, want vader Kuntzelaers werkte als kok in de keuken van de Duitsers. Hij nam geregeld wat mee voor zijn gezin. Ook kwam het voor dat de kinderen rond het middaguur naar de voorkant van het gebouw liepen als er gegeten werd, en samen met de Duitse soldaten deelden in de porties die de Russische koks Pedro en André hen uitreikten.

Dat was het bijzondere van het leven in en rond de Haandert in die tijd: die mix van twee zo verschillende groepen mensen en werelden.

Zo herinneren het zich de broers Jan, Piet en Wiel zeventig jaar later tijdens een familiebezoek bij Jan in Tegelen.

Het huis van het gezin Kuntzelaers van de Muntstraat uit gezien. Het voorraam ligt precies in het midden. De foto stamt uit het begin van de jaren zestig. Inzet: een foto van vader Sjeng op middelbare leeftijd. (coll. Wiel Kuntzelaers en auteur)

SLAKKEN

De nu bijna 80 jarige René Pijnenburg heeft aan de laatste maanden van de oorlog een regelrecht trauma overgehouden. Zijn ouders hadden een hotel in de Vlesstraat, hotel Suisse. Het pand lag tegenover V&D. Behalve Jocusresidentie en clublokaal van voetbalclub V.V.V. was het ook een bekende dansgelegenheid. Onder het pand lagen grote gewelvenkelders met dikke muren. Ze waren onderling verbonden. Een van die kelders diende als bierkelder. Daar stonden de fusten

opgeslagen voor de bar in het hotel. De kelders waren doorgebroken in de richting van de Klaasstraat. Voor de muurgaten waren afsluitbare houten luiken gemaakt, waar je in geval van nood door weg kon komen. Die zijn gemaakt door een van de vaste kelners, die tevens timmerman was. Hij heeft ook de houten stapelbedden gemaakt waar men in sloep. De kelders waren vochtig. Pijnenburg, die toen acht jaar was, ziet nog steeds de slakken over de muren en het plafond kruipen. Zijn vader, J.W.J. Pijnenburg (44), kwam om bij het bombardement van vrijdag 3 november, een van de dertien bombardementen op de Maasbruggen. Hij liep op straat en haastte zich terug naar zijn hotel, toen er een bom viel. Pas ruim een week na de bevrijding, op 9 maart 1945, werd zijn ernstig verminkte lichaam geborgen. Om de strijd om de stad voor te zijn, was René's moeder met haar drie kinderen enkele maanden eerder met de laatste tram van de Maasbuurtspoorweg naar Nijmegen vertrokken. Haar man bleef in Venlo achter om op het hotel

Hotel Suisse met vlaggenstokken en balkon links (coll. auteur)

annex woonhuis te passen. Onderweg werd de tram door Engelse vliegtuigen bestookt. Ze overleefden het maar net en kregen onderdak bij een broer van René's vader in Vught, net toen daar het front in beweging kwam. Dat zorgde weer voor nieuwe verschrikkingen, die hen dwongen opnieuw te vluchten. René is door de Stichting '40'-45 erkend als oorlogsgetroffene.

IN DE KELDER VAN MANRESA

Jan Bijen was zeven toen de oorlog uitbrak. Hij woonde met zijn ouders en broers en zus ongeveer halverwege de Leutherberg. Om in de openbare schuilkelder in het park van klooster Manresa te komen, moesten ze een heel stuk bergafwaarts, want die lag ter hoogte van de Retraitelaan. Zijn vader, die niet bang was uitgevallen, had daar nooit zo'n zin in, maar zijn moeder ging maar wat graag als het volgens haar te gevaarlijk werd. Het einde van het liedje was dat ze daar vaak aankwamen als het luchtalarm al bijna voorbij was. 'Daar heb je die van Bijen,' werd er dan gezegd, 'nu het bijna is afgelopen.'

In de regel werd er 's avonds alarm gegeven, soms ook 's nachts, in het begin één keer per week, later vaker, en nog later soms twee avonden per week achtereen. Na een uur of anderhalf uur, soms ook wel twee uur of langer was het weer voorbij en kon je weer naar huis toe.

Het was er altijd heel druk. Bijna iedereen die daar in de buurt woonde, was er, en veel ruimte had je er dan ook niet. Je zat of hing maar wat op een van de banken tegen de muur: lage voor kinderen en hoge voor volwassenen. Daar kropen soms ook mannen onder, als er razzia was. Ook was er een luchtpomp met een zwengel, waaraan je moest zwaaien om frisse lucht te krijgen. Die werd bediend door een ploegje mannen. En er waren elektrische lampen aan het plafond. Het was een kale

Vooraanzicht van klooster Manresa in de jaren dertig. De openbare schuilkelder lag rechts in de tuin, waarvan de ingang zich aan de Retraitelaan (nu Leutherweg) bevond. (coll. auteur)

bedoening en je verveelde je kapot. Er leek geen einde aan te komen. Zo dachten hij en zijn vriendjes er ook over toen ze op 1 maart 1945 buiten op de muurtjes zaten bovenaan de Leutherberg. Er kwam een man op de fiets voorbij, die riep: 'Jongens, ga naar huis, de Amerikanen komen.' Ze geloofden er geen snars van, maar ja hoor, daar had je ze. Toen pas geloofden ze het.

ONDER HET PIUSGEBOUW

Jan van Hoften schrijft: ‘Wij woonden met ons hele gezin, acht personen, in het Piusgebouw aan de Maas met de ingang aan de Puteanusstraat. Als het luchtalarm ging en we naar de kelder moesten, kwam de familie Derkinderen uit de Dwarsstraat bij ons in de kelder. De kelder was een rond gewelf en zeer dik. Vader had het keldergat aan de straat afgedicht met een ijzeren plaat, die we - mocht er toch wat gebeuren - aan de binnenkant konden openen om zodoende te kunnen vluchten. De kelder was gestut met palen en tussen twee palen was een bedje getimmerd voor de kleinste. Verder was de kelder zo ingericht, dat we er met z’n allen konden slapen. Bovendien was er voldoende te eten. Alles ingeweekt. Op zekere dag hadden we een huis toegewezen gekregen in de Keltenstraat, omdat de woning aan de Puteanusstraat niet meer bewoonbaar was. Alle ramen waren kapot en de deuren eruit geslagen. Mijn ouders en ik, de oudste zoon, waren naar de nieuwe woning gaan kijken, toen het luchtalarm klonk. Mijn oudste zus Riet ging met de

overige kinderen naar de kelder van het magazijn van Jansen Boten even verderop in de Puteanusstraat. Wij gingen schuilen in de kelder van de Pope.

Na het luchtalarm waren we maar nauwelijks uit de kelder of Riet kwam met de overige kinderen al naar de Keltenstraat. Verschillende hadden de hoofden in verband. Het hele gebouw was ingestort en wonder boven wonder had een van de kinderen met de handen een uitgang kunnen maken en zodoende hen allen kunnen redden.

Later zijn we naar ‘t Ven gegaan en hebben onderdak gevonden bij café Backus. Daarvandaan zijn we naar de familie Vercoulen gegaan. Toen hebben de Grünen ons opgepakt en moesten we lopend in de sneeuw naar Kaldenkerken. Hier werden we ondergebracht in een school om de nacht door te brengen.

De volgende dag weer lopen en nu naar het station in Straelen. Een van mijn zussen zat op een kar waarop enkele inmaakglazen met worst stonden. Ze had er een opengetrokken en was een worst aan het eten, toen de Duitse soldaten met geweer in de aanslag voorbij kwamen. In Straelen moesten we de beestenwagens in. Niemand wist waar we heen gingen. ‘s Nachts reed de trein en overdag stond hij stil. Uiteindelijk kwamen we in Zwolle aan. Hier logeerden we in verschillende hotels, waar we ons konden douchen en we broodjes met erwtensoep kregen. Verder ging het naar Groningen, waar we voorlopig werden ondergebracht in de Harmoniezaal. Later kregen we onderdak bij mensen in de stad Groningen. We hadden geluk, want op dat adres was plaats voor ons allemaal.

Na de oorlog zijn we op een open vrachtauto teruggekomen naar Venlo. Ons huis was inmiddels bezet en we moesten slapen in de huishoudschool. Later, toen ons huis ontruimd was, konden we naar de HARK, een hulporganisatie, om wat huisraad uit te zoeken, want al ons meubilair dat we destijds nog hadden kunnen redden, was weg.’

IN DE OVEN

Een belangrijk verschil tussen Tegelen en Venlo is het grote aantal fabrieksgebouwen. Tijdens de oorlog worden die vaak gebruikt als onderduik- en schuilplaats. Zo vindt het gezin Treuen uit Steyl eind 1944 onderdak in de fabriek van de Gebroeders Teeuwen aan de Kaldenkerkerweg. In een brief aan haar vriendin Marie Helmes, die in de kelders van het Missiehuis te Steyl verblijft, schrijft Betty Treuen:

Wij zitten hier bij Teeuwen in de fabriek. Hebben een groot lokaal dat door geribd karton in tweeën is verdeeld in een keuken die niet warm te krijgen is, en een kleine kamer.. Het is natuurlijk behelpen, maar we zitten rustig. We gaan voor de granaten niet lopen en ‘s nachts slapen we in een oven. Aan een kant de jongens met Pa en aan de andere kant de meisjes. Ma slaapt op een brancard ertussenin. Ma heeft in het begin, toen we hier kwamen, 12 dagen in ‘t ziekenhuis gelegen met beeroos aan ‘t been, nu kan ze nog niet lopen. Tegen de avond staat ze even op en komt in de kamer zitten en dan gaat de brancard weer de oven in.

Ook in Blerick is een fabriek van de Geboeders Teeuwen, en wel sinds 1897. Deze ligt in het gebied waar later de Molenbossenflats komen te staan, en ook daar zitten mensen ondergedoken. Eerst jongens en mannen, die proberen te ontkomen aan razzia’s, later burgers die wegvluchten uit de omgeving van de bruggen, die door geallieerde vliegers worden bestookt worden. Of burgers, die zich niet door de Duitsers willen laten evacueren als de strijd om Blerick losbarst . Volgens Cor en Frits Berden, zonen van bedrijfsleider Jean Berden, alias *Berden Sjang*, waren het er zo’n tweehonderd. Ze zaten in de ringovens en hadden slaappullen, handbagage en proviand bij zich, waaronder ook weckflessen met inmaak. Zo goed en kwaad als het ging werd

er gekookt op oude fornuizen, waarbij de rookontwikkeling tot een minimum beperkt moest worden. Erg hygiënisch was het er niet. Aan wassen werd niet gedacht en zijn behoefte deed men in een hoekje. Dat duurde tot zondag 3 december toen Blerick werd bevrijd. Aldus Blerickenaar Gerrit Gommans in diverse publicaties.

Pater Van Meegeren draagt voor ondergedoken verzetsstrijders de H. Mis op in de fabriek van Russel-Tiglia te Tegelen (coll. Mercus bij GAV)

HOTEL LUXOR TE STEYL

Als de Engelsen op 22 november 1944 Baarlo hebben bevrijd, komen grote delen van Steyl en Tegelen tussen twee vuren te liggen. De Duitsers besluiten het gebied ten westen van de rijksweg Venlo-Roermond te evacueren, maar daar voelen de meeste inwoners van Steyl niets voor. In plaats daarvan nemen ze hun intrek in de kelders van kloosters en bijgebouwen. Aanvankelijk gebeurt dit spontaan, maar later stellen de paters van het missiehuis het noodlazaret onder de drukkerij open voor Steylerse jongens en mannen, terwijl de Blauwe Zusters in hun gebouwen meisjes en vrouwen opnemen.

In het noodlazaret zitten onder meer Willy Doumen (22) en Julius Verstraelen (45), het hoofd van de lagere school. Beiden houden een dagboek bij, dat op veel punten met elkaar overeenstemt. Uitvoerig beschrijven ze hoe ze als echte patiënten door de broeders en paters behandeld en verzorgd worden. Net als zij krijgen ze goed te eten en te drinken. Dat eten is onder meer afkomstig van de Leonardushoeve in Belfeld, waar de paters over 800 hectare bouwland beschikken. Ook de Tegelse voedseldienst mag er graag komen. Bij de grote razzia op 27 november 1944 ontspringen de 'patiënten' de dans door zich op een fictieve ziekte te beroepen, 't liefst een besmettelijke, zoals T.B.C., want dat jaagt de Duitsers het meeste schrik aan. Als een van hen aan het einde van zijn ronde een zogenaamde patiënt, die er van nature nogal bleekjes uitziet, op de trap tegenkomt, sakkert hij: *'Scher dich herunter nach die andere Bacillenträger.'*

Opgelucht schrijft Doumen op de avond van die dag: *'Ja, deze dag zullen wij niet gemakkelijk vergeten. Een dag die de gezonde patiënten ziek maakt, hen een hartkwaal bezorgt. Wij blijven in bed tot de duisternis is ingetreden. Maaglijders, hartlijders, T.B.C.'ers staan op en genieten weer*

eens even van de vrijheid, gaan naar boven en snuiven met volle teugen de frisse buitenlucht in.'

Meester Verstraelen beschrijft op 29 november 1944 hoe een 'gewone' dag in het lazaret er min of meer uitziet: *'Hoe is 't leven in de schuilkelder? We zitten hier met een 37 personen, van kinderen tot oude mannen. 's Morgens staan we om zeven uur op. De Pater klapt dan in zijn handen of geeft een teken met een belletje. Dan komt er beweging in de troep en gaan we ons in de donkerte wassen. Af en toe aan een kraantje, maar ook soms in een gemeenschappelijke waskuip. Daarna om acht uur de H. Mis, aan een primitief altaar. 't Lijkt wel of we dan in de catacomben zijn. In het zwakke schijnsel der primitieve lampjes staan of zitten de bewoners met de rozenkrans of het kerkboek in de hand te bidden, en eindelijk nadert het verheven ogenblik dat ze voor de Priester neerknielen en de H. Communie ontvangen. Dan het ontbijt. De Paters gaan rond met koffie en brood en ze zorgen dat de inwendige mens goed versterkt wordt. Daarna om plusminus halftien Hoogmis. Dan wordt wat boven op en neer gewandeld, naar de Maas gekeken, die weer in de weilanden van Baarlo staat en dan is het tijd voor het middageten. Een of twee borden heerlijke erwtensoep met kluif, een paar sneden brood en soms nog een appel is een volledige voedzame maaltijd. Daarna wordt door de patiënten, voor zover dat mogelijk is, wat gekaart of geschaakt en verhaaltjes uit die 'goeie ouwe tijd' opgedist. Er wordt een kopje koffie gedronken en om plusminus zeven uur 's avonds is het avondeten: een paar boterhammen met koffie. Om half negen rozenkrans en dan naar bed. De lampen worden uitgedaan of getemperd en langzamerhand komt de Zandman en begint het 'gezaag' van de troep, die soms aanzwelt tot een geweldig crescendo of in diminuendo eindigt.'*

Waarom het lazaret door haar tijdelijke bewoners *Hotel Luxor* wordt genoemd, is onbekend. (Rechts: de kelder anno 2014 ; foto Jacques Peeters)

BIJ DE BROEDERS IN DE KELDER

Ook Belfeld kreeg zijn portie van het oorlogsgeweld en ook daar dook men in het najaar van 1944 steeds vaker de kelders in. Veel mensen waren klein behuist en hadden zelf geen kelder. Sommigen trokken naar de Leonardushoeve, door de paters van het Missiehuis in Steyl die daar de baas waren, ‘*der Hoof*’ genoemd. Onder hen was ook een schoolkind dat hierover na de oorlog in een schoolopstel, schrijft:

‘Waar wij toen woonden, was voor ons allemaal - want wij waren met zeven - geen plaats en moesten wij weer ergens anders naar toe. Wij kwamen terecht op de Leonardushoeve en daar was een grote kelder. Wij woonden er met zes gezinnen in. Overdag als het rustig was, hadden wij boven een kamer apart, maar slapen moest alles bij elkaar. Meestal, als wij naar bed gingen, waren de dekens nat. Wij sliepen onder een machine die water moest halen en als er genoeg was, liep ‘t langs de buizen omlaag, precies waar onze dekens lagen. Veel merkten wij van de oorlog niet. Alleen als wij brood moesten halen bij de bakker in het dorp, dan moesten wij door de loopgraven en als er dan geschoten werd, gingen wij plat in de loopgraaf liggen tot ‘t over was. Toen op een morgen werden wij wakker van een herrie. De Duitsers kwamen de kelder in. Alle mannen moesten opstaan.

Daarbij was ook mijn Vader. Hij had zich nog proberen te verbergen onder een bank die daar stond. Maar tevergeefs. Ze vonden hem en hij moest ook naar boven, net zoals al die anderen die er waren. Dat was in oktober. Wij hebben ons allemaal in een tempo aangekleed en zijn naar boven gegaan om te kijken. Daar stonden ze bij elkaar, een rugzak op de rug met daarin een deken en een droogworst en een mik. Dat hadden ze allemaal gekregen van de broeders van de hoeve. En daar gingen ze.’

Een regelmatige gast bij de Leonardushoeve in die periode was ook de Tegelse voedseldienst, die daar meel en groente ging halen voor de noodlijdende Tegelse bevolking. Het was een gevaarlijke tocht, omdat de weg onder het vuur lag van de Engelse artillerie aan de overkant van de Maas. Het feit dat de Tegelse voedseldienst toch zulke tochten ondernam, bewijst dat daar nog voldoende te halen viel en ook dat de mensen die er zaten ondergedoken, geen honger hoefden te lijden.

ONDER VERFFABRIEK DROST

De kelders van verffabriek Drost aan de Emmastraat stonden al in 1939 op het lijstje van het hoofd van de Dienst Luchtbescherming, Jac. Winters, om tot schuilkelders bestemd te worden. Volgens zijn berekening konden ze plaats bieden aan zo’n 200 mensen.

De eigenaren stemden hierin toe, maar alleen waar het de oude kelders betrof. Ook moest de gemeente zorgen voor het in orde brengen van enkele deuren, die tevens gasdicht moesten worden gemaakt. Ook moest men een goed sluitend luik met asbest dek aanbrengen op het trapgat van de fabriek naar de kelder. Nadat dat was gebeurd, duurde het maar een paar maanden voordat ze ook daadwerkelijk als schuilkelder werden gebruikt, voor het eerst tijdens de volksverhuizing op 10 mei 1940, toen de straten dichtbij de Maas en de Maasbruggen in allerijl ontruimd moesten worden.

Later werden ze door de Duitse *Bauleitung* gevorderd, maar in 1943 waren ze kennelijk weer als schuilkelder in gebruik, want toen gebruikte de Rijks-HBS ze als ‘noodlokalen’ bij luchtalarm. De school, die door de Duitsers uit haar gebouwen bij het Nolenspark was verdreven, was tijdelijk gehuisvest in de oude Ambachtsschool aan de Tegelseweg en op de zolder van het patronaat aan de Hendrikxstraat, maar als het luchtalarm klonk, zocht men een goed heenkomen in de kelders van Drost. Volgens ingewijden was dat tussen 1 januari 1944 en 15 juli 1944 maar liefst 112 keer het geval. Uit die tijd stamt de hiernaast afgebeelde tekening van Leo Cornelisse.

In november 1944 kwam het bedrijf in *Sperrgebiet* te liggen en bleef maandenlang onbeheerd. Wonder boven wonder was het voor bominslagen gespaard gebleven, maar nu viel het ten prooi aan granaten en granaatsplinters, die tanks en bussen met verf doorboorden, waardoor het van binnen een geweldige knoeiboel werd. De sneeuw en regen die door de verbrijzelde vensters naar binnen kwamen deden de rest.

SCHUILKERK AAN DE HERTOOG REINOUDSINGEL

Het huis van het gezin Coehorst aan de Hertog Reinoudsingel 127 was tijdens de laatste oorlogsmoanden een trefpunt voor buurtbewoners die de heilige mis wilden bijwonen. In de verderop gelegen parochiekerk, de Heilige Familiekerk, ging dat niet meer, omdat de geallieerden deze als een uitkijkpost van de Duitsers beschouwden en geregeld op de korrel namen.

In de kelders van de Coehorsten ging dat tot op zekere hoogte wel. Er was weliswaar niet zoveel plaats als in een kerk, maar het was er ook niet zo klein. In totaal waren er zo'n zeven verschillende kelders: een fietsenkelder, een was- en droogkelder, een kolen- en verwarmingskelder en een provisiekelder.

Bovendien beschikte het huis onder de serre over een betonnen kelderdek, waardoor het daar redelijk veilig was, veel veiliger in elk geval dan in de kelders van de meeste huizen in de buurt, die ouder waren. Het huis van het gezin Coehorst dateerde van 1939.

En ten slotte kon men er gebruik maken van de diensten van een priester, pater Braun, een van de jezuiten van het klooster Manresa die op straat kwamen te staan toen hun klooster werd gevorderd door het Duitse leger. Net als veel van zijn collega's vond hij onderdak bij Venlose burgers.

Bij het gezin Coehorst was hij een van diegenen met wie ze in de herfst en winter van 1944 hun kelders deelden, samen met een oom en een tante van vaderskant met hun gezinnen en een onderduiker uit Maasbree, die erin geslaagd was uit een wagon met dwangarbeiders te springen, net toen die van het station van Venlo naar Duitsland vertrok. In totaal zaten ze er met zo'n twintig personen.

Sommigen namen ook deel aan de heilige missen die er elke dag 's morgens in alle vroegte werden opgedragen. In elk geval Pierre Coehorst, die misdienaar was. Hij had een hekel aan vroeg opstaan en kreeg van zijn vader gedaan dat hij na twee maanden trouwe dienst werd opgevolgd. Hij herinnert zich dat de ondergrondse thuiskerk goed bezocht werd, vooral tijdens kerkelijke hoogtijdagen, zoals kerstmis. Dan stonden de mensen tot buiten aan het kelderpoortje. Ook de overbuurman J.J. A. Van der Burgt kwam daar wel eens en schrijft daarover in zijn dagboek. Zo bijvoorbeeld op 6 december: *'s Morgens eerst naar de H. Mis in de kelder van de familie C., onze overburen. Terwijl buiten de zware explosies der inslaande granaten dreunen, slaan wij rond de priester die rustig in deze catacombensfeer celebreert.'*

Na de oorlog bieden de kerkbezoekers het gezin Coehorst uit dankbaarheid een aardewerken medaillon aan, dat een miskelk temidden van vlammen verbeeldt en boven de ingang van het kelderpoortje wordt aangebracht. *'God verscheen in de vlammen van het vuur,'* luidt de tekst.

Overigens zijn er meer van zulke schuilkerken in Venlo geweest. De religiositeit van de bevolking is dan nog erg groot, en dit zal zo blijven tot aan de jaren zestig.

CATACOMBEN

De aanduiding 'catacomben' voor de kelders waarin men verblijft, komt men in veel oorlogsdagboeken uit Venlo en Tegelen tegen. Het woord verwijst naar het ondergrondse gangenstelsel in het oude Rome waar vervolgte christenen zich schuilhielden.

Alleen de zusters van het klooster Heilig Hart te Steyl, in de volksmond de blauwe zusters genoemd, noemden hun schuilkelders ook daadwerkelijk zo. Enkele van deze kelders zijn ingericht als kapel en nog steeds te bezichtigen. Aan een van de wanden vindt men in het Duits de volgende verklaring:

'In de zware oorlogstijd 1944-1945, van 22 november tot 7 maart, was hier de Godmens in het sacrament tegenwoordig.

Op deze plaats werd rond 250 keer het heilig misoffer gebracht, in de andere kelders en de met een kruis aangeduide plekken, in totaal meer dan duizend keer, op zes, soms zeven altaren.

Meer dan 28.000 maal daalde Jezus in een ziel neer. Duizenden keren vloeide het verlossersbloed van Christus in het boetesacrament over de zielen. Ook vond hier een kerkelijke uitvaart plaats.

Elke avond sprak de priester hier de algemene absolutie uit vanwege het voortdurende gevaar.

Bijna elke dag en vaak ook 's nachts vonden hier de uitstelling en aanbidding van het Allerheiligste plaats, ook werd hier de levende rozenkrans beoefend.

Veel zusters hebben voor het altaar hun '*Uw wil geschiede, Heer*' uitgesproken tegenover het zware offer van de evacuatie dat ons te wachten stond.

Sommige zusters hebben hier hun tijdelijke of eeuwige belofte afgelegd.

Vele vurige gebeden en stille belofte stegen hier ten hemel omwille van het behoud van het kloosterhuis, of om onder het gedonder van kanonnen, het inslaan van granaten, het overtrekken van bommenwerpers Gods bescherming en erbarmen af te smeken.

Uit al deze gevaren heeft de Heer ons gered. En alle genade, die we in de zware oorlogstijd nodig hadden, heeft hij ons in overvloed geschonken.

Waarlijk, hier werd een ladder naar de hemel voor ons opgericht, waarop Gods engelen op- en afgingen.

Een meer van genade hebben Gods goedheid en gunst hier voor ons aangelegd, waaruit we ook de komende jaren en decennia nog kunnen putten.

Voor alles - leed, bescherming en genade - zij de heilige drie-eenheid van God uit het diepst van ons hart eeuwige dank gebracht.'

BIJ DE TRAPPISTEN

In de loop van zaterdag 4 november 1944, als de Maasbruggen voor de zoveelste keer worden gebombardeerd en de bommen voor de zoveelste keer hun doel missen en kriskras in de binnenstad terecht komen, trekken tientallen Venlonaren naar de trappistenabdij op de Ulingsheide. Pater Tarcicius Passier, die een dagboek bijhoudt, schrijft dat het er in de namiddag al honderdveertig zijn, van wie er zo'n honderd in de refter zullen moeten overnachten. De overigen worden ondergebracht in het souterrain en andere kamers en zalen. Sommige vluchtelingen hebben al hun have en goed verloren en bezitten niets meer dan wat ze aan en bij zich hebben.

In de daaropvolgende dagen groeit hun aantal. De trappisten zorgen goed voor hen met 's morgens bij het ontbijt vlees of ham op het brood

blijven en overnachten bij luchtgevaar, dat wil zeggen bijna permanent: *‘Men is z’n leven bijna niet meer zeker.’* Zelf verhuist Tarcicius ook naar de kelder, waar hij drie keer van slaapplek verhuist. Het is er overall even onrustig en hij heeft het idee dat de dood hen van alle kanten beloert, maar hij kan nog lachen als hij hoort dat een moeder haar ‘zoete baby’ in een slaapvertrek met paters heeft gezet, waar hij iedereen met zijn gebrul uit de slaap heeft gehouden.

Op 11 november wordt Sint Maarten ingehaald. Een pater speelt de rol van de heilige en twee broeders die van Zwarte Piet. Dat Sint Maarten kennelijk ook Zwarte Pieten kan hebben, wordt door de kinderen zonder meer geloofd. Sommige van hen moeten een versje opzeggen, andere een liedje zingen, maar allemaal krijgen ze een mooi plaatje, een appel en enkele noten.

Op 27 november, een dag van grote razzia’s, gaan de vrouwen in het klooster tekeer tegen de Grünen, als die paters en broeders komen

en ’s avonds erwtensoep met kluiif: *‘Ze zijn dan ook buitengewoon content,’* stelt hij vast.

Twee dagen later zijn het er al ruim driehonderd. Het is voor burgers en religieuzen even wennen, maar iedereen doet zijn best: de jongens en mannen hakken hout, de meisjes en vrouwen spoelen, dweilen en schrobben of schillen aardappelen. Dat laatste gaat niet altijd van een leien dakje, want er zijn dames die bang zijn om vuile vingers te krijgen en zich drukken. Dat levert hen de hoon van de volkswomen op. Bijna komt het tot een opstand, maar Tarcicius weet deze naar eigen zeggen te voorkomen door hen voor te houden dat de rijke dames in de hemel wel eens als voetenbankjes van de arme zouden kunnen dienen.

Een paar weken later neemt het oorlogsgeweld zozeer toe dat de geëvacueerden in de kelders worden ondergebracht, waar ze kunnen

halen: *‘Aan hun verontwaardiging kwam geen eind. Ook aan tranen geen gebrek.’*

Maar het mag niet baten, twee broeders worden meegenomen. Het koken schiet er die dag bij in en men moet het doen met een stuk brood met vlees. Iedereen mag van de paters eten waar hij wil, in de refter of in de kelder, maar als ze zich twee dagen later bedenken, krijgen ze van sommige gasten de wind van voren. Tarcicius is boos: *‘We doen alles voor hen. Ze hebben het buitengewoon goed en in plaats van een beetje dankbaarheid te tonen, oogsten we niets dan ondank en ontevredenheid. De een wil niet bij die familie eten, een ander weer niet bij die. Zij willen de baas spelen en de paters moeten naar hun pijpen dansen.’*

Op 5 december wordt Sinterklaas ingehaald en op 25 december Kerstmis gevierd. Inmiddels is het voedsel krappert geworden. Er zijn nog maar voor een paar weken aardappelen en ook de rest raakt op.

Bovendien neemt de repressie van de Duitsers toe. Dit keer willen ze dat iedereen naar Kaldenkerken trekt om zich daar met de trein naar Noord-Nederland te laten vervoeren. De meeste gezinnen vertrekken, maar zo’n vijftig personen vertikken het en blijven achter.

Tarcicius: *‘Een van de souterrains, nu leeggekomen, wordt als refter ingericht en zaterdag 27 januari voor het eerst als zodanig in gebruik genomen. We voelen ons nu weer een beetje meer thuis en ’t is ook heel wat stiller geworden.’* Overigens zijn bij de Trappisten ook Duitse soldaten ingekwartierd. Ze bezetten de buitenste gebouwen. Ook nemen ze regelmatig voedsel mee van over de Maas, waar ze frontdienst verrichten. Dat verklaart mede waarom de evacuees er aanvankelijk goed en genoeg te eten krijgen. Als het front oprukt, worden ook de gebieden waar de Duitsers hun voedsel vandaan halen, kleiner. Na de bevrijding van Blerick, op 3 december, komen ze zelfs helemaal de Maas niet meer over.

IN DE DOOLHOF

Henk Sitsen: ‘Wij woonden op de St. Michaëlstraat in Steyl in de bocht met de Kloosterstraat, toen daar halverwege begin november 1944 - de Engelsen lagen toen nog in Meyel - een bom insloeg en wij daar weg moesten. Wij zijn toen naar een bunker aan de Parkstraat gegaan, waar ook de bewoners van die straat kwamen.

’s Avonds is Pap naar ons huis teruggegaan en heeft daar strozakken en dekens gehaald, en toen hebben we daar geslapen. Drie nachten zijn we daar gebleven, maar de Duitsers verklaarden het daar tot *Sperrgebiet* en toen moesten we naar de oostzijde van de Rijksweg. We zijn toen naar de familie Alberts op de Spoorstraat gegaan, waar we zes nachten zijn gebleven, en toen weer terug naar de Blauwe Zusters in Steyl, die intussen van de Duitsers gedaan hadden gekregen dat ze niet uit het *Sperrgebiet* weg hoefden.

Daar kregen we een kamer met een groot venster met uitzicht op Baarlo, waar de Engelsen lagen. Levensgevaarlijk natuurlijk, vanwege de granaten die vandaar werden afgevuurd. ’s Nachts sliepen we dan ook op de gang, aan de oostzijde van het gebouw. Dat was op den duur niet meer verantwoord, dus we moesten naar de kelders, maar daar was het te druk. Toen zijn we naar de opslagplaats van de drukkerij van Wiel Ambaum gegaan, daar in de buurt. De echtgenote van Ambaum was een nicht van mijn vader. Maar ook daar ontdekten de Duitsers ons en ze verdreven ons opnieuw.

Toen zijn we met ons evacuatiekarretje - twee fietswielen en daar een deur tussen en daarop wat huisraad en zo - naar de Doolhof gegaan. Volgens, Henk Janssen, alias *Hek van d’n Bommel*, een kennis van mijn vader was er nog plaats in de kleedruimte onder de speelvloer. Er was niemand die zei dat het niet mocht, want er was geen toezicht meer. Het theater lag er verlaten bij. De kleedruimte was zo groot dat we

hem moesten afschotten om hem goed te kunnen verwarmen. Daar hebben we toen het hout van de banken van de toeschouwersruimte voor gebruikt. We verwarmden de ruimte met een tromkachel, dat is een kachel met een uitbouw van kookplaten. Daarop maakten we het eten warm. Die kachel hadden we van iemand in de buurt gekregen, die een pomp aan huis had, waar we water gingen halen. Vanaf de Doolhof maakten mijn moeder en ik voedseltochten naar Reuver.’

Lei, zijn jongere broer: ‘Als Henk en mijn moeder op pad gingen, lieten ze ons noodgedwongen alleen achter. Onze Pap zat ondergedoken en er was niemand die op ons lette, dus we konden doen wat we wilden. Maar bij luchtalarm zorgden we er altijd voor zo snel mogelijk in de doorgang onder de speelvloer kwamen. Dat was nogal kronkelig en zodoende konden daar geen granaatscherven komen. Als Mam en Henk weer terug waren en ze hadden graan gevonden, dan werd dat in de

koffiemolen gemalen en daarna met een deegroller op een marmeren plaat van een commode fijn geplet. Er was weliswaar geen gist meer, maar het deeg begon na twee dagen vanzelf te rijzen en dan werd het in een gietijzer keteltje gedaan, dat op de brandende tromkachel werd gezet, waar het werd gebakken. Om ervoor te zorgen dat het brood niet te hard werd, deed mijn moeder er ook wel merg van vlierbestakken bij. Het was onze taak om die te gaan zoeken, ze te splijten en het merg eruit te halen. Het eten was in het algemeen karig. Ook aardappelen hadden we niet veel. Af en toe kwam Pap ons wat inmaak brengen die hij uit de kelder in ons huis in Steyl had gehaald, geitenvlees of ingemaakte vis. Ook aten we wel eens worst, maar nooit boterhamvlees, dat was er niet meer. Ook gingen we regelmatig eten halen bij de gaarkeuken in de St. Aloysiussschool of bij het ziekenhuis. We wasten ons met kleizeep, dat is zeep gemaakt van klei, groene zeep en soda.’

Henk: ‘’s Nachts konden we niet in de Doolhof blijven. Dan was het er te gevaarlijk, want er kon zomaar een granaat op de speelvloer vallen. Die was weliswaar van gewapend beton, maar niet dik genoeg, slechts zo’n 15 cm. We gingen dan slapen bij café Brulot aan de Nachtegaalstraat, nu café De Witte. Ook Brulot was een vriend van mijn vader.’

Lei: ‘We sliepen daar in de bierkelder. Op het gat waardoor je binnenkwam, lag een ijzeren plaat. Als de Duitse soldaten ’s morgens vroeg bij Brulot kwamen ontbijten, liepen ze daar met hun laarzen overheen en werden we wakker. Dan gingen we weer terug naar de Doolhof en deden er van alles om de tijd te doden. Je kon er fantastisch spelen. Granaatscherven zoeken, hutten bouwen, soldaatje spelen. Toen het vroom, werd er op de vijver geschaatst.’

Henk: ‘In de kleedruimte naast de onze zat een Venlonaar met zijn gezin. Hij had een groentehandel op de Roodestraat. Hij zei tegen mij dat ik na de oorlog zoveel bananen bij hem kon komen eten als ik maar wilde. Ik had nog nooit bananen gezien, laat staan gegeten. Maar ik ben er na de oorlog nooit heengegaan, zelfs zijn naam herinner ik me niet meer.’

Links het Doolhoftheater in 1945, rechts de situatie in de herfst van 1944. Toen het gezin Sitsen er kwam, was het decor nagenoeg helemaal gesloopt. (coll. Passiespelen)

KELDERTIJD

In dit hoofdstuk komt de expositie *Keldertijd* aan de orde, die plaatsvond in de foyer van theater De Garage te Venlo. Deze richtte zich op de beleving van de tijd die in schuilkelders werd doorgebracht. Dit gebeurde vooral in de laatste maanden van de oorlog, die ook wel fronttijd of keldertijd wordt genoemd.

De inwoners van de stad Venlo ondergingen dit anders dan die van de omliggende plaatsen, omdat zij te lijden hadden van de bombardementen op de Maasbruggen, dertien in totaal, van 13 oktober 1944 tot en met 19 november 1944. Daarbij vielen honderden doden.

Daarna volgden granaatbeschietingen, waarvan niet alleen zij, maar ook de inwoners van de omliggende gemeenten te lijden hadden.

Over wat zij psychisch hebben doorgemaakt komt men uit ambtelijke stukken – verslagen en rapporten – weinig te weten, des te meer echter uit dagboeken en interviews.

Aan de hand hiervan is het mogelijk een lijst van overheersende emoties op te stellen, waardoor men voor, tijdens en na bombardementen en beschietingen werd beziend. Bij elke emotie zijn citaten uit dagboeken en interviews vermeld.

Voor deze expositie maakte Jacques Peeters foto's in de kelders onder het Missiemuseum en de voormalige drukkerij van het Missiehuis te Steyl, de kelders en de zogenaamde Catacomben bij de Blauwe Zusters, eveneens te Steyl, en de openbare schuilkelder aan de Rummerkampstraat in Venlo. De openbare schuilkelders in het Manresapark en op de Kleine Heide waren niet toegankelijk.

1. ANGST

Het zal niemand verbazen dat de belangrijkste emotie die de meeste Venlonaren in deze tijd voelden, angst was. Angst om geraakt, gedood of gewond te worden:

- *'Het lijkt wel of de wereld vergaat. Van schrik slaan we onze handen voor het gezicht.'* (Poel, 49)

- *'Een wand van de kelder scheurt. Het licht gaat uit. De mensen verschrompelen van angst. Ze kruipen dicht bij elkaar, klauwen zich aan elkaar vast. Zij gillen. Zij huilen. Zij bidden.'* (Poel, 73)

- *'Hoe voel ik me onder dit alles. Ik voel mezelf als een miezerig, trillend mannetje, een klein geïncarneerd brokje angst.'* (Poel, 67)

- *'Zou dit mijn dood worden? Ik houd het niet meer uit.'* (Lokven, 20)

Angst ook om te stikken:

- *'Een dichte walm van grijs en geel stof omringt ons. Zullen wij stikken? Zakdoeken hier. Wij moeten natte zakdoeken voor neus en mond houden.'* (Poel, 74)

- *'In de kelder stond een emmer met water, daarnaast lag een stapel keukendoeken voor het stof dat vrijkwam bij een bombardement.'* (Steeghs-Joosten, interview)

Angst ook voor duisternis, waardoor men de uitweg uit de kelder niet meer zou vinden:

- *'Ook had ze voor kaarsen gezorgd, voor het geval dat het licht zou uitvallen.'* (Steeghs-Joosten, interview)

Later komt hier nog de angst voor gedwongen evacuatie bij:

- *'Dan nog liever sterven in eigen woning - desnoods door de kogel.'* (Helmes, 97)

2. VERBIJSTERING

Na de angst komt de verbijstering om wat de bombardementen hebben aangericht:

- *'Wij zijn ontsteld. Puin, puin, en nog eens puin. Zover we kunnen zien.'* (Poel, 49)

- *'Handenwringend liepen ze daar. Schreeuwend tegen het onrecht dat de oorlog over hen bracht.'* (Poel, 50)

- *'Dat toneel, om nooit te vergeten! Meters hoge puinhopen. Daarop klauteren, vallen, hollen en wriemelen mensen.'* (Poel, 60)

- *'Ons huis was weg. Als een kaartenhuis ineengestort!'* (Lokven, 21)

3. MEDELEVEN

De aanblik van de gebombardeerde stad met de radeloze overlevenden op zoek naar hun familieleden laat niemand onberoerd:

- *'Een kind loopt huilend rond. Het zoekt zijn papa en mama. Er daalt een diep gevoel van erbarmen in onze ziel.'* (Poel, 54)

- *'Het verdriet van de arme Dings was niet om aan te zien.'* (Lokven, 29)

- *'Een gezin met zeven kinderen zit onder het puin. Geve God dat ze gered worden.'* (Lokven, 32)

4. SPANNING

De nadering van de geallieerde vliegtuigen brengt de mensen in opperste spanning, net als de vraag of ze de Maasbruggen nu eens eindelijk zullen raken:

- *'Was de brug maar kapot. Dan was het afgelopen met die zenuwslopende bombardementen. Tommies, gooi raak!'* (Poel, 60)

- *'De stad leeft in voortdurende spanning.'* (Lokven, 14)

5. WOEDE

De Duitsers gaan zelfs in deze periode door met hun jacht op jongens en mannen voor dwangarbeid in Duitsland en schansarbeid (graafwerk) buiten de stad, ook als die aan het helpen zijn bij het puinruimen:

- 'Bijna elke dag hield het groene gespuis razzi's om hun veewagens vol te krijgen met arbeiders voor Mofrika.' (Poel, 69)

Ook plunderen de Duitsers de in allerijl achtergelaten, leegstaande huizen. Ook hierover is men woedend:

- 'Wat zich aan Grüne Polizei vertoonde, sloop rond in de huizen. De Duitse politie stal, de Duitse brandweer stal, de Duitse weermacht stal, terwijl Venlo om zijn bestaan vocht.' (Blondel, 22)

Maar niet alleen de Duitsers plunderen en stelen, ook sommige burgers:

- 'Plukjes frontsoldaten met een bijl of een breekijzer in de hand sluipen de stad binnen om te plunderen en tussen hen lopen enkele laag gezonken burgers mee, die nu van het afval der Duitse hyena's leven.' (Blondel, 22)

6. HONGER

In de wintermaanden van 1944-1945 bereikt het verzorgingsniveau van de bevolking een dieptepunt. Martien Blondel, alias Gijs Bertels, voedselcommissaris:

13 december: *'Bij de bakkers lange rijen en veel bitter teleurgestelden.'*

16 december: *'Veertig liter melk voor bijna 700 kinderen onder één jaar.'*

22 december: *'Geen brood. Niet gedorst. Sneeuw. Nu is het met het groentehalen op het land ook uit.'*

26 december: *'De langdurige staat van voedselschaarste brengt de mensen in een staat van wanhoop en bandeloosheid. (...) Duizenden*

blijven brodeloos. Indien er niet meer medewerking komt bij de officiële voedselvoorziening gaan wij allen, stedeling en boer, te gronde.'

27 december: *'Geen brood.'*

En zo ook op 28 december, 1, 4 en 5 januari.

6 januari: *'Het ziekenhuis heeft nog maar voor een week aardappelen.'*

Op 1 februari maakt Blondel de hongerbalans op over januari en concludeert dat er een voeding is bereikt van ongeveer 110 calorieën per persoon per dag, terwijl een rustend mens minimaal per dag 1400 tot 1800 calorieën nodig heeft.

7. ZIEKTE

Waar veel ondervoede, pover geklede mensen lang in vochtige kelders bijeenzitten, is de kans op ziekten en epidemieën groot.

Jac. Winters, het hoofd van de Luchtbeschermingsdienst, beklagt zich in een brief aan burgemeester Zanders van 11 november 1944 over de toestand in de openbare schuilkelder aan de Rummerkampstraat. Hij is bang voor het uitbreken van difterie.

Op 24 december schrijft Martien Blondel over deze kelder:

'Ongedierte, schurft, dysenterie, mazelen, difterie en roodvonk hebben de verzwakte mensen aangetast. Een vrouw is aan tyfus gestorven. Acht kinderen uit dit vreselijke hol, waar de bedorven lucht de binnentredenden walgend terug doet deinzen, zijn naar het ziekenhuis gebracht. Hongeroedeem, totaal verkleumd. De sterfte onder de kleine kinderen is groot.'

8. ONWETENDHEID

Bij de angst die men voelt, komt ook het besef dat men niets weet van wat zich boven de grond afspeelt. De wereld is al klein als men in

de loop van oktober 1944 steeds vaker de kelder invlucht. Bijna alles wat men weet, komt van de Duitsers, Duitse kranten en Duitse radio-uitzendingen. Maar in de kelders wordt hij nog kleiner. Dit is een ideale voedingsbodem voor geruchten, waarvan het in die tijd dan ook wemelt:

- *‘Geruchten dat de Tommies om 12 uur zullen terug komen om de brug alsnog te bombarderen, jagen ons nog meer op.’* (Poel, 49)

- *‘Vanmorgen hebben ze ons blij gemaakt met de berichten. De Engelsen zouden in de Reuver zitten. Wij hebben gesprongen en gedanst van blijdschap! Achteraf blijkt het weer overdreven en zelfs in het geheel niet waar te zijn.’* (Helmes, 101)

9. GODSVERTROUWEN

Bij al deze angst en onzekerheid is alleen het geloof boven alle twijfel verheven. Nood leert bidden, en hoe groter de nood, hoe harder men bidt.

- *‘In de Klaaskerk kwamen in de vroegmis meer mensen het H. Sacrament ontvangen dan anders.’* (Poel, 56)

- *‘Hard werd er gebeden, de een overstemde de ander.’* (Lokven, 13)

- *‘En steeds opnieuw maar vielen de bommen. Bidden, bidden!’* (Lokven, 31)

10. EENDRACHT

Tussen de kelderbewoners groeit een gevoel van lotsverbondenheid en saamhorigheid, dat sommigen nooit eerder hebben gekend:

- *‘Hier en daar gaan groepjes kaarten. Er groeit een geroezemoes van stemmen en dan wordt het zelfs een beetje gezellig. Dan verenigt ons een gevoel van eendracht.’* (Poel, 8)

- *‘Hoe langer hoe meer voelen we ons als een groot gezin.’* (Helmes, 102)

Bronnen citaten:

Poel: Poel van der, J, bewerkt door J. Gielen: *Venlo Frontstad* (Venlo 2012)

Lokven: M.A.M. van Lokven: *Drie bewogen maanden* (Blerick 2007)

Steeghs-Joosten: interview met mevrouw T. Steeghs-Joosten, op 4-1 2015

gepubliceerd in *De Trompetter / E-3 Journaal*

Helmes: M. Helmes: *100 dagen in de kelder* (in: W.P. Doumen en S.G. Plamper: *Tegelen/Belfeld 1944/’45, een heemkundig onderzoek* (Tegelen 2004)

Blondel: Martien Blondel: *Die Swaere Noodt* (Venlo 1945; heruitgave 1980)

Door Jacques Peeters gefotografeerde locaties:

Omslag: Kelder onder voormalige drukkerij Missiehuis te Steyl

p. 2 : Gang in keldercomplex onder het Missiemuseum te Steyl

p. 8-9 : Openbare schuilkelder park Manresa te Venlo

p. 34-35: Openbare schuilkelder Rummerkampstraat te Venlo

p. 40-41: Kelder onder de drukkerij van het Missiehuis te Steyl

p. 57: Muur openbare schuilkelder Rummerkampstraat te Venlo

p. 62: Kelders onder sigarenfabriek Vossen -Breuers te Tegelen

p. 71: Kelder onder drukkerij Missiehuis te Steyl

p. 75: Medaillon op buitenmuur Hertog Reinoudsingel 127 in Venlo

p. 76: Keldergang Catacomben Blauwe Zusters te Steyl

p. 82: Keldergang Catacomben Blauwe Zusters te Steyl

p. 83: Gang in keldercomplex onder Missiemuseum te Steyl

p. 86: Pekelbakken in kelder onder Missiemuseum

P. 88: Keldergang Catacomben Blauwe Zusters te Steyl

p. 89: Doorkijk keldercomplex onder drukkerij te Steyl

p. 91: Keuken in keldercomplex onder Missiemuseum

p. 92: Gang in keldercomplex onder Missiemuseum te Steyl

p. 93: Gang in keldercomplex onder Missiemuseum te Steyl

KELDERKRIJGER

In het kader van het project Oorlogskelders vond ook een toneelvoorstelling plaats, getiteld *Kelderkrijger*, waarvan hier de tekst volgt. De foto's zijn van Peter de Ronde.

Personages:

Henk Smeets (Hay van Hoorn): 85 jaar

Fien Smeets, (José Haijen): 85 jaar

Dokter van Beek (Harold Dückers): 35 jaar

Jan Cornelissen (Albert Peulen): 85 jaar.

Tijd van handeling : heden

Plaats van handeling: een appartement in een Venloos verzorgingstehuis

Elke overeenkomst met bestaande of overleden personen berust op toeval.

Tekst : Willem Kurstjens

Regie: Loek van Rhee

Beeld en geluid: Abdulaziem Haloob en Willem Kurstjens

Techniek : Erik Lange

Souffleuse : Odile Coopmans-Haijen

Grime: Miep Haanen, Sandra Hunnekens en Petra Smeets.

Productie: Theater De Garage

Met dank aan: Gemeente Venlo, Weldadige Stichting Van Heutz, Hannah Smits Fonds, Stichting Erfgoed Venlo, Culturele Raad Tegelen, Gemeentearchief Venlo, Limburgs Museum, Filmtheater Nieuwe Scène

Een woonkamer in een verzorgingstehuis. Links voor op het toneel zit Fien aan een tafel en leest de krant. Er wordt op de deur geklopt. Ze hoort het niet. De dokter steekt zijn hoofd om de deur. Hij klopt nog eens. Nu hoort Fien het wel. Ze staat op.

Fien: Ha dokter, ik had ôch neet gehüerd.

Dokter: Eine gooje morgje mevrouw, bliëf maar zitte.

Fien: Danke.

Dokter: Is ôche man thoës ?

(Ze knikt naar de deur achter haar)

Fien: Hae wilt neet. Gôt ôch zitte. Ein tas koffie ?

Dokter: Gaer

(Ze pakt een kopje koffie van het dressoir en schenkt koffie in)

Fien: Melk en sôkker ?

Dokter: Gaer

Fien: Ein kukske ?

Dokter: Toe maar. Jao gaer.

Fien: Astebleef.

Dokter: Danke.

Fien: Ik zal um efkes rope.

(Ze loopt naar de deur)

Fien: Henk, d'n dokter is d'r. Henk huurse mich ? D'n dokter is d'r.

Waat zaesse ?

(Ze komt terug)

Fien: 't Spiet mich, dokter, maar hae wilt neet.

Dokter: Zal ik 't ens perbere ?

Fien: Hae is 't d'r neet mei ins det ik ôch heb laote kômme. Hae is 't nöriges miër mei ins. Euveral haete waat op aan te merke.

(Het wordt haar teveel.)

Dokter: Röstig maar.

Fien: Wie kin ik röstig zien as hae zoë is? Iërs dach ik: 't geit waal euver, maar 't geit neet euver, hae blief d'r in hange.

Dokter: 't Kump waal good.

Fien: Det wil ik haope. Ik wil um neet in de steek laote. Weej zien al zoë lang beejein. Maar zoë erg as 't noow is, is 't noëts gewaes...

Dokter: Geej zag aan d'n tillefoon det hae neet miër sluëp en snachs door 't hoës dwaalt.

Fien: Euverdaag, snachs. Hae kin gen viëf minute miër stil bliëve zitte.

Dokter: Van 't perseniël heb ik gehuurd det ze um snachs oët de verwerminskelder hebbe môtte haole.

Fien: Det is de insigste plek in dit gebouw wao hae zich veilig veult, zaete. Wie dök hae dao neet haer geit um dae te inspektere. Hae wilt zeker weite det dae taegje inslaeg bestand is en dette d'r gemakkelik weg kin kômme as d'r weer ens razzia is. Heej.

(Ze geeft hem een papiertje)

Dokter: Waat is det?

Fien: Det vënd ik op zien buro. 't Is 'n lieske van waat hae nuëdig haet veur zien persuenlikke oëtrösting.

Dokter: Oëtrösting?

Fien: Veur as 't weer zoë vaer is.

Dokter: Wie lang is det al zoë?

Fien: Vanaaf bekind is gewaore det de regering achhònderd verzörgingstehoëze wilt gaon sloëte, waovan dit d'r ein is. Toen is 't begôs.

Dokter: Hae is bang dette heej weg môt.

Fien: Jao, en kwaod det ôs niks gevraag wuurt, asof weej ein stel blage zien. Det zit um ouk dwars, en um neet allein. Nemus wilt heej weg.

Heej weite weej teminste waat weej hebbe. En weej hebbe 't heej good dokter, hiël good. Heej woëne allemaol minse van ôs generasie, die 't zelfde hebbe meigemak. 't Is heej éin groëte familie. Me huurt d'r heej genne klage, jao noow weej heej weg môtte, jao. En hae miër as die andere. Det is 't verschil tösse ôs. Wach efkes.

(Ze staat op en loopt weer naar achteren).

Fien: Henk, kumpse? De kôffie steit klaor.

(Ze komt terug en schudt haar hoofd.)

Dokter: Zal ik ennen andere kiër truukkômme ?

Fien: Nae, dan is 't misschien nog erger.

Dokter: Heej. Dit hebbe ze in enne hook van de verwerminskelder gevönde. D'r loog eine ganse stapel van in ein doës.

(Hij geeft haar een strooifolder met opdruk. Ze slaat haar hand voor haar mond.)

Fien: *DEPORTATIE NOOIT!* Nae maar, zeg. (Ze loopt naar de deur en roept:) Henk, Henk, heejkômme, huurse mich ?

(Schoorvoetend komt Henk binnen. De dokter staat op en steekt zijn hand uit, die Henk negeert. Fien laat hem de strooifolder zien.)

Fien: Wets dich heej waat vanaaf, Henk?

(Hij haalt zijn schouders op)

Fien: Dit kin neet, Henk, dit kin ech neet!

Henk: 't Is ein soort moefe, DET is 't !

(Fien schudt haar hoofd en zwijgt. Lange ongemakkelijke stilte.)

Dokter: Ik bin enne kleinzoon van dokter Zwanborn

(Henk en Fien kijken hem aan.)

Fien: Nae maar, daé dokter Zwanborn, dae in 't verzet zoot?

Dokter: Dae jao. Heb ge um gekint ?

Fien: Allein maar van hure zegge. Hae haet d'r vuël oët de hand van de Pruuse weite te halde door ze aaf te keure veur bronchitus en ongenaeselik krank te schriëve.

Dokter: Det wuurt gezag, jao. Ik heb vuël van um geliërd, as mins en as dokter. Weej hebbe vuël mitein gepraut. Veural euver d'n oorlog. Hae zag altied: "*As ik d'r neet euver kin praote, dan stik ik d'r in. Praote help, 't lôch op.*"

Fien: Wilt geej nog kôffie ?

Dokter: Gaer. (tot Henk:) Waomei ik maar wil zegge: as ôch iets in de waeg zit, praot d'r dan euver, sloët ôch neet in ôch zellef op, of in dae kelder wao geej snachs haer got. Det los niks op.

Henk: Zeet geej daoveur heejhaer gekômme um mich det te zegge ?

Dokter: Ôch umgaeving mak zich zörg euver ôch. En neet allein ôch vrouw, maar idderein heej in 't tehoës en ik ouk. Det meug geej gerös weite

Henk: Euver mich hoof zich nemus zörg te make, ik red mich waal. Det heb ik altiëd al gedaon. Det liërse in d'n oorlog waal: veur dichzelf opkômme, toujours op dien kevier zien, én bliëve! Neet aafgaon op waat enne andere zuut of huurt, maar aafgaon op dien eige auge, dien eige gehuur.

Dokter: Maar d'r is noow genne oorlog.

Henk: Nae zeker, en waat dach geej dan van Syrië? En daen oorlog taegde de IS. Weit geej wie ik die neum ? De I-SS !

Dokter: Maar det is vaer weg.

Henk: 't Kin aevel zoë heej zien. Wach maar ens aaf, veurdesse 't wets

zitste mitte d'r in.

Fien: Maks dich daorum van die lieskes ?

(Ze laat hem het briefje zien dat ze heeft gevonden).

Fien: Dit heb ik lets gevônde in dien bôks, wie ik die woel wasse. PSU steit d'r baove.

Henk: *Persoonlijke Standaarduitrusting*, jao. Veur as 't weer zoë vaer is.

Dao steit alles op waat ik op en aan had in daen tiëd, as ik int 1944 vanoët de kelder nao boëte ging op zeuk nao aete, hôlt of waat dan ouk. Goëj maar weg det lieske: 't zit allemaol weer in miene kop (Hij wijst op zijn hoofd en gaat midden op het toneel staan.)

Van baove nao ônder: Ein bivakmuts. Enne werme jekker mit enne hoëge kraag taegde de wind. Enne dieke wolle sjaal en trui, gebreid door mien zuster An, An zaliger. Ônder daen trui droog ik twiëje euverhaemde euvrein, en dao ônder nog enne borsrok met op de hertstreek ein scappeleer-medalje, gekrege van Fien.

Dokter: Fien?

Henk: Mien vrouw

Dokter: En waat is ein scappeleer-medalje?

(Henk pakt zijn portemonnee en haalt de scapulier eruit.)

Henk: Dit heej. Ein saortement amulet, met de beeltenis van Maria d'r op, die mich meus bescherme as ik tösse de puin nao euverlaevende ging zeuke. Die droog ik altiëd beej mich, toen en noow ouk nog. Wao waas ik gebleve?

Fien: Beej de haemde.

Henk: Juus jao, de haemde. Dan kwaam de greun manchester werkbôks, die mien vader altiëd aan had gehad.

Dokter: Gehad? Waase doëd?

Henk: Nae, hae zoot al vanaaf 1943 in ein werkkamp in Pruuses. Opgepak umdet hae zich neet vrijwillig meldde um in Pruuses te gaon werke. Wao waas ik gebleve?

Fien: Beej de bôks.

Henk: Juus jao, de bôks. En op die bôks enne Duitse koppelreem waovan ik d'n adelaer en dae spreuk *Gott mit uns* had aafgeviëld. En aan dae reem enne Duitsen dolk, gekrege van enne jônge Duitse soldaot, beej de Trappiste. Dae dach mich daomei te kinne paaje. (Hij grinnikt.) Det dach dae, jao. Wao waas ik gebleve?

Fien: Beej de bôks met de kôppelreem.

Henk: Juus jao, de bôks, en dao-ônder ein lange wolle ônderbôks, die doorleep wiës in de zök. En schoon, zoë good as nije legerkisjes. Pap noom ze veur mich mei toen hae gedemobiliseerd woort. Ware van ziene kammeraad gewaes dae in de meidaag 1940 gesneuveld waas. Heb ik noow alles?

Dokter: Waorum gôt geej ôch neet efkes röstig zitte? Ôntspan ôch. Ôch vrouw haet heerlikke kôffie gezatte.

Henk: En dan had ik nog enne rökzak mit krante taeye dae noorderwind, enne Duitse koppelreem, waovan ik d'n adelaer en de spreuk *Gott mit uns* had aafgeviöld met dao-aan ennen dolk, ouk Duits....

(Fien en de dokter kijken elkaar aan.)

Henk: Of had ik det al gehad? Nou ja, waat mak 't ouk oët? En ein zeiltje mit ein gaat in geknip, as ein soort poncho. Oh jao, en ein braekiezer, en de stafkaart neet te vergaete...

Dokter: Kôffie.

Henk: Nae genne kôffie, maar water in ein veldfles, waat te aete, en ein blikske sigarette.

Fien: Heej, gank dich ens zitte, heej hesse kôffie.

(Ze drinken koffie)

Dokter: 't Helt ôch waal bezig, hè?

Henk: Snachs, euverdaag, altiëd.

Dokter: En praot geej d'r waal ens mit emus euver ?

Henk: Sôms mit Fien, mien vrouw. Det wet persiës waat d'r in mich umgeit, noch baeter as ik zelf.

Dokter: En met de kinder?

Henk: Jao, vruuger jao, wies det ze zagte: 'Dao hesse um weer mit zienen oorlog.'

Dokter: Ik bliëf d'r beej: asse d'r neet euver praots, dan kiërt det zich vruëg of later taeye dichzelf. Veurdesse 't wits, haesse enne maagzwaer of ein hertkwaol. Dink aan waat mienen opa zag: '*Praote help.*'

Henk: As d'r dan ouk maar emus nao dich luustert.

Dokter: Neteurlik, daorum zit ik heej. Taeye mich kint geej alles zegge. Dink maar det geej taegeneuver mienen opa zit en det geej same herinneringe aan 't ophaole ziet. Wilt geej 't neet ens perbere? Det is

neet allein baeter veur ôchzelf, maar ouk veur ôch vrouw. Geej wilt toch neet det zeej d'r ônder liet, zeker?

Henk: Neteurlik neet.

Fien: Jao, Henk, spraek dich ens oët, perbeer 't toch ens.

Henk: Maar wat môt ik zegge? 't Is zoëvuël. Wao môt ik in godsnaam beginne?

Dokter: Mit d'n iërste kiër in ôch laeve det geej ech bang ziet gewaes, zoë bang det geej 't bekans in ôch bôks deej. Of messchiens deed geej 't waal ech in ôch bôks. Wannier waas det?

Henk: Beej 't iërste bômbardement op de Maasbrögge, op vriedig 13 oktober 1944.

Dokter: Waorum juus toen?

Henk: Umdet 't zoë ônverwachs kwaam. Nemus had d'r op geraekend. Idderein dach det die bômmewerpers, die hoëg euver ôs haer vloge, veur 't Duitse Ruhrgebied ware bestump. Maar nae, op daen daag meuste ze de brögge hebbe. En die misde ze faliekant.

Dokter: Wao waas geej toen?

Henk: Op de Kaldekerkerwaeg. Ik kwaam van mienen ome en mien tante aaf, die aan de Veerpaerdjes woënde, wao ik had gelogeed. Det deese in daen tiëd. Alles waas ôntregeld, d'r waas gen schoël of niks miër. En um d'n tiëd kepot te kriëge gingste noow ens beej deze, dan weer beej dae logere. Wao waas ik gebleve?

Fien: Dich waas op waeg nao hoës.

Henk: Juus jao, ik waas op waeg nao hoës toen ik 't in de lôch huurde brômme, zô'n fien brômgeluëd as van beije op waeg nao de korf. 't Deurde efkes veurdet ik ze zoog. Ze zote half in de wolke verschaole, hiël hoëg. Ik zeen ze en net op det moment gaon de loëke aope en valle de iërste bômme. As dieke sigare! En giere det die deej, giere, bômme fluite neet, ze giere. Wie ein tandartsebaor. (Hij doet het voor.) Ik wis neet wie snel ik ein portiek in meus kômme en dao ging 't loos. Boem, boem, boem. Asof d'r ennen aolifant de straot in kump geloupe. Ik had 't neet miër en klopde wie enne gek op die hoësdeur, maar nemus deej aope.

Dokter: En toen ?

Henk: Toen huurde ik vaer weg um hōlp rope. En ik huur dinger krake en valle. Groëte aswolke, as beej 'n vulkaanoëtbarsting. Fonteine

van rouk en veur. Op de Parade, in de Nassaustraot, in de van Cleefstraot. Alles loog in puin of stônd op 't punt in puin te valle. En euveral brande, roukde en kraakde 't.

(Beelden en geluid van bommenwerpers, ontploffingen en een stad in vlammen.)

Dokter: En waat heb geej toen gedaon ?

Henk: Wie enne hazewind nao ôs hoës gerend um te kiëke of dao ouk bômme ware gevalle. Goddank, 't stônd d'r nog. Ik de kelder in, en gelökkig, dao zote ze: mien moder, mien breurs en mien zusters. Kriëtwit van de ings en met de schrik nog in de bein, same mit de buurvrouwe, eure koedeljach en waat minse oët de buurt. En Fien, neteurlik, mien Fientje.

Dokter: Waas geej toen al getrouwd?

Henk: Nae, neteurlik neet, ik waas nog gen zestien. Weej ware noch neet ens verloof. Maar Fientje kwaam dao ouk, same met die andere minse oët de straot. Plaats zat, en vuël kelders ware doorgebraoke: dan kôsse vlotter wegkômme beej de bombardemente en de razzia's. En van al die kelders hadde weej de grutste en d'n beste. Dao had ik mich de bein veur oët mien kônt geloupe. Dus as 't meines woort, wiste ze neet wie snel ze allemaol beej ôs in dae kelder meuste kômme. 't Waas de zeuten inval, maar dan ônder de grônd.

Dokter: Waas geej d'n aldste, de middelste of de jôngste thoës?

Henk: D'n aldste.

Dokter: Dan waas geej zô'n bietje d'n baas zeker.

Henk: Jao, mam en ik, weej regelde alles same. Allein veel d'r toen weinig te regele. 't Waas eine groëte chaos!

Fien: As ik d'r nog aan truukdink. Die ings, daen elend en det puin, euveral puin.

Henk: Ik waas amper thoës of ik ging helpe mit zeuke. Mien mam stônd doëdsingste oët. '*Strakkes pakke ze dich ouk op,*' reep ze. '*En waat môt ik dan? Ik weit mich genne raad zônder dich.*' Maar ik kôs neet anders, pakde ein kaoleschôp, ennen hamer, ein braekiëzer, en weg waas ik weer. Kepotmeug kwaam ik s'aves thoës. Ik had dinger gezeen diese op dae laeftiëd gaar neet meugs zeen. Liëke, euveral liëke. Hiële liëke, halve liëke, stökke van liëke, verbrand, verschreujd, verkoëld, griës en wit van de stof.

En de volgende daag opniej, en d'n daag daonao weer.
(Beelden en geluid van zoekende mensen in puinhopen.)

Een kreet weerklinkt: 'Heej, heej! Heej leet emus.'

Ver weg het geluid van het naderend front.

Opeens weer gezoem in de lucht.

Bomalarm.

Kreten: 'Dao kômme ze weer! Maak desse wegkumps.'

Geluid van schoppen en houwelen die worden weggegooid, en mensen die hard weggrennen.

'Kiëk oët! Dek dich!'

Geluid van gierende en inslaande bommen.

Alles begint te trillen.

Aanzwellend geluid van biddende mensen.

Een vrouwenstem roept: 'Razzia! Razzia!'

Foto van mensenjager Berendsen

Een gregoriaans koor zingt In manus tuus, Domine uit het Requiem.

Het wordt donker op de Bühne.

De vrouwenstem herhaalt : 'Razzia! Razzia!'

Ver weg het geluid van het naderend front.

Terwijl het koor zingt, leest een man een aantal namen voor van de mensen die door deze bombardementen zijn omgekomen.

Na de opsomming van de namen is het stil.

Het koor zwijgt.

Het naderend front zwijgt.

Henk: Toen ik taeged'n duuster thoëskwaam, vertelde mien mam det ze eur broor hadde gevônde, doëd. Hae waas in de kelder ônder 't puin gestik. Op enne maelzak had hae ennen afscheidsbrief geschreve veur zien vrouw. Euver wie 't roukde in dae kelder en det hae dach det hae doëdging. 'Daag, Bertha, daag allemaol, baej veur mich.' Idderein waas d'r kepot van, miem mam netuurlik 't meis. Ze waas gans van slaag en woel gen moment langer in dae kelder bliëve, doëdsbang det weej dao ouk zoel stikke. De volgende daag ginge weej in alle vruëgte nao de Trappiste op de Ûlingshei. Det loog vaer boëte de stad, dao ware we veilig.

(Beelden en geluid van Trappisten die in de kapel van de abdij het *Salve Regina* zingen, daarna van burgers die voor de poort van de abdij staan te wachten en in de refter zitten te eten.)

Dokter (tegen Fien): En geej, waat deet geej?

Fien: Weej ginge nao familie in Tegelen. Dao woende ein tant van ôs. Weej wiste det weej dao altiëd terech kôste.

Dokter: Waas det neet verschrikkelijk um zônder um te môtte vertrekke?

Fien: Ik waas d'r gans vanaaf, heb de ganse waeg aan stök door gebäök.

Dokter (tot de man): En geej?

Henk: Ik vông 't netuurlik ouk erg. Weej kôste ôs noch maar net.

Maar d'r zoot niks anders op. Zoé gaon die dinger in 't laeve.

Dokter: En in det Trappistekloëster, wie waas det?

Henk: Drök, hiel drök. 't Höfde zich van de minse óet Venlo, die ware óetgebômb. Ik trof d'r auk miene kammeraöj óet de straot weer. D'n aldste van Gitsels, eine van Cornelissen en Joop van Van der Wouw. Maar dao ware ouk Pruuse ingekwarteerd. Die zote in de scheure aan de böetekant van 't kloëster. Smorges vertrôkke die al hiël vruug - of nao de stad of nao de euverkant van de Maas -, um stellinge en tenkgrachte aan te ligge. En saoves kwame ze weer truuk, met wages volgelaje met greunte en vleis dat zeej beej de boere hadde weggehaold. *In beschlagnamt.*

(Op de achtergrond beelden van de Duitsers in en om de abdij.)

Van die jônge huurde ik det zeej grei van die Pruuse achteuver hadde gedrök. En det deej ik ouk.

Dokter: De jônge partizaan.

Henk (haalt zijn schouders op): Ik vông desse waat meus doon taegedie Heinis, desse neet maar alles euver diene kant meus laote gaon. 't Leefste waas ik beej de ôndergrôndse gegaon, maar dao waas ik noch te jônk veur. Wie 't d'r waas, vroog ik aan die jônge. Ze mochte neet klage. Intelik kregedie ze weer ens good te aete. Det kwaam umdet die Pruuse ein deil van det gejat aete aan de Trappiste gove, verkesvleis beejveurbeeld veur in de soep. Maar waat mich neteurlik 't meis interesseerde, waas 't grei det die jônge van die Pruuse soldaote strietsde: koppelreeme, dolke, gernate. Ik bleef netuurlik neet achter, det kinse waal dinke. Veur ze 't door hadde. had ik miër georganiseerd

dan die dreej same, waônder enne Duitse koppelreem met de spreuk *Gott mit uns.*

Fien: Daese d'r aafgeviëld haes.

Henk: Juus, jao. Des dich det nog wets.

Dokter: Maar det waas toch laevesgevaorlik?
(Henk haalt zijn schouders op.)

Dokter: Stel ôch ens veur det ze ôch te pakke hadde gekrege
(Weer haalt Henk zijn schouders op.)

Dokter En wao leet ge det grei?

Henk: Det gluif geej noëts.

Dokter: Nou?

Henk: In ein laeg vaat Trappistebeer. Maar 't moëjste van alles ware de bombardemente op 't Ruhrgebied. Weej hoofde de Ingelse bômmewerpers maar te huure of roets, dao schote we al de trap op nao baove, de tore van 't kloëster op, dae weej as óetkiëk gebroëkde. Van dao óet keekse rech op 't Ruhrgebied, wao die bômmes vele. Man, det waas mich ein gezicht, veural snachs, dan brande 't dao wie de hel. En ein lol det weej dan hadde, ein lol. Weej zônge ôs heis in 't gebôlder van de vleehtuge die euver ôs haer kwame.

(Beelden van vuurzeeën en platgebombardeerde steden, terwijl het *Horst-Wessel Lied* weerklinkt.)

Die Fahne hoch! Die Reihen fest geschlossen!

SA marschirt mit ruhig festem Schritt.

Kam'raden, die Rotfront und Reaktion erschossen,

Marschier'n im Geist in unser'n Reihen mit.

Die Straße frei den braunen Bataillonen.

Die Straße frei dem Sturmabteilungsmann!

Es schau'n aufs Hakenkreuz voll Hoffnung schon Millionen.

Der Tag für Freiheit und für Brot bricht an.

Zum letzten Mal wird Sturmalarm geblasen!

Zum Kampfe steh'n wir alle schon bereit!

Schon flattern Hitlerfahnen über allen Straßen,

Die Knechtschaft dauert nur noch kurze Zeit!

Dokter: Wie lang ziet geej beej de Trappiste gebleve?

Henk: Maar 'n paar daag. Mien mooder waas ram van de wap door d'n doed van eur broor en woord gek van de drökte dao. Ze deej gen aug mier toe. Det kôs zoë neet doorgaon. Oetintelik zien we nao enne ome van miene pap in Tegele gegaon. Net op d'n daag det de Venlose evacués in Tegele woorte óetgeslaote van de voedselveurziening dao.

Dokter: Wie? Woort geej óetgeslaote?

Henk: Jao, de Venlose voedselbónne ware neet langer in Tegelen geldig en wae aete woel hebbe meus det maar zelf in Venlo gaon haole.

Dokter: Maar waarom?

Henk: Ze hadde in Tegele bijna zelf niks. In noch gen dreej waeke ware d'r zô'n viëfdoëzend Venlose nao Tegele gekômme, det amper tiëndoëzend inwoëners had. Wao meuste die in Tegelen det aete vanaaf haole?

Dokter: En toen?

Henk: Toen bin ik neteurlik mienen eige voedseldeens begôs.

Klein maar Fijn.

Dokter: Wie meint geej?

Henk: Um de paar daag ging ik vanóet Tegele nao Venlo, iërs via de Riékswaeg, maar det vónd mien mam te gevaorlik, want die Ingelse aan de euverkant van de Maas schote op alles waat bewoog. In plaats daovan ging ik boétenum, baove naeve de grens of ónder langs de steilrand. En wie d'r in Venlo niks miër te haole veel, vaerder nao 't zuje. Nao Belfeld en de Ruiver, wao de minse ware weggetrokke of geëvacueerd. Dao stónde nogal waat boerderië laeg.

Dokter: Allein of same met emus anders?

Henk: Altied allein. Ik woel d'r nemus beej hebbe.

Dokter: Waorum neet?

Henk: Dat was mekkelikker, dan hoofde ik auk met nemus raekening te halde.

Dokter (tot Fien): En geej? Wao zoot geej in daen tied?

Fien: Ouk in Tegele, beej familie van ós op de Kerkhóflaan.

Dokter: Wie waas 't dao?

Fien: Neet al te bes, um neet te zegge hiél mau. Auk weej meuste zellef veur aete zörge en ouk ik trok d'r op óet. Maar noëts allein, det dörfd ik neet. Ik waas bang veur de gernate van de Ingelse en veur de Pruuse,

die everal patrouilleerde. Gelökkig zoot d'r in dae kelder noch 'n ander Venloos maedje, det met mich mei woel gaon, Ans.

Henk: En zoë zien weej ós weer taengegekômme.

Dokter: Det meint geej neet!

Henk: Jao.

Dokter: Maar wie? Vertel eens waat miër euver die voedseltochte. Wie waas det?

Henk: 't Begôs altiëd met einen haup gezanik van mien mam. (Hij doet haar na:) *Henk?* Jao, mam. *Bisse veurrzichtig?* Neteurlik, mam. *Wao geise haer?* De kant van de Ruiver op. *Passe good op detse dich neet zeen?* Neteurlik, mam. Maar ik ging - in die iezege kelt, op zeuk nao aete.

Geluid van een deur die opengaat en wind die opsteekt. Foto's van een guur, kaal landschap. Geluid van krakende schoenen en diepe ademstoten. In de verte het gerommel van het front, dichterbij dat van overvliegende granaten waarvan er af en toe een explodeert.

Henk: In het begin veulde ik mich bang, maar langzaam maar zeker wuuurs se ein met de neteur, liërse baeter kiéke en baeter luustere. Dich veuls aan wenniër 't waer umsleit en zuus aan de lôch wie laat 't is. Neteurlik, d'n doed lup met dich mej - EIN gernaat en 't kin met dich gebeurd zien -, maar dao mósse neet aan dinke. En dao dach ik auch neet aan. Ik had vuul gemaak van de stafkaart die ik beej de Trappiste óet eine Duitse legerauto had geschoep. Wach, wao hebbe we die?

(Hij loopt naar de kast en zoekt de kaart.)

Fien: Wach, den help ik dich.

(Ze geeft hem de kaart.)

Henk: Juus, dit is-se. (Hij spreidt de kaart op tafel uit.) Heej-op steit ilke boerderie en ilk waegske haorgenau aangegaeve. Kiék, zoë leep ik. Heej vertrok ik en dan leep ik zoë. (Hij wijst het aan.) Wie doënder ik beej de Ruiver kwaam, wie miër d'r te haole veel. De boerderië stónde laeg en de boere hadde genne tiéd mier gehad um 't grei van 't veld te haole. Spruutjes, preij, boerenkoël, d'r stónd dök nach van alles. Petatte

waas al 'n stök moeilikker, want die ware ingekoeld, det kósse dök neet good zeen. Daoveur meuse vutje vur vutje langs de velde loupe en kiéke wao de grónd waas verkleurd of ingezak. 't Meiste veel d'r te haole beej die boerderië, te minste as de Pruuse mich neet veur ware gewaes en die hadde laeggeplunderd, gank den nach maar ens zeuke. Maar ik vond altiëd waat. Ik had d'r ein naas veur.

Wao meuse zeuke? Wao nemus keek neteurlik!

In ein gaat achter de schouw. Of in ein holle ruimte ónder in eine moorkas of ónder ein verborge loëk n eine kelder.

Van al det gezeuk daobinne kreeg ik 't aevel duchtig op mien zenuwe, want d'r hads d'r gen idee van waat d'r zich boete op 't erf afspeulde. Veural in eine kelder woort 't mich soms tevuël. As me dich dao trappeerde, kósse nöriges wegkômme. Op einen daag waas ik wir in eine kelder, dao huurde ik waat. Ein moes, ein rat? Nae. Ik stook mien hand in mien tes, pakde mien duuske zwaewelkes en streek d'r ein aan. En wae zoog ik?

(Hij wijst naar zijn vrouw.)

Dokter: Nae maar. (tegen de vrouw) Is 't ech?

Fien: Jao, en ings, det weej hebbe gehad, Ans en ik, ings zal ik óg zegge! Veur 't zelfde geld waas 't eine Pruus gewaes.

Henk: Vanaaf det moment leete weej ós neet miër óet 't aug en trokke d'r zoëvuul meuglik same op óet. Noow ens nao Belfeld en de Ruiver.

Fien: Dan weer euver de grens nao Pruuse, wao auk 't nuëdige te haole veel. Auk dao waas minnigein weggetrôkke.

Henk: Alles schuumde weej aaf,

Dokter: Zoë liërse elkaar waal kenne.

Fien: Det kinse waal zegge, jao. Ik schrök mich wild van waat dae allemaol dörfd.

Henk: Zelf waase anders auk neet bang óetgevalle.

Fien: Neet als dich beej mich waas, dan kôs ik de ganse waereld aan.

Henk: En we vônde altijd waal waat.

Fien: Altiéd, jao, maar op d'n deur toch steeds minder. Wies weej op 't lets niks miër vônde...

Henk: Daoveur in de plaats woorte de berichte van 't front steeds baeter. In 't weste trokke de geallieerde op Venraoy aan. In 't noorde kwame ze nao ôs toe via Gennep. In 't zuje vanóet Remund.

Fien: 't Leek maar ein kwestie van daag det we bevreejd zólle waere. Maar 't deurde nach waeke, maonde...

Henk: En intôsse woorte de moefe steeds nerveuzer. Zeej wiste zich genne raad met al die hongerende en struipende minse um zich haer.

Fien: En die Ingelse schote maar en schote maar. De gernate vlooge dich um de öere.

Het wordt donker. Granaatinslagen. Roepende mensen

'Kiék óet! Dek dich!'

Geluid van biddende mensen. Verwaaide stemmen van een gregoriaans koor. Opnieuw granaatinslagen.

Een meisje roept: 'Efkes kiéke!'

Haar moeder: 'Blief heej!'

Te laat. Een granaatinslag.

Moeder: 'Mientje, Mientje!'

Weer klinken de namen van dodelijke slachtoffers

Het koort zingt 'In manus tuus, Domine.'

De granaatinslagen stoppen. Een onwerkelijke stilte.

Een stem roept: 'Evacuere! Ze willen ôs evacuéeëre !!!!'

Henk: Toen kwaam de evacuatie.

Fien: De Pruuse woele det weej nao Friesland ginge.

Henk: Te voet nao Kaldenkerken en van dao óet met de trein euver 't Duits nao Groninge en Friesland.

Dokter: Maar waaröm?

Fien: Ze woele de hand vreej hebbe om volóet taegde de Ingelse aan te kinne gaon, weej lepe allein maar in de waeg. As ik d'r noch aan dink, man, man, waat eine elend. Ik zeen ôs noch door dae sniëje loupe, 'n zielig truupke, anders niks. Weej hadde niks te misse, hae veural neet.

Dokter: Wiezoë? Wat waas d'r gebeurde?

(Er wordt op de deur geklopt. Henk beduidt Fien dat ze haar mond moet houden. De dokter ziet het, maar laat niets merken.)

Fien: Kôm binne.

(De deur gaat open en een bejaarde man komt binnen.)

Fien: Ah, Jan.

Cornelissen: Oh, ik zeen det geej bezoek heb, dan gaon ik weer.

Vrouw: Nee, wach. Kôm binne.

Henk (tot de dokter): Dit is Jan Cornelissen, ein van mien kammeräöj van toen die beej de Trappiste zoote (tot Cornelissen:) Jan, dit is dokter Van Baek, eine kleinzoon van dokter Zwanborn en zelf auk dokter.

Cornelissen: Daen dokter Zwanborn dae in 't verzet zoot?

Henk: Dae, jao.

(Cornelissen en de dokter maken kennis.)

Cornelissen: Ôggen opa haet vuël veur ôs beteikend.

Dokter: Weej hadde 't net euver de evacuatie.

Cornelissen: Geej meint det weej heej weg môtte.

Dokter: Nae, de evacuatie op 't lets van d'n oorlog.

Cornelissen: D'n oorlog, man, hald op, dae rottiéd. Wie kwaamp geej dao-op?

Fien: Zoëmaar, al praotende. De dokter interesseert zich veur d'n oorlog, neetwaor dokter?

Dokter: Jao, hiël erg.

Fien: Wao kwaamse veur, Jan?

Cornelissen: Ik kwaam vraoge of Henk vanmiddag kwaam biljarte.

Henk (tot de dokter:) Kiék, dokter, det mein ik noow. Zoë mekkelik geit det heej. D'n einen daag is 't biljarte, d'n andere daag klaverjasse of rikke. D'r gebeurt heej altiéd waat. Det verdwiënt allemaol as de regering en die zörgmanagers euren zin kriege en weej strakkes op ôszellef môtte gaon woëne.

Dokter: Det is anders neet de bedoeling. 't Is de bedoeling dat geej elkaar net zoëvuul blief zeen as noow.

Henk: Det gluif geej toch zeker zellef neet? Idderein kump dan weer achter zien eige veurdeur in zien eige hoës te woëne, op ein paar straotlingktes vanein. En op ein paar straotlingktes van 't ein of ander buurtcentrum aaf, wause maar môs zeen desse terech kins. Dink geej

det Jan dan net zoëvuul beej ôs naeve kump as noow? As 't raegent of sniët?

Cornelissen: Weej zien te deur, Henk, begriëp det toch! 't Kin veul goodkouper as weej weer op ôszellef kômme te woëne. Idder veur zich en EIN verzörgster veur ôs allemaol. *Tel uit je winst.* Zoë is 't toch?

Dokter: Det is anders neet de bedoeling.

Henk: Dao zeg geej 't weer, 't is neet de bedoeling, maar zoë geit 't straks waal, gegarandeerd, dao kinse gif op neme. Ik verrek 't te gaon, as geej det maar weit.

Cornelissen: Det zagse toen ouk, en toch bisse toen auk gegaon.

Fien: Jao, det is waor.

Henk: Nao alles waat d'r gebeurde waas, jao.

Dokter: Wie? Waat is d'r toen gebeurde?

(Ze zwijgen en kijken elkaar aan.)

Cornelissen (tegen Henk en Fien) : Môt ik 't vertelle?

Henk: Môt det nôw, môt det nôw? Nao al daen tiéd?

Fien: Jao, det môt. 't Môt nôw maar ens intelik gezag waere. Vertel maar, jao, vertel maar.

Cornelissen: Nou, 't zoot dus zoë: weej zoote noch altiéd met ôs families beej de Trappiste, en op eine daag huurde eine van ôs beej toeval ein gesprek tösse twië Duitse officere. Zeej hadde 't d'r euver det ze ein boerderie in de Raaij in Baolder woele euvervalle, wao 'n paar minse van 't verzet zoote ôndergedaoke. Die wólle ze te graze neme. *Scheiss-partizane*, neumde ze die. Weej wiste neet good waat we d'r mei aan meuste en haolde Henk d'r beej. Hae vroeg waaröm weej um hadde laote kômme en weej vertelde um waat weej wiste. Hae luusterde en vroeg ôs of weej ein plan hadde. Det hadde weej neet. Daorum hadde weej um juus laote kômme. Hae vroeg of weej woapes hadde. Die hadde weej waal, maar det stelde eigelik niks veur.

Henk: Zeg maar gaaróet niks.

Cornelissen: Toen kwaam hae zellef met ein plan, namelijk um de wages van de Pruusse ônklaor te make, zoëdet die sanderendaags neet kôste óetrieje, en weej intôsse die van de ôndergrondse in de Raaij in Baolder kôste waarschuwe.

Dokter: De waages ônklaor make? Wie hat geej ôch det veurgesteld?

Henk: Door zand in de benzinetank te doen. Of nach baeter: sôkker.

Cornelissen: Sôkker waas d'r neet miër te kriège, dus woort 't zand.
Dokter: En det waarschuwe van de ondergrondse?
Cornelissen: Eine van ôs zoel met Henk truukgaon nao Tegele en dao de Maas euverzwumme en nao de Raaij loupe. Zellef kôs Henk neet zwumme.
Dokter: En met det plan waas geej 't ins?
Cornelissen: Weej hadde gen baeter plan en weej woele per see waat doen.
Henk: 't Waas 'n good plan.
Cornelissen: Jao, det zags dich toen auk, jao
Henk: Maar 't waas auk zoë.
Dokter: En toen?
Cornelissen: Toen hebbe weej struëtje getrokke um te beslisse wae d'r zoel zwumme: Gitsels of Van der Wouw. Ik kôs zellef auk neet zwumme, dus 't ging zich tösse die twië. Gitsels trôk aan 't kortste ind. Dae zwom. Henk zôl um wieze wao hae de Maas 't beste kôs euverstaeke.
Henk: 't Ware allebei gooj zwummers.
Cornelissen: Det ware ze, maar de Maas...
(Het wordt hem teveel)
Cornelissen: 't Waas ind november, dokter. 't Had d'n daag teveure flink geraegend en de Maas stônd hoëg, veul hoëger dan normaal.
Henk: Hae wôl 't zellef. Joop wôl 't zellef.
Fien: Dich mens Sjaak. 't Is Sjaak Gitsels en Joop van der Wouw.
Henk: Det mein ik auk, jao. Zag ik Joop? Ik meinde Sjaak. Sjaak van der Wouw.
Fien: Sjaak Gitsels.
Henk: Neteurlik, Sjaak Gitsels.
(De dokter en Fien kijken elkaar weer aan.)
Cornelissen: Dich hads um môtte taegehalde, de struiming waas vuël te sterk.
Henk: Wie wils dich det noow weite? Dich zoots daobaove beej de Trappiste en wis van zwumme of van de Maas net zoë min iets aaf as ik.
Cornelissen: Dich wis det hae zoël doen was dich um opdroogs. Hae adoreerde dich, hae droog dich op hand.

Henk: Maar ik heb um niks opgedrage! 't Kwaam gans óet umzellef. Ik heb um neet gedwônge um te zwumme!
Cornelissen: Nae, maar dich hebs um auk neet taegeghalde!
Henk: Waorôm zoel ik?
(Ze staan zwijgend, maar hevig opgewonden tegenover elkaar.)
Dokter: En toen?
Cornelissen: Van der Wouw en ik, weej kôste neet beej de waages van de Pruuse kômme, want die woorte te zwaor bewaak. De Pruuse patrouilleerde maar en patrouilleerde maar. Gen moment leete ze de waages óet 't oug.
Henk: Wao eine wil is, is eine waeg. Geej hadse môtte aafleide.
Cornelissen: Maar wie dan? Dich haes mekkelik praote, dich waas d'r neet beej,
Henk: 't Waas 'n good plan, ik blief d'r beej.
Cornelissen: 't Waas neet good óetgewerk, 't meus allemaal veuls te snel.
Henk: Soms môsse snel zien.
Cornelissen: Maar neet té snel.
Dokter: En Gitsels?
Cornelissen: Verdrônke.
(Hij stort ineen.)
Henk: Halverwaege kreeg hae kramp. Hae stook zien hand op. Ik zeen um noch die hand opstaeke. 't Waas asof hae nao mich zweijde. Zoë...(Hij doet het voor en verstilt. Geluid van een buiten zijn oevers tredende Maas, dat overgaat in de muziek van *Mien erme stad*, gezongen door Gé Deenen, met beelden van Hub. Smets))

Bronnen Kelderkrijger

- Het personage van Henk is gebaseerd op dat van Toine Leenen, zoals beschreven in zijn boek *Reizen in een kooi* (uitgeverij Conserve; 2003) en op eigen fantasie.
- Het personage van Fien is gebaseerd op dat van Corry van den Dolder-Van Munster, zoals beschreven in haar nog onuitgegeven *Oorlogsmemoires*, bezorgd door Jan Verkleij.
- De beschrijving van het eerste bombardement op de Maasbruggen in Venlo op 13 oktober 1944 is gebaseerd op M. Blondel: *Die Swaere Noodt – kroniek van een belegerde stad, (Venlo 1945)*; H. Keulards: *Bombardementen op de Maasbruggen - oktober-november 1944 (Venlo 1984)* en J.M.H. Verstraelens onuitgegeven oorlogsdagboek, deel Vb, bezorgd door diens zoon Frans.
- De beschrijving van de opvang van Venlose vluchtelingen in trappistenabdij Ulingsheide is gebaseerd op T. Passier: *Vier maanden in de vuurlinie*, in: P. Poeth: *Zij kwamen en gingen* (Tegelen 1985) en een passage uit *Oorlogsmemoires*, het onuitgegeven oorlogsdagboek van C. van den Dolder-Van Munster, bezorgd door Jan Verkleij.
- De beschrijving van het lot van Venlose vluchtelingen in Tegelen is gebaseerd op M. Blondel: *Die Swaere Noodt – kroniek van een belegerde stad, (Venlo 1945)*; Fr. Oehlen: *De harde taal der feiten* (Tegelen 1995) en *Oorlogsmemoires*, het onuitgegeven oorlogsdagboek van C. van den Dolder-Van Munster, bezorgd door Jan Verkleij
- De beschrijvingen van strooptochten in Belfeld, Reuver, Straelen en Kaldenkerken is gebaseerd op *Reizen in een kooi* (uitgeverij Conserve; 2003) van Toine Leenen, *Wie weej d'r oorlog doorkwame* van Carel Ververs (Tegelen 2005) en *Oorlogsmemoires*, het onuitgegeven oorlogsdagboek van Corry van den Dolder-Van Munster, bezorgd door Jan Verkleij en een interview met Henk Sitsen (najaar 2014)
- De beschrijving van het besluit tot evacuatie en de repercussie daarvan op de bevolking van Venlo en Tegelen komt in alle oorlogsdagboeken voor, maar met name in M. Blondel: *Die Swaere Noodt – kroniek van een belegerde stad, (Venlo 1945)*; A. Helmes: *Steyl-oorlogswinter '44-'45* (typoscript); A. Werps: *Twee maanden schuilkelderleven vóór Nederland's bevrijding* (Brugge ; z.j.)
- De beschrijving van het overzwemmen van de Maas door zgn 'line-crossers' is gebaseerd op verschillende verhalen uit mijn boek *Tegelen in de Tweede Wereldoorlog* (Tegelen 2005)

